150 YIL ÖNCEKİ BEYOĞLU YANGININDA YOK OLAN EFSANEVİ OPERA BİNASI: NAUM TİYATROSU

ISSN 1309-7342
9 771309 734002

ATLAS Tarih

SAYI: 65 EYLÜL -EKİM 2020
FİYATI: 15 TL (KKTC Fiyatı 20,50 TL)

10 YAŞINDA

İstanbul'un fethinden bugüne

Ayasofya ve Osmanlı vakıfları

Oktay Özel, Murat Çizakça ve Ali Yaycıoğlu Atlas Tarih'e anlattı

OSMANLI'NIN VE CUMHURİYET'İN GENELKURMAY BAŞKANI

MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK

PESTALOZZI VE TONGUÇ

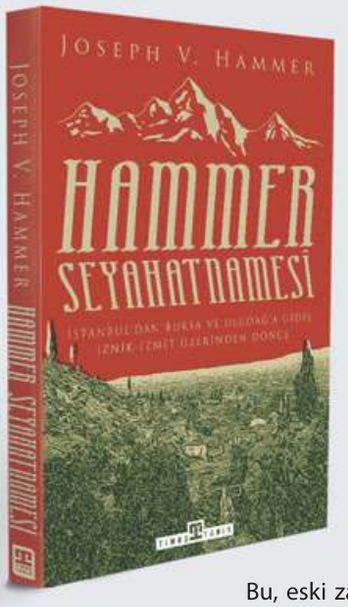
ÇOCUKLARA ADANAN İKİ YAŞAM

Timaş Tarih Kitaplığı

Nitelikli Eserlerle Büyümeyi Sürdürüyor

TİMAŞ

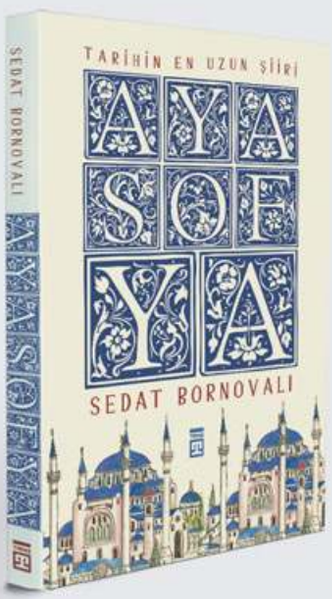
iyi ki kitaplar var...

HAMMER SEYAHATNAMESİ

HAMMER, YENİDEN OSMANLI ÜLKESİNDE!

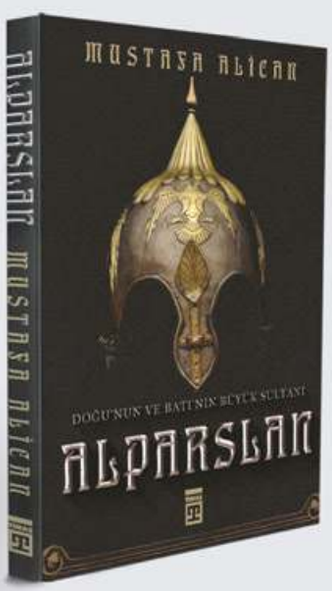
Hammer Seyahatnâmesi'ni okurken; size Evliyâ Çelebi ve onu her daim saygıyla anan Tanpınar da eşlik edecek. İkinci Zaman'la örülmüş su seslerinden âlemlere bakacak, antik dönemlerden modern zamanlara uzanacaksınız.

AYASOFYA

TARİHİN EN UZUN ŞİİRİ

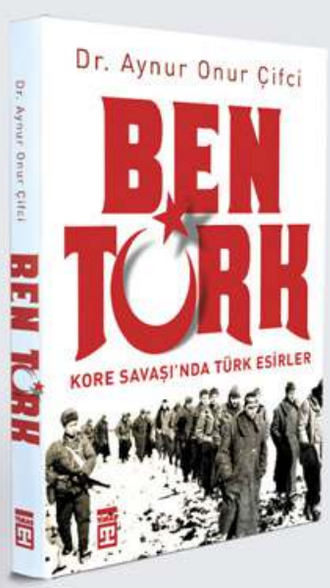
Bu, eski zaman ülkesi için şüphesiz çok şey söylendi, yazıldı, çizildi. Şimdi de sanat tarihi birikimiyle Dr. Sedat Bornovalı, modası geçmeyen yekpare bir ânın seslerini derliyor, yapıyı mimari paletle boyuyor. Elinizdeki kitap, efsanelerin imbiğinden geçmiş, gerçeğin vizöründen bir Ayasofya fotoğrafı gösteriyor.

DOĞU'NUN VE BATI'NIN BÜYÜK SULTANI ALPARSLAN

DOĞU'NUN VE BATI'NIN BÜYÜK SULTANI ALPARSLAN HİÇ BÖYLE ANLATILMADI!

Selçuklu tarihi alanında yaptığı dikkat çekici çalışmalarla bilinen Mustafa Alican, *Doğu'nun ve Batı'nın Büyük Sultanı Alparslan* adını verdiği kitabında, akademik bir altyapıya dayanarak tarihin gördüğü en büyük hükümdarlardan birinin baş döndürücü hayat hikâyesini tek solukta okunacak roman tadında bir üslupla anlatıyor.

BEN TÜRK

KORE SAVAŞINDAKİ TÜRK ESİRLERİN BİLİNMEYEN HİKAYESİ

Askerî antropolog Aynur Onur Çifci *Ben Türk* adını verdiği bu çalışmasında Türk, Amerikan ve İngiliz arşivlerinden elde ettiği askerî belgelere, esir olan Türk askerlerle yaptığı mülakatlara ve ailelerinden temin ettiği şimdiye değin yayınlanmamış notlara dayanarak Kore'deki 244 Türk esirinin neler yaşadığını anlatıyor.

timas.com.tr timastarih

Sayı: 65
Eylül - Ekim 2020

İçindekiler

Konular

30 **Çocuklara adanan ömürler: Pestalozzi ve Tonguç**
Karabey Aydoğan

40 **Kapak konusu Ayasofya ve Osmanlı vakıfları**
Prof. Dr. Oktay Özel, Prof. Dr. Murat Çizakça ve
Doç. Dr. Ali Yaycıoğlu ile söyleşi
Dosya editörü: Melih Şabanoğlu

60 **Osmanlı ve Cumhuriyet'in genelkurmay başkanı Mareşal Çakmak**
Prof. Mesut Uyar ve Doç. Dr. Nilüfer Hatemi ile söyleşi
Melih Şabanoğlu-Kansu Şarman

76 **Milli Mücadele karşıtı misyoner gazetesi: *The Orient***
Gazanfer İbar

82 **150 yıl önce yok olan efsane, Naum Tiyatrosu**
Emre Aracı

90 **Amerikan modası eğlence: Tilt salonları**
Gökhan Akçura

104 **İlk romancı Halit Ziya Uşaklıgil /** Erol Üyepazarcı

110 **Fotoğrafçı Faik Şenol arşivinden /** Cengiz Kahraman

Bölümler

06 **Güncel Haber /** Günce Akpamuk

22 **Dünyadan /** Naz Vardar

24 **Tablonun Sırları /** Kader Elveren

116 **Sinema /** Mehmet Sindel

120 **Kayıp Evrak Bürosu /** Feza Kürkçüoğlu

110 **Kitap /** Yeşim Pütgül

130 **Karikatür /** Can Barslan

Kapak görseli

Abdullah Biraderler'in objektifinden 19'uncu yüzyıl sonlarında Ayasofya'nın elle renklendirilmiş fotoğrafı.

Editör

/ *Kansu Şarman* / *ksarman@doganburda.com*

Ayasofya ve Osmanlı vakıfları

Geçen ayın Türkiye'deki en önemli gündem maddelerinden başında Ayasofya'nın Danıştay kararıyla müze olmaktan çıkarılıp yeniden camiye dönüştürülmesi oldu. Ardından İstanbul Edirnekapı'da bulunan Kariye Müzesi'nin de camiye çevrilmesi kararı çıktı. Bu gelişmeler Türkiye'de vakıf müessesesinin tartışılmasına yol açtı. Atlas Tarih olarak bu tartışmanın daha iyi kavranması amacıyla vakıfların dünya tarihi ve İslam hukukunda vakıflar konularında uzman olan Karatay Üniversitesi'nden Prof. Dr. Murat Çizakça ve Osmanlı tarihçisi Bilkent Üniversitesi'nden Prof. Dr. Oktay Özel ve Stanford Üniversitesi'nin Ortaçağ ve Erken Modern Dönem Araştırmaları Merkezi yöneticisi Doç. Dr. Ali Yaycıoğlu ile söyleşi yaptık. Yazı işleri müdürümüz Melih Şabanoğlu'nun hazırladığı bu dosya yardımlaşma ve dayanışma hedefiyle kurulmuş vakıfların tarih boyunca geçirdiği kurumsal dönüşümü ve özellikle Osmanlı dönemi idare ve ekonomi sistemi nasıl önemli bir yer işgal ettiğini uzmanların görüşleriyle aktarılıyor.

Bu sayının bir diğer önemli dosyası yakın tarihin önde gelen bir kimliği hakkında. Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında genelkurmay başkanı olan Mareşal Fevzi Çakmak. Cumhuriyetin kurucu kadrosu içinde en ön sırlarda yer alan Fevzi Çakmak nasıl bir askerdi, İttihatçılarla ilişkisi neydi, Mustafa Kemal ile nasıl bir araya geldi, Kurtuluş Savaşı'na etkisi ne oldu, Cumhuriyet dönemindeki genelkurmay başkanlığı döneminde Türk ordusunun durumu nasıldı? Tüm bu soruların yanıtlarını Prof. Dr. Mesut Uyar'a ve mareşalin günlüklerini yayımlayan Princeton Üniversitesi'nden Doç. Dr. Nilüfer Hatemi'ye sorduk.

Yeni sayıda ayrıca Emre Aracı 150 yıl once Beyoğlu'ndaki büyük yangında yok olan Naum Tiyatrosu'nun öyküsünü, Gazanfer İbar 1910-1923 yılları arasında İstanbul'da yayımlanan misyoner gazetesi *The Orient*'ı, Erol Üyepazarcı modern anlamda ilk Türk romancı Halit Ziya Uşaklıgil'in yaşam öyküsünü, Gökhan Akçura 1950'lerde ABD'den gelip ülkemizde moda olan tilt masası oyununu, Cengiz Kahraman 1930'ların basın fotoğrafçısı Faik Şenol'un arşivinden örnekleri, Özgün Uçar sahte *Marko Paşa* gazetesinin hikâyesini derginin sayfalarına taşıdılar.

İyi okumalar dileriz.

ATLAS Tarih

Yayıncı
Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.

İcra Kurulu Başkanı
Cem M. Başar

Yayın Yönetim Danışmanı
Ferhan Kaya Poroy

Yayın Yönetmeni (Sorumlu)
Kansu Şarman

Görsel Yönetmen
Tolga Çoruh

Yazı İşleri Müdürü
Melih Şabanoğlu

Yayın Kurulu
Prof. Dr. İlber Ortaylı,
Prof. Dr. Nurhan Atasoy, Prof. Dr. Haluk Oral,
Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan, Cengiz Kahraman,
Gazanfer İbar, Erol Üyepazarcı

Etkinlik ve Proje Direktörü
Ali Erman İleri

Marka Müdürü: Ayşegül Parlayan

Ankara Temsilcisi: Erdal İpekeşen
0 312 207 00 71
www.atlastarih.com / bilgi@atlastarih.com

Yönetim
Üretim Planlama Direktörü (Tüzel Kişi Temsilcisi): Yakup Kurtulmuş
Satış ve Dağıtım Direktörü: Egemen Erkorol
Finans Direktörü: Didem Kurucu
Dijital İçerik Direktörü: Eren Demir

Reklam
Reklam Grup Başkanı: Nisa Aslı Erten Çokça
Reklam Grup Başkan Yardımcısı: Işıl Baysal Turan - Seda Erdoğan Dal
Reklam Satış Koordinatörü: Burcu Kevser Karaçam
Reklam Satış Müdürü: Ecem Arda, Hatice Tarhan, Hülya Hankendi

Reklam Bölgeler Satış Müdürü: Dilek Ünlü
Tel: 0 212 336 53 72 **Faks:** 0 212 336 53 91

Reklam Teknik Müdür: Ayfer Kaygun Buka
Tel: 0 212 336 53 61 - 62 **Faks:** 0 212 336 53 91

Reklam Rezervasyon
Tel: 0 212 336 53 00 - 57 - 59 **Faks:** 0 212 336 53 92 - 93

Reklam Hedef Sayfalar:
Tel: 0 212 336 53 70 **Faks:** 0 212 336 53 91

Ankara Reklam Satış Koordinatörü
Sezinur Balıkçıoğlu

Ankara Reklam: Beliz Balıbey
Tel: 0 312 207 00 72 -73

Uluslararası Reklam Satış Temsilcilerimiz
ALMANYA: Julia Mund
T +49 89 92 50 31 97, Julia.Mund@burda.com
Michael Neuwirth
T. +49 89 9250 3629, michael.neuwirth@burda.com
İSVİÇRE: Goran Vukota
T. +41 44 81 02 146, goran.vukota@burda.com
FRANSA / LUKSEMBURG: Marion Badolle-Feick
T. +33 1 72 71 25 24, marion.badolle-feick@burda.com
İTALYA: Mariolina Siclari
T. +39 02 91 32 34 66, mariolina.siclari@burda.com
İNGİLTERE / İRLANDA: Jeannine Soeldner
T. +44 20 3440 5832, jeannine.soeldner@burda.com
ABD / KANADA / MEKSİKA: Salvatore Zammuto
T. +1 212 884 48 24, salvatore.zammuto@burda.com

Yönetim Yeri
Kuştepe Mah. Mecidiyeköy Yolu Cad. No:12
Trump Towers Kule 2 Kat: 21 - 22 - 23 34387 Şişli-İst.
Tel: 0 212 410 32 00 **Faks:** 0 212 410 35 81

Baskı: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Adres: Dudullu Organize San. Bölgesi 1.Cad.
No:16 Ümraniye-İSTANBUL
Tel: 444 44 03 **Faks:** Faks: (0216) 365 99 07
www.bilnet.net.tr
Sertifika No: 42716

Dağıtım: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama A.Ş.
Yayın Türü: Yerel, Süreli

© Atlas Tarih dergisi, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş. tarafından T.C. yasalarına uygun olarak yayımlanmaktadır.

Atlas dergisinin isim ve yayın hakkı Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş'ye aittir. Dergide yayımlanan yazı, fotoğraf, harita, illüstrasyon ve konuların her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilerek dahi alıntı yapılamaz.

DB Okur Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
okurhizmetleri@doganburda.com

DB Abone Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
Faks: 0 212 410 35 12-13

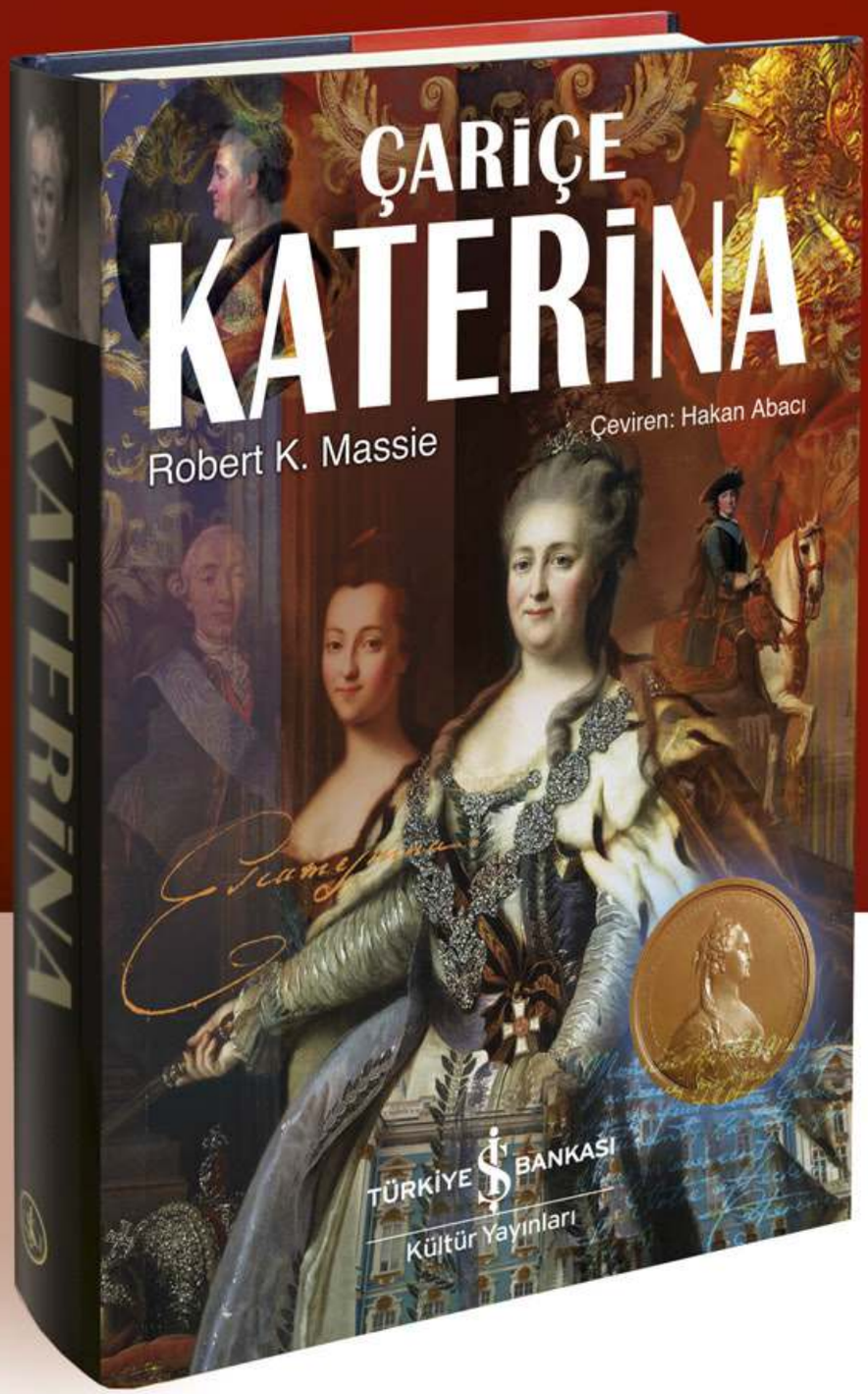
abone@doganburda.com - www.doganburda.com

Üyeliği: FIPP

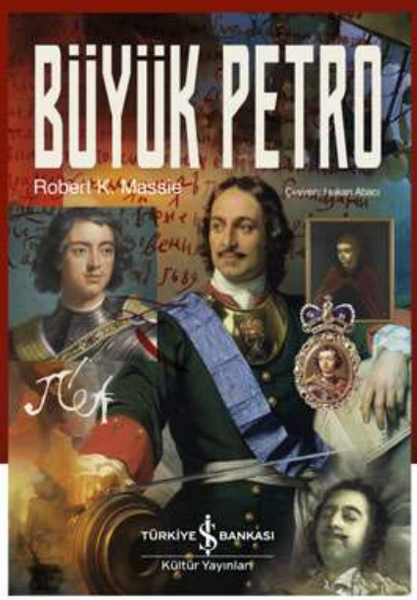
Çalışma Saatleri: Her gün saat 09.00-22.00 arasında hizmet verilmektedir.

“Dünyaya Yön Verenler” biyografi dizisinin 41. kitabı: *Çariçe Katerina*

Robert K. Massie, Pulitzer Ödüllü *Büyük Petro* kitabının ardından, aynı derin Rusya bilgisi ve kalem gücüyle, II. Katerina’yı anlatıyor.

Çariçe Katerina
Robert K. Massie
Çev. Hakan Abacı
696 sayfa, ciltli,
şömizli, 90 TL

Büyük Petro
Robert K. Massie
Çev. Hakan Abacı
1084 sayfa, ciltli,
şömizli, 95 TL

Maximum Mobil’den QR ile ödemelerde **ücretsiz kargo!**

iskultur.com.tr
facebook.com/iskultur
twitter.com/iskultur
instagram.com/isbankasikulturyayinlari

Kurucusu olduğumuz İş Bankası Kültür Yayınları yeni kitaplarla büyümeye devam ediyor.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Türkiye’nin Bankası

/ Günce Akpamuk / gakpamuk@gmail.com

İmparatorluklar arasında, bir çöküşün tanıkları

Osmanlı devletinin modernleşme sürecine ve yıkılış yıllarına tanıklık etmiş olan Köpe ailesine ait arşiv kayıtları üzerinden bu süreçleri anlatan "İmparatorluklar Arasında, Sınırlar Ötesinde" sergisi, 15 Eylül-27 Aralık 2020 tarihleri arasında SALT Beyoğlu'nda.

Osmanlı'nın son dönemlerine, II. Meşrutiyet, Birinci Dünya Savaşı ve mütareke yıllarına tanıklık eden Köpe ailesinin arşivinde bulunan fotoğraf ve belgelerden hazırlanan "İmparatorluklar Arasında, Sınırlar Ötesinde" sergisi, 15 Eylül'den itibaren SALT Beyoğlu'nda gezilebilecek. Aile üyelerinin Braşov, İstanbul, Selanik, Edirne ve Konya gibi şehirlerde şekillenen hayatlarını ve dönem koşullarını özenle korunmuş belgeler aracılığıyla ortaya koyan sergide siyasal, toplumsal ve diplomatik tarihin dönüm noktalarına da dikkat çekiliyor.

Ailenin hikâyesi, Transilvanya'nın Braşov şehri yakınlarındaki bir köyde doğup büyüyen Andras Köpe ve Breton bir aileden gelen Léocadie Tallibart'ın İstanbul'da yollarının kesiştiği Tanzimat döneminde başlıyor. Avusturya İmparatorluğu'ndan baskılara dayanamayarak kaçan Andras, kardeşlerine eşlik etmek için İstanbul'da bulunan Léocadie ile karşılaşır. Evlenen çiftin ikinci çocuğu Charles, ki mektuplarıyla sergide karşımıza çıkıyor, Cenova kökenli Trabzonlu Rose-Marie Marcopoli ile hayatını birleştirir. Onların altı çocuğu hiçbir zaman Avusturya-Macaristan uyruğundan Osmanlı'ya geçmezler ve bazıları Birinci Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan ordusunda savaşır. Aile üyeleri iki imparatorluğun da çöküşüne tanık olur. Çoğu İstanbul'da yaşayan aile, onlarca yıldır yaşadıkları şehrin işgalini de görecektir.

Tüm bu hikâyeleri kapsamlı bir arşive sığan Köpe ailesi üzerinden Osmanlı'nın son yıllarına tanık olmak mümkün. "İmparatorluklar Arasında, Sınırlar Ötesinde" sergisi ciltler dolusu anı ve karikatürleri, görüntü ve ses kayıtlarını, yüzlerce fotoğraftan özenle hazırlanan bir seçkiyi izleyiciyle buluşturarak hem gündelik hayatı, hem de diplomatik ilişkileri yansıtıyor.

Çapa'daki Macar Askerî Hastanesi'nin Amiral Souchon, Enver Paşa ve Avusturya-Macaristan Büyükelçisi'nin eşi Markiz Palavicini katılımıyla gerçekleştirilen açılış töreni, İstanbul, 10 Nisan 1916. Taïb Köpe-Antoine Köpe Arşivi, Elizabeth Childress izniyle.

Pera Müzesi'nde "güncel minyatür" eserleri

Halil Altındere, Sultanın Drone'lu Cülus Töreni (üstte).
Saira Wasim, Sessiz Talep (altta).

Farklı coğrafyalardan 14 sanatçının eserlerini bir araya getiren "Minyatür 2.0: Güncel Sanatta Minyatür" sergisi, Pera Müzesi'nde açıldı. Sergi 11 Ağustos 2020-17 Ağustos 2021 tarihleri arasında sanatseverlerle buluşuyor. Minyatüre yeni bir bakış sunan eserlerin bir arada sergilendiği "Minyatür 2.0", çeşitli formlarla günümüze ait yaşayan bir sanat biçimine dönüştürülen "güncel minyatür"ü ve onun dinamiklerini sorguluyor. Farklı coğrafyalardan sanatçıların heykelden videoya, tekstilden yerleştirmeye kadar uzanan, çeşitli formlardaki "güncel minyatür" eserleri, sömürgecilik, oryantalizm, ekonomik eşitsizlik, toplumsal cinsiyet, kimlik politikaları, ayrımcılık, toplumsal şiddet, zorunlu göç, temsiliyet gibi konuları sorunsallaştırarak ele alıyor.

Sadece Osmanlı İmparatorluğu'nda değil, İran ve Hint imparatorluklarında da saray sanatı olan minyatür; 18'inci yüzyılda ekonominin zayıflaması, matbaanın keşfi ve imparatorların ilgisinin batıya yönelmesiyle yaşadığı coğrafyalarda yok olmaya başlar. "Minyatür 2.0: Güncel Sanatta Minyatür" sergisi de modernitenin içinden yeniden doğarak farklı bir biçime bürünen, klasik tanımından uzaklaşmış, yaşayan, günümüze ait bir sanat formuna dönüşen güncel minyatürü ve onun dinamiklerini sorguluyor. Güncel minyatüre bir toplumsal olgu ve direniş aracı olarak yaklaşılıyor. Minyatürden yola çıkan eserleri yan yana getirerek bu geleneksel sanat türü aracılığıyla yeniden biçimlenen güncel yaklaşımları açığa çıkarmayı hedefliyor. Bilindik doğu-batı karşılaştırmalarının ötesine geçerek, sanat ve topluma ilişkin sorulara yanıt veren eserler, izleyiciye, başka yaşam ve düşünüş biçimlerinin mümkün olduğunu gösteriyor. Küratörlüğünü Azra Tüzünoğlu ve Gülce Özkara'nın üstlendiği sergi Türkiye, İran, Pakistan, Hindistan, Suudi Arabistan, Azerbaycan gibi farklı coğrafyalardan 14 sanatçının 40'ı aşkın eserini bir araya getiriyor. Günümüzde minyatürün yeniden teorik bir potansiyel kazandığına dikkat çeken Azra Tüzünoğlu ve Gülce Özkara, serginin amacını, "minyatürü yalnızca tarihsel bir nesne olarak görmekten çıkarmak, eşsiz bir sanat formu olarak ele almak ve teorik potansiyelini vurgulamak" şeklinde özetliyor. Serginin sanatçıları arasında; Hamra Abbas, Rashad Alakbarov, Halil Altındere, Dana Awartani, Fereydoun Ave, CANAN, Noor Ali Chagani, Cansu Çakar, Hayv Kahraman, Imran Qureshi, Nilima Sheikh, Shahpour Pouyan, Shahzia Sikander ve Saira Wasim gibi günümüz sanat dünyasında kendine yer edinmiş isimler var. Sergi katalogunda ise, Azra Tüzünoğlu ve Gülce Özkara'nın küratöryel metnine, minyatür sanatının tarihsel ve güncel uygulamalarına ilişkin yazıları ile küratör Hammad Nasar, akademisyen - minyatür sanatçısı Filiz Adıgüzel Toprak, akademisyen - kültür, politika ve kadın hakları uzmanı Vishakha N. Desai ve sanat tarihi profesörü Nada Shabout'un katkıları dikkat çekiyor.

Let it be'nin 50'nci senesinde The Beatles belgeseli: *Get Back*

*Efsanevi the Beatles grubunun son stüdyo albümü "*Let it be*"nin çıkışının üzerinden tam 50 sene geçti. Grubu ve albümü anmak için hazırlanan* The Beatles: Get Back *belgeselinin prömiyeri, pandemi nedeniyle gelecek seneye ertelendi.*

İngiliz the Beatles grubunun efsanevi, Grammy ödüllü albümü "*Let it be*"nin yayımlanmasının ve kaydı sırasında çekilen görüntülerden olaşan aynı adlı belgeselin piyasaya çıkmasının üzerinden 50 yıl geçti. Albümün hazırlık aşamalarına dair görüntüleri tekrar bir araya getiren, Akademi ödüllü Sir Peter Jackson imzalı *The Beatles: Get Back* belgeseli de, önümüzdeki sene ABD'de ve tüm dünyada gösterime girecek.

Yönetmen Michael Lindsay-Hogg, *Let it be* isimli 1970 yapımı belgeselde, 1969 yılında gerçekleşen albüm çalışmalarını filme almıştı. Film, grubun son stüdyo albüm çalışmalarının yanı sıra, birlikte gerçekleştirdikleri son kamuya açık performans olan "Çatı Konseri"nden sahneler de içeriyordu. Grup albüm piyasaya sürülmeden haftalar önce ayrılmıştı. John Lennon, Paul McCartney, George Harrison ve Ringo Starr'ın birlikte nasıl çalıştıklarını gösteren film, ayrılığa giden grubun son günlerini gözler önüne seriyordu.

Efsanevi albümünün 50'nci senesinde gösterime girmesi planlanan *The Beatles: Get Back* belgeseli de bu görüntülerden yararlandı. Grubun hayatta olan üyelerinden Paul McCartney, Ringo Starr'ın yanı sıra John Lennon'ın eşi, sanatçı Yoko Ono ve George Harrison'ın eşi Olivia Harrison da belgesele destek verdi. Ayrıca 42 dakikalık Çatı Konseri'nin de tamamına yer verilmesi bekleniyor. 30 Ocak

Beatles grubunun elemanları, John Lennon (en üstte solda), Paul McCartney (en üstte sağda), George Harrison (üstte solda) ve Ringo Starr.

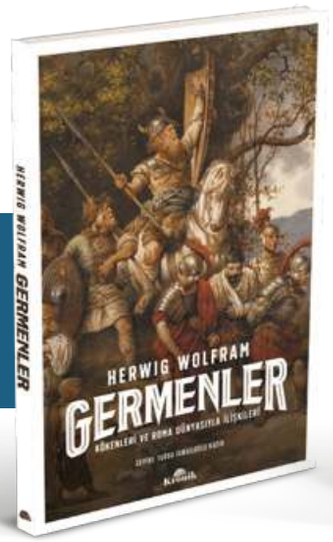

1969'da izinsiz ve habersiz yapıldığı için polis tarafından sonlandırılan konser, grubun, belgesele de adını veren "*Get Back*" şarkısıyla başlamış, aynı şarkıyla son bulmuştu. Konsere ev sahipliği yapan çatıysa, grubun 1968'de kurduğu müzik şirketi Apple Records'un Londra, Savile Row'daki binaya aitti.

Kronik Kitap'tan Tarih Alanında Önemli Eserler…

Kronik

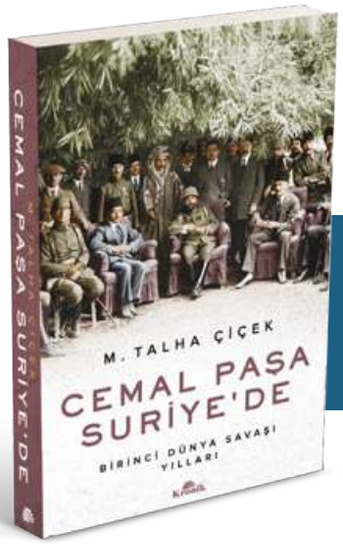

Germenler

HERWIG WOLFRAM

AVRUPA TARİHİNİN KÖKLERİNE YÖN VERENLER: GERMENLER…

Erken dönem halkları ve Orta Çağ tarihi üzerine çok sayıda kitap ve makale yayımlamış, Orta Çağ Tarihi profesörü Herwig Wolfram, Germenler hakkındaki bu son derece keyifli çalışmasında akılda kalıcı bir özet sunuyor. Okuyucuya Germenlerin köken ve mitlerini, yaşantı ve miraslarını tanıtıyor. Onların soylarını resmediyor ve Kavimler Göçü'nü anlatıyor. Roma dünyasıyla nasıl etkileşime girdiklerini ve ilişkilerini de gözler önüne seriyor.

Cemal Paşa Suriye'de

M. TALHA ÇİÇEK

CEMAL PAŞA'NIN SURİYE'DEKİ FAALİYETLERİ: BİR İMPARATORLUĞUN ALACAKARANLIĞI…

Cemal Paşa'nın görev süresi esnasında ulaşmak için büyük çaba sarf ettiği bir başka önemli hedef "Suriye'de asayiş ve emniyet-i dâhiliyeyi te'min" idi. Bu doğrultuda büyük çaba sarf etti. Çiçek'in Osmanlı, İngiliz, Fransız, Alman, Avusturya ve Arap kaynaklarından hareketle hazırladığı bu çalışma, Cemal Paşa'nın Suriye'deki bütün faaliyetlerini ele alırken, bir imparatorluğun alacakaranlığında neler yapmış olduğunu da ortaya sermiş oluyor.

Doğu Avrupa Türk Tarihi

OSMAN KARATAY - SERKAN ACAR

DOĞU AVRUPA'DA HÜKÜM SÜRMÜŞ TÜRK DEVLETLERİNİN TARİHİ…

Editörlüğünü Osman Karatay ile Serkan Acar'ın üstlendiği eserin tamamı alanının en önemli uzmanı olan tarihçilerimizin katkılarıyla meydana gelmiş olup, İskit ve Sarmat çağından başlayarak, Hunlar, Bulgarlar, Oğurlar, Avarlar, Hazarlar, Macarlar, Peçenekler, Oğuzlar, Tatarlar ve Nogaylar gibi toplulukların tarihlerini içermektedir. Çalışma ayrıca hâlâ pek çok üniversitede ders kitabı olarak okutulmakta ve bu alanda yazılmış en kapsamlı eser olma özelliğini taşımakta ve geniş kitlelere hitap etmeyi hedeflemektedir.

Büyük Selçuklular

CİHAN PİYADEOĞLU

DOĞU İLE BATIYI BİRLEŞTİREN DEVLET: BÜYÜK SELÇUKLULAR…

Selçuklu tarihi konusunda ülkemizin en önemli isimlerinden biri olan Cihan Piyadeoğlu, Büyük Selçukluların, kurucularının dedesi olan Selçuk ile başlayan ve Sencer'in ölümüyle sonlanan tarihini yeniden ele alıyor. Sultan Tuğrul Bey ve Sultan Alp Arslan dönemini teferruatlı biçimde anlatıyor, Malazgirt Savaşı'nı tüm kritik noktalarıyla değerlendiriyor. Ayrıca dönemin önemli tarihi başlıkları olan Dandanakan Savaşı, Nizâmülmülk, Hassan Sabbah, Bizans'la İlişkiler, Gazne ve Karahanlı Devletleri gibi konuları da işliyor.

Duayen koleksiyoncu biriktirdiklerini bu sitede paylaşıyor

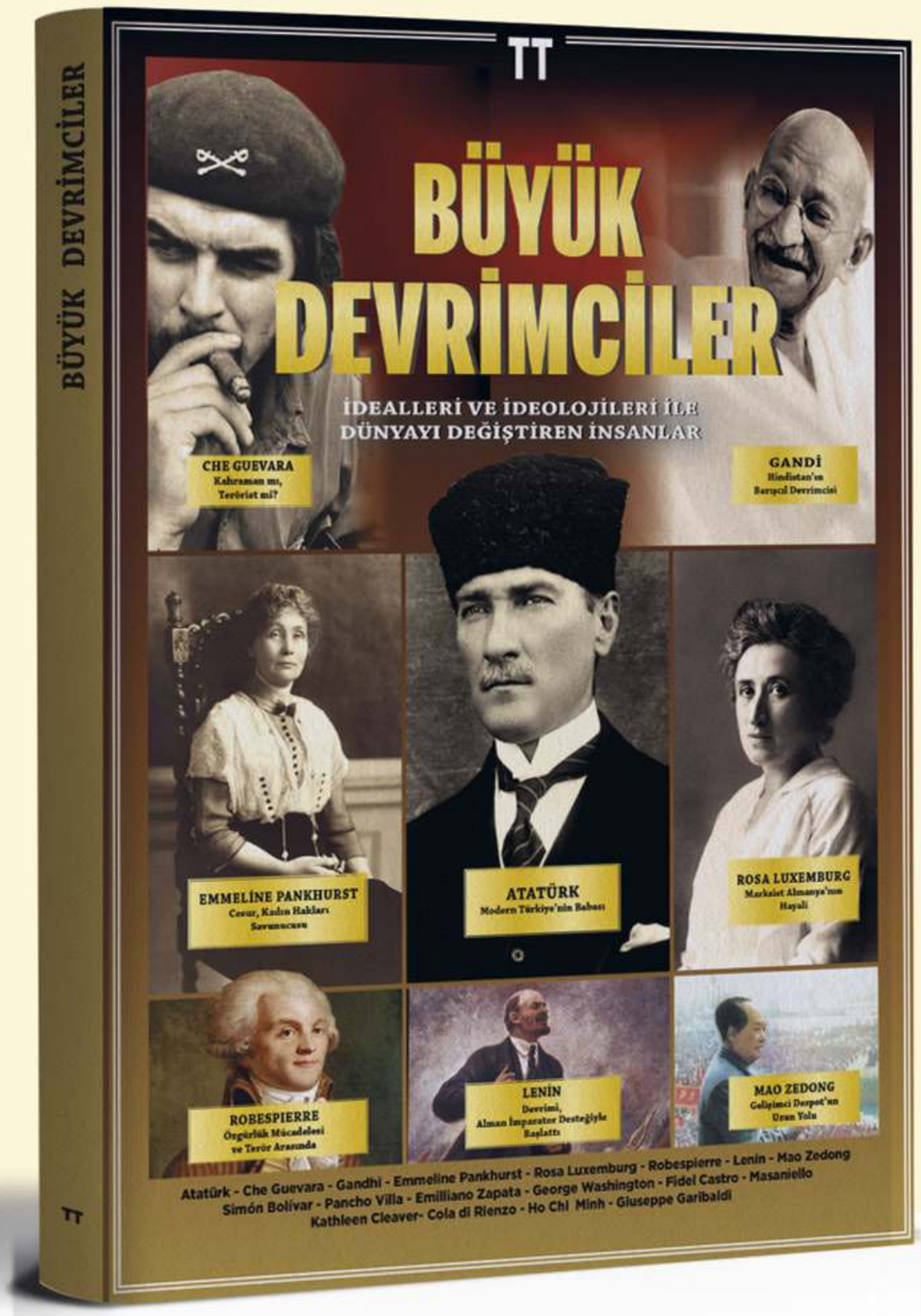
Koleksiyoner, araştırmacı, yazar ve öğretim görevlisi Mert Sandalcı, kitap ve makalelerine dair bilgilerin yer aldığı, koleksiyonerliğe dair yazılar hazırladığı internet sitesini (mertsandalci.com) açtı. Özellikle 2000 senesinde yayımlanan üç ciltlik *Max Fruchtermann Kartpostalları*, 2009 yılında çıkan *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Biraya Dair* gibi kitaplarıyla tanınan Mert Sandalcı, yıllarca mühendis olarak çalıştıktan sonra çocukluğundan itibaren devam ettiği koleksiyonculuk ve nümismatik, daha sonra da belge koleksiyonları üzerine çalışmaya başladı. 2200'ün üzerinde Osmanlı kartpostalını inceledikten sonra, sayısı 7500'ü bulan Osmanlı ve Cumhuriyet eczacılarına dair hayat hikâyelerini araştırmaya başladı. *Max Fruchtermann Kartpostalları* kitabından sonra Türk eczacılığı üzerine dokuz ciltten oluşan çalışmasını yayımladı. Bu süreçte elinden 10 binden fazla belge geçti. Pek çok belgeyi inceleyip üzerine kitaplar hazırlayan Sandalcı'nın eczacılık tarihi konulu 11 kitabı, 129 makalesi bulunuyor. Eczacılık tarihi dersleri de veren, Türkiye'nin en önemli koleksiyoncularından Sandalcı'nın diğer konular hakkında 18 kitabı ve 50'yi aşkın makalesi mevcut.

İBB'den *Hatıratlarla Karşılaştırmalı Nutuk*

Mustafa Kemal Atatürk'ün kaleme aldığı *Nutuk*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ iştiraki tarafından yeniden basıldı. *Hatıratlarla Karşılaştırmalı Nutuk* adını taşıyan kitapta, sade bir dil ve zengin görseller kullanıldı. Belgesel bir film gibi Milli Mücadele dönemini anlatan kitap, Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte o döneme tanıklık eden asker, bürokrat, siyasetçi, yazar, gazeteci gibi birçok meslek grubundan kişinin hatıratlarını da içeriyor. Eserde Atatürk'ün anlatımı, bölümler halinde ve hatıratlarla desteklenerek veriliyor. *Nutuk*'un sadeleştirilmiş metinleri beyaz, hemen karşısındaki hatıratlar bölümü ise gri renkle ayrılıyor. Proje direktörlüğünü Cengiz Özkarabekir'in yaptığı kitap, 12 kişilik danışman kadrosuyla yaklaşık bir yılda hazırlandı.

ÇIKTI

Atatürk'ü ön plana çıkartarak 17 Büyük Devrimci'yi anlatan, İtalyan Sprea Editori eseri olan ve ilk olarak İtalya ile Almanya'da yayınlanan Büyük Devrimciler kitabı şimdi Türkiye'deki kitabevlerinde.

Bu eser, Mario Galloni, Elena Percivaldi, Emilio Vitaliano, Domenico Vecchioni, Gianni Oliva, Massimiliano Griner ve Mirco Molteni gibi ünlü İtalyan tarihçiler tarafından kaleme alındı.

Tarafsız anlatımının yanı sıra bu eser, akıcı dili, ilginç kıyaslamaları ve zengin görselleriyle de, Almanya ve İtalya'da tarih severler tarafından ilgiyle karşılandı.

Şimdi de Türkiye'de...

Büyük Devrimciler
128 sayfa, büyük boy renkli, 1. hamur kağıt, 35 TL

www.ttyayincilik.co
facebook.com/ttyayincilik
twitter.com/tt_yayincilik
instagram.com/tt_yayincilik

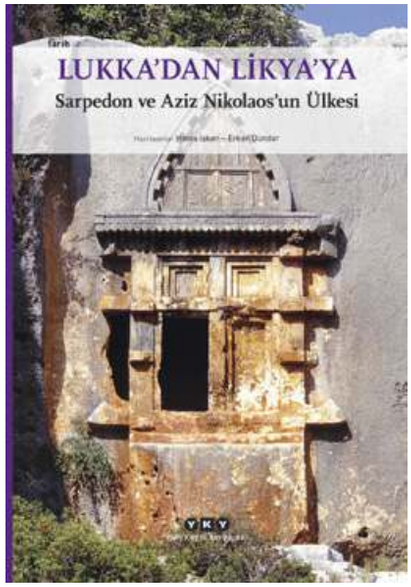
TT YAYINCILIK

Lukka'dan Likya'ya yeni boyutuyla yayımlandı

Özel bir serinin devamı olarak 2016'da yayımlanan Lukka'dan Likya'ya – Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi *kitabı, kolay taşınabilir, gözden geçirilmiş versiyonuyla yeniden okuyucuyla buluştu.*

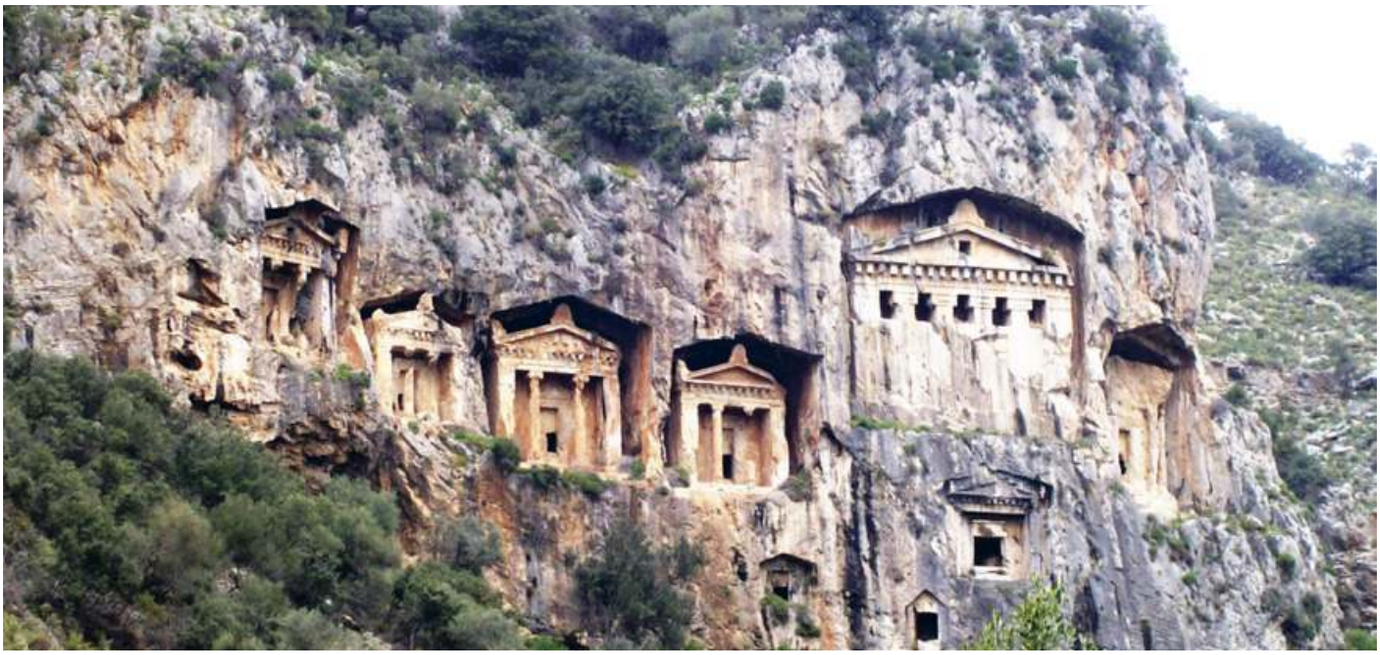
Anadolu'nun, izleri tarihöncesine uzanan, köklü halklarından Likyalılar, erken Hitit ve Mısır kaynaklarında Lukka Ülkesi'nin sakinleri olan Lukka halkı olarak geçiyordu. Likya uygarlığını, tarihöncesi çağlardan Bizans dönemine kadar, kültür evreleri, dil, yazı ve sanat, mitoloji, siyasal tarih, mezar tipi ve ölü gömme törenleri gibi tüm boyutlarıyla ele alan *Lukka'dan Likya'ya – Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi* kitabının gözden geçirilmiş küçük boyu, geçtiğimiz Haziran ayında çıktı. Tüpraş ve Yapı Kredi Yayınları ortaklığıyla yayımlanan, Havva İşkan ve Erkan Dündar'ın hazırladığı kitap; yerli ve yabancı birçok bilim insanının araştırmalarının sonuçlarını okuyucuyla buluşturuyor. Yeni baskı, sadece Likya kültürü ve sanatının ana başlıklarına odaklanıyor.

Lukka halkı, Hititlerin II. Ramses'e karşı yaptığı Kadeş Savaşı'nda bulundu;

kültür mirasçısı Likyalılar da Troyalılara yardıma gelen Anadolu kavimlerinin simgesi oldu. Liderleri Sarpedon ile tarihe kalıcı izler bıraktı. Anadolu'da derin bir kültür mirası bulunan bu halk hakkındaki araştırmalar, özellikle mezarlarındaki sanatsal yaratılara olan ilgi 18'inci yüzyıldan günümüze kadar artarak devam etti. Likya üzerine yapılan araştırmaları tek bir kitap altında toplamak zor olsa da, uzun çalışmalar sonucunda, *Lukka'dan Likya'ya – Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi* kitabı, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık'ın Anadolu Uygarlıkları serisinin beşinci kitabı olarak 2016'da çıktı.

Toplam 604 sayfalık kitabın rahat taşınabilecek boyutta hazırlanan, güncellenmiş Türkçe baskısı ise Haziran ayında yayımlandı. Likya uygarlığının keşif öyküsüyle başlayan kitap, en eski dönemlerinden itibaren Likyalıların tarihini anlatan makalelerden oluşuyor. Kitapta dil, yazı, diğer medeniyetlerle etkileşimler, sikkeler, başkent Patara, mezar ve ölü kültürü, sanat ve üretim, mimari, inanç sistemleri ayrı başlıklar altında inceleniyor. Kitabın yeni baskısı 392 sayfa.

Evde Oynanır

Bilgisayarda Oynanır

Sahada Oynanır

Düğünde Oynanır

BORSA'DA OYNANMAZ

YATIRIM YAPILIR!

Borsa bir oyun yeri değildir. Borsada yaptığınız bilinçli yatırımlar
günden güne istikrarlı bir şekilde büyür, uzun vadede size önemli bir getiri sağlar.

BORSA İSTANBUL

/borsaistanbul

www.borsaistanbul.com

Atlas dalış ekibi Gelibolu'daki batıkların peşinde

Bir süredir Gelibolu'da bir tarihi sualtı parkı açılması için çalışmalar sürüyordu. 27 Mayıs 2020'de yapılması planlanan açılış, Covid-19 nedeniyle önümüzdeki seneye ertelendi. Ancak batıklar üzerine yapılan çalışmalar devam ediyor.

Çanakkale Savaşları ve Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı (ÇATAB), Gelibolu Tarihi Alanı'nı geliştirerek burayı bir açık hava müzesine dönüştürmek için kolları sıvadı. Bölgedeki savaş sırasında batırılan savaş gemileri, TÜBİTAK'ın da işbirliğiyle bilimsel bir şekilde incelenecek ve sportif amaçlı dalışa uygun hale getirilecek. Bu nedenle de bir süre önce TÜBİTAK Marmara araştırma gemisi, Türkiye'de ilk kez Çanakkale Savaşları'nda batan savaş gemilerinin ve çevresindeki kalıntıların batık envanterini ortaya çıkarmaya başladı. Böylece Çanakkale'de savaş batıklarından oluşan bir sualtı parkı ortaya çıkacaktı. Projenin ilk ayağı olarak HMS Majestic batığı seçildi ve Seddülbahir ile Büyük Kemikli arasındaki yaklaşık 150 kilometrelik alanda çalışmalar başladı.

Atlas'ın dalış ekibi de (Ali Ethem Keskin ve Ertan Şide) Temmuz 2020'de, Seddülbahir açıklarındaki batıklara dalış gerçekleştirdi, sualtını görüntüledi ve TÜBİTAK'ın HMS Majestic'teki çalışmalarını izledi. Konuya dair yazı, Atlas'ın Ağustos 2020 sayısında yer aldı. 1895 yapımı HMS Majestic, 119 metre uzunluğunda, 23 metre genişliğindeydi. Gemi, 27 Mayıs 1915 sabahında, Alman Yüzbaşı Otto Hersing komutasındaki U-21 denizaltısından fırlatılan torpido ile sulara gömülmüştü.

Üst güvertesindeki değerli malzemelerin 1960'lı yıllarda sökülmüş olmasına rağmen HMS Majestic bütünlüğünü korumuş.

Galata Kulesi'nde tepki çeken restorasyon

Mülkiyeti, Mayıs 2019'da Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devredilen Galata Kulesi'nde geçtiğimiz Ağustos ayında başlayan restorasyon çalışmaları dikkat çekti. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce müze yapılması kararlaştırılan Galata Kulesi'ndeki restorasyona dair prosedür, İBB'nin tepkisine yol açtı. İBB, onaylı bir restorasyon projesi olmaksızın başlayan çalışmalar için suç duyurunda bulundu.

Ceneviz ve Osmanlı mimarisinden izler bulunan Galata Kulesi'nin taşıyıcı, özgün duvarlarının, hitli ve iş makineleriyle tahrip edilmesi büyük tepkilere yol açtı, görüntüler sosyal medyada yayımlandı. Taşıyıcı duvarın tahribatının yalnızca kulenin özgün mimarisine zarar vermekle kalmayıp yıkılma ihtimaliyle çevreye karşı da risk taşıdığı, belediye tarafından açıklandı. İBB'nin verdiği dilekçede, yıkımın gerçekleştiği an olay yerine giden İBB ekiplerinin müteahhit firma tarafından kuleye alınmadığı da belirtildi.

HAYALİNİZDEKİ TATİL FIRSATLARI ÇOK YAKINDA!

www.butikotellerdunyasi.com

Pek yakında

EN İYİ OTEL
EN İYİ FİYAT
GÜVENLİ REZERVASYON

Fırsat Otelleri - Popüler Turlar
Popüler Kahvaltı Mekanları Ve Restoranlar
Araç Kiralama

ONİKİ AY
Tatilin adresi

www.butikotellerdunyasi.com

Erken Osmanlı'da dini zümreler

Dervişler, gaziler, fakihler

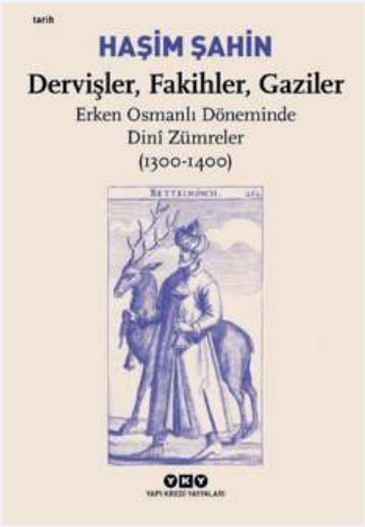
Son dönemde tarihçiler Türklerin Anadolu'ya gelişi ve sonrasında toplumun inanç yapısı ve bunun sosyal hayattaki yansımaları hakkında araştırmalar yayımlıyor. Prof. Dr. Haşim Şahin'le YKY tarafından yayımlanan "Dervişler, Fakihler, Gaziler" adlı kitabı üzerinden erken Osmanlı'da dini zümreleri konuştuk.

RÖPORTAJ: OLGAY SÖYLER

Osmanlı sufiliği hakkındaki çalışmalarıyla tanınan Prof. Dr. Haşim Şahin *Dervişler, Fakihler, Gaziler* adlı kitabında Türklerin İslam dinini kabul ettikleri dönemden itibaren, sufilerin Türk devletleri içerisindeki faaliyetlerini, Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve beylikler döneminde merkezi iktidar ile sufi çevre arasındaki ilişkileri inceliyor. Prof. Şahin'e Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu dönemde etkili olan Türkmen gruplarının yaşantısını, inanç yapısını ve erken Osmanlı döneminde dini zümreleri sorduk.

Erken dönemden itibaren, bilhassa Selçuklular, Anadolu beylikleri ve Osmanlıların dini zümreleri arkalarına alma çabalarının nedenleri nedir?

Türkler, Müslüman Araplar ile 642 yılındaki Nihavend Savaşı sonrasında sınır komşusu olmuşlardı. Daha sonraki dönemde İslam fetihlerinin Horasan ve Maveraünnehir bölgelerine doğru yayılmasına paralel olarak bölgedeki İslamlaşma süreci de hızlanmış, uzunca bir tanıma sürecinin ardından Abbasiler devrinden itibaren Türk toplulukları arasında İslamiyet yayılmaya başlamıştı. Türklerin İslamı kabul edip benimsemesinde siyasi ilişkilerin yanı sıra, ticari kaygılar, eskiden beri tek tanrıya inanmaları, ahiret inancının mevcudiyeti, Türk geleneğindeki alplik

"Dervişler, Fakihler, Gaziler" YKY tarafından yayımlandı. 1400'lü yıllarda dervişler (sağda).

motifi ile İslamdaki eren-evliya inancı gibi İslam diniyle eski Türk dini arasındaki benzerliklerin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Türklerin İslam dinini kabul etmesinde bir diğer önemli etken de yaşadıkları bölgede yoğun olarak barınan sufilerin faaliyetleriydi.

Müslümanlığın yayılmasında en başından beri uygulanagelen gaza anlayışının Türkler tarafından büyük bir kabul görmesi etkili oldu. Müslüman Türkler gaza ve cihat anlayışının en önemli temsilcisi haline geldiler. Bununla birlikte, kılıç fetih bakımından ne kadar etkili olsa da, insanları ve toplumu yönlendirme konusunda sufiler daha maharetliydiler.

Gerek düşünceleri, gerek yaşam tarzları ile geniş halk kitlelerini peşlerinden sürükleyen mutasavvıflar iktidarın en önemli meşruiyet vasıtalarından birisi olarak görülmeye başlandı. Bunun yanı sıra halk nezdinde kabul gören bu şahsiyetlerin "Allah dostu, duası makbul, bereketli"

kimseler olarak kabul edilmesi, söylem ve eylemlerini İslamı merkeze alarak gerçekleştiren iktidarlar için de bir tür meşruiyet kurumu olarak görülmelerine neden oluyordu. İşte bu nedenle pek çok iktidar kuruluş aşamasında ve sonrasında herkesin saygı duyduğu sufilerin ve dolayısıyla geniş halk kitlelerinin desteğini de arkasına almış oluyordu.

Osmanlı devletinin kuruluş döneminde sultanların şeyhler ile yakınlık kurup onların desteğini yanlarına almaları, dervişlerin savaşlara katılmaları ve önemli başarılar elde etmeleri, iktidarı her aşamada desteklemeleri, kurdukları tekkelerde propaganda yapmaları, ihtida hareketlerinde büyük bir pay sahibi olmaları kadar, ilk beylerin, fakihlerin, gazilerin istekli tavrı, devletin stratejik konumu, Bizans ile geliştirilen politik ilişkiler, Bizans devletinin artık eski gücünde olmaması, Osmanlıların uç bölgesinde gaza anlayışının en güçlü temsilcisi olması gibi faktörler de öne çıkmıştır. Osmanlıları aynı dönemdeki diğer beyliklerden ayıran en bariz özellik uç bölgesinde olmaları ve İslamiyetin geliştirdiği gaza anlayışının en önemli temsilcisi olmalarıydı. Dervişlerin Horasan'dan yahut İran coğrafyasının muhtelif şehirlerinden kalkıp Osmanlı topraklarına gelmelerinde, savaşlara katılmalarında ve propaganda faaliyetlerini bu bölgelerde sürdürmelerinde de zaten devletin bulunduğu konum ve kurulduğu coğrafya etkili oldu.

Rum abdalları Osmanlı kuruluş dönemine damga vurdular. Rum abdalları ayrıca Alevi- Bektaşi olarak zaman içinde kabul edilip tamamı neredeyse Alevi- Bektaşi vatandaşlarımız tarafından takdis edilen şahsiyetler haline geldi. Osmanlı devletinin ilk beyleri Alevi miydi?

Abdalan-ı Rum adı verilen, bir kısmının Vefaiyye, bir kısmının ise Kalenderiyye mensubu oldukları anlaşılan Abdal Musa, Abdal Murad, Karaca Ahmet, Geyikli Baba gibi şahsiyetler Osmanlı devletinin kuruluş döneminde Anadolu'ya gelerek, Osmanlı hizmetine girdiler. Bunlardan Karaca Ahmet'in daha Geyve Akhisarı'nın (Pamukova) fethinde, yani Osman Gazi döneminde Osmanlı saflarında bulunduğunu biliyoruz. Aynı şekilde Abdal Musa, Hacı Bektaş Veli'nin Sulucakarahöyük'teki dergâhında yetişmiş bir Türkmen babası olarak Bursa'nın fethine katılmış. Aslen Hoylu olan Vefai dervişi Geyikli Baba da kendi aşireti ile birlikte Bursa'nın fethine katılmış ve Kızıl Kilise denilen bir yeri kendi imkânlarıyla ele geçirmiş. Bu şahsiyetlerin hemen hepsi İran ve Azerbaycan coğrafyasından geldikleri için Horasan erenleri olarak adlandırılmışlardı. Anlaşıldığı kadarıyla şeyh olmalarının yanı sıra güçlü bir aşiretin lideri olma özelliğine de sahiplerdi. Kuruluş aşamasında Osmanlı padişahları askeri güçlerinden istifade ettikleri bu dervişler ile yakın ilişkiler kurdular ve onlar için araziler bağışladılar, vergiden muaf tuttular, tekkeler yaptırdılar. Bu isimlerin hemen hepsi bugün Alevi geleneğin kutsal saydıkları isimler. Osman Gazi ve Orhan Gazi devrini Osmanlıların kuruluş sürecinin en başı sayarsak, henüz bürokrasinin tam

Bursa'da Gayikli baba Türbesi (altta).

anlamıyla oturmadığı, düzenli ordunun tesis edilmediği dönemde söz konusu derviş gruplarının nüfuzlarının hayli fazla olduğunu, tıpkı diğer alp-gaziler gibi akınlar düzenlediklerini söyleyebiliriz. Ancak kaynaklardan anlaşıldığına göre, Orhan Gazi devrinden itibaren düzenli ordunun kurulması ve vezirlik sisteminin oluşturulmasıyla birlikte devlet daha merkezi bir yapıya bürünmeye başlayınca, iktidarın bu dervişleri ve onlara bağlı Türkmenleri de kontrol altına alabilmek için bir teftiş başlattığını görüyoruz. Abdal Musa ve Karaca Ahmet ise bu teftişten kurtulabilmek için daha rahat hareket edebileceklerini düşündükleri diğer Türkmen beyliklerinin topraklarına gitmekte buluyorlar çareyi. Yaklaşık 150 sene sora Anadolu'da Safevi propagandası başladığında Şah İsmail tarafına geçen Türkmenlerin büyük bir kısmının Abdal Musa'nın vaktiyle nüfuz alanı olan bu bölgeden gidenler olduğunu gözden kaçırmayalım.

Sorunun ikinci kısmına gelince, bu çok karşılaştığımız klişe bir soru. Ancak Osmanlı padişahları ne kuruluş döneminde, ne de ilerleyen zamanlarda herhangi bir saikle Alevi düşünceyi benimsemiş değiller. Devletin temsil ettiği gaza politikası, padişahların gündelik hayatları ve hepsinden önemlisi, devletin resmi görüşünün en önemli hareket merkezi olan medreselerin daha kuruluş devrinden itibaren benimsediği düşünce tarzı bunu açıkça ortaya koyuyor. Osmanlılar, Karahanlılar devrinden itibaren oluşan, Selçuklular ve Harezmşahlar ile devam eden Sünni-Hanefi çizginin birer temsilcisiydiler. Ancak bu durumun günümüzdeki kadar sert bir çizgiyle ayrışmadığını, o dönemdeki Şii-Sünni çatışmasının daha ziyade siyasi bir meşruiyet amacı taşıdığını, halk ile iktidar ilişkilerini çok fazla etkilemediğini de söylememiz lazım.

Osmanlı kuruluşu hakkında gaza ve gazilik üzerine ciddi tartışmalar yaşandı ve devam da ediyor. Nasıl okumak lazım bu kavramların varlığını?

Gaza ve cihat daha İslama has bir durum aslına bakarsanız. Dolayısıyla o dönemin Bizans kaynaklarında bu şekilde geçmemesi normal. Bizanslı tarihçiler bu akınları kendilerine yapılan akınlar olarak nitelendiriyorlar tabii olarak. Ancak, Selçuklulardan itibaren bilhassa Bizans topraklarına karşı Türkmenlerin başını çektiği, İslamiyetle doğrudan ilişkilendirilmek suretiyle kutsallaştırılan bir gaza ideolojisi mevcut. Gönüllü gaziler var, Horasan'dan kalkıp Anadolu'ya kadar İslam uğruna sefer düzenliyorlar. İlk Osmanlı beyleri de kendilerini bu ideolojinin en önemli temsilcisi olarak görüyorlar. Sultanların kullandıkları unvanlar bunun en açık ifadesi. Sultanül-Guzat vel-Mücahidin yani, gazilerin ve mücahitlerin sultanı

Kalenderi dervişlerinin III. Murat'ın huzurundan geçişi (en üstte). Thomas Artus'un *Histoire des Turcs* adlı eserinde geyikli derviş tasviri (üstte). Bektaşi dervişleri (karşı sayfada en üstte).

unvanını kullanıyor pek çoğu. Orhan Gazi devrinde Anadolu'dan geçen İbn Battuta, onu diğer Anadolu beylerinden ayıran en önemli özelliğinin sürekli gaza yapması olduğunu söylüyor. İbn Battuta bu dönemin çağdaş bir görgü tanığı ve verdiği bilgiler çok önemli. Osman Gazi'den itibaren fetihlere katılan alpler de gazi unvanı taşıyorlar. Aydos Kalesi'nin fatihi Gazi Abdurrahman buna güzel bir örnek mesela. Ama şunu ifade etmek lazım. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi kaynak yetersizliği nedeniyle çözülmesi pek de mümkün olmayan muammalarla dolu. İşin içerisine dini hassasiyetler girince bu daha da sübjektif bir hal alıyor. Tarihçilerin bir kısmı kuruluştaki dini havaya bir kudsiyet atfederken, kimileri ise tamamen yok sayıyorlar. Bu nedenle birbirine çok zıt görüşler ortaya çıkabiliyor.

Çok fazla irdelenmeyen konulardan bir tanesi de fakı ve fakihler konusu. Sizin özellikle TV programlarında bu konuya çok dikkat çektiğini gördüm, gelen sorulardan çoğu kişinin konuyu bilmediğini düşünüyorum.

Fakihlerin Osmanlı devletinin kuruluş döneminde oldukça aktif oldukları anlaşılıyor. Bu nedenle bu zümrenin Aşıkpaşazade'nin dörtlü tasnifine ilaveten beşinci bir zümre olarak dahil edilmesi gerektiği yönünde, ilk defa Ahmet Yaşar Ocak tarafından dile getirilen görüş oldukça isabetli bana göre de. Din bilgini yahut fıkıh ilminde âlim kimseler olan fakihler, genellikle Suriye ve Mısır'da fıkıh, tefsir vs. eğitimi aldıktan sonra Anadolu'ya gelerek yeni oluşmakta olan siyasi teşekküllerde kadılık vazifesini üstlenmiş, daha önce yaşadıkları devletler bünyesinde edindikleri siyasi tecrübelerini yeni kurulmakta olan beyliklere aktarmış şahsiyetlerdi. Osmanlı Beyliği'nin ilk yıllarında bu zümrenin en başta gelen temsilcisi devletin bağımsızlık hutbesini okuduğu ifade edilen Dursun Fakih'ti. Osmanlı öncesi dönemde de devlet bünyesinde, yahut sosyal hayatta bu unvanı taşıyan pek çok şahsiyetin varlığını biliyoruz. Erken dönem Osmanlı toplumunda faaliyet gösteren fakihlerin eğitimlerini tamamlamak amacıyla Konya, Kayseri gibi şehirlerde eğitim aldıkları, yahut İslam dünyasının önde gelen kültür merkezleri olan Kahire, Şam veya Tebriz gibi şehirlere giderek bilhassa fıkıh ve hadis konularında ihtisas ve icazet sahibi olduktan sonra tekrar Anadolu'ya döndüklerini biliniyor. Bu fakihlerden bazılarının, Dursun Fakih örneğinde görüldüğü üzere devlet kademelerinde en üst makamlarda yer aldığı görülürken, pek çoğunun da sadece bir cami imamı veya müezzini olarak görev yaptıkları anlaşılıyor. Muhtemelen bu sebepten olsa gerek, kuruluş döneminde faaliyet gösteren fakih, yahut halk dilindeki söyleyişle fakı unvanını taşıyan bu şahsiyetlerin daha ziyade imamlar olarak kabul edildiklerini söyleyebiliriz. Kuruluş döneminde gerek kaynaklarda, gerekse tahrir defterlerinde beyler ile yakın ilişki içerisinde bulunmuş, yahut yazdığı eserleriyle öne çıkmış çok sayıda fakihin varlığından söz etmek mümkün. Mesela, Osman Gazi devrinin önemli âlimlerinden Hattat Karahisari, Orhan Gazi'nin veziri Sinaneddin el-Fakih, Orhan Gazi'nin imamı İshak Fakih, ilk Osmanlı tarihinin yazarı Yahşi Fakih, Mevlid-i Şerif'in yazarı Süleyman Çelebi yüzlerce isimden sadece en fazla tanınanları ●

Duyguların başkenti Sivas

Sivas Valisi Salih Ayhan "5 Proje Hayata Geçiyor' toplantısında konuşuyor (üstte). Sivas'ta Müze Kafe'nin açılışı (altta).

Sivas son günlerde kültürel değerlerini turizme kazandırma adına önemli adımlar atmaya başladı. Özellikle İl Özel İdaresi ve Sivas Belediyesi ortaklığı ile Temmuz 2019'da kurulan Sivas Kültür Turizm Tanıtım Tic. A.Ş. Sivas'ın tanıtımı ve turizmini canlandırmak için teknoloji ile entegreli bir şekilde faaliyetlerine hızlı bir şekilde devam ediyor.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Anadolu'da Milli Mücadele dönemi başlamış ve Türk ulusunun ayaklarına vurulmak istenen prangaların kabul edilmediği, 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında yapılan Sivas Kongresi ile tüm dünyaya ilan edilmiş; aynı zamanda Milli Mücadele 108 gün boyunca Sivas'tan yönetilmişti. Kongrenin yapıldığı bina günümüzde Sivas Atatürk ve Kongre Müzesi olarak hizmet veriyor. Sivas Kültür A.Ş. tarafından Sivas'a ait motifler ve Milli Mücadele ruhunun işlendiği ürünler yerli ve yabancı turistlerin beğenisine sunulurken, yine müze içerisinde bulunan orta avluya ziyaretçilerden gelen talep üzerine 4 Eylül ruhunu hissedebilecekleri, dinlenebilecekleri, kitap okuyabilecekleri ve müzik eşliğinde çay ve kahvelerini yudumlayabilecekleri Müze Kafe hizmete başladı. Bunun yanı sıra Sivas Kültür Turizm Tanıtım Ticaret A.Ş. bünyesinde sade ve kullanıcı odaklı www.visitsivas.com sayfası oluşturuldu. Dijital tanıtımın yapıldığı sayfa üzerinden ayrıca kullanıcılar otel odası, uçak, otobüs ve tren bileti satın alabilecekler. Yine www.visitsivas.com sayfasından şehir içi taksi çağırma hizmeti olan TakSivas uygulamasını IOS ve Android platformlarından indirerek, mobil telefonlardan kullanmak mümkün. Bir e-ticaret sayfası olan www.hatiramsivas.com ise Sivas'a ait kültürel motiflerin ve ürünlerin Sivaslılarla buluşmasını sağlıyor.

Bu beş proje 13 Temmuz 2020 tarihinde Sivas Kültür Turizm Tanıtım Ticaret A.Ş.'nin yönetim kurulunu oluşturan Sivas Valisi Salih Ayhan ve Sivas Belediyesi Başkanı Hilmi Bilgin'in katılımlarıyla gerçekleşen törenlerle hayata geçti.

visit sivas

TÜM BİLETLERİN TEK ADRESİ

www.visitsivas.com

Sivas Seni Çağırıyor

Selçuklu'nun kalbi, Osmanlı'nın vicdanı, Cumhuriyet'in aklı olan ve bir çok eseri içinde barındıran, farklı coğrafya özellikleriyle doğayla bütünleşmenin hazzının yaşanacağı, türküleriyle duygularınızı dorukta yaşayacağınız, eşsiz lezzetleriyle kendine hayran bırakacak olan medeniyetler şehri Sivas, ziyaretçiler ile tanışmak için sabırsızlanıyor...

visitsivascom

SİVAS'TAKİ TAKSİLER PARMAKLARINIZIN UCUNDA

GET IT ON Google Play

Download on the App Store

TakSivas bir Sivas Kültür A.Ş. kuruluşudur.

Dünyadan

/ Naz Vardar / nazvardar93@gmail.com

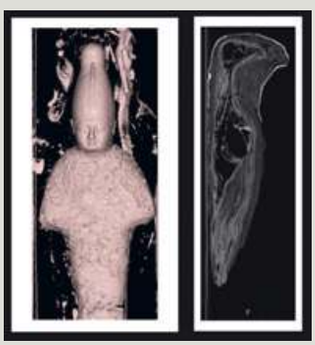

1 ANTİK ÇİFTÇİLER AMAZONLAR'DAKİ BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİĞİ ARTIRMAYA DEVAM EDİYOR

Amazonlar'ın ilk yerlilerinin toprak verimliliğini artırmak için geliştirdiği yöntemlerin günümüzde de etkisini devam ettirdiği ortaya çıktı. Yangınlardan kalan kömür ve yemek artıklarıyla zenginleştirilmiş olan bu toprağın binlerce yıl önce yaşamış çiftçiler tarafından geliştirildiği düşünülüyor. Araştırmacılar bölgede küçük tarlalar büyüklüğünde parça parça bulunan bu toprağın günümüzde de hâlâ ekosistemdeki çeşitliliğe ve zengin bir tür çeşitliliğine katkı sağladığını tespit etti. Bölgedeki siyah toprak sayesinde yeşil ormanlar, farklı türdeki devasa ve meyveli ağaçlar yetişme imkânı buluyor.

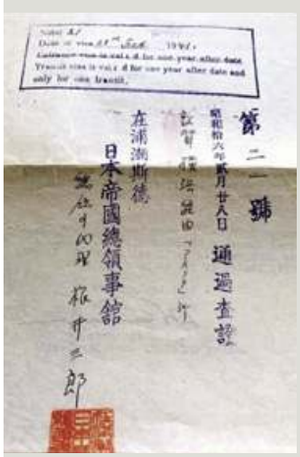

2 ANTİK MISIR MUMYALARININ İÇİNDEN KUŞ KALINTILARI ÇIKTI

İsrail'deki Haifa Müzesi'nde muhafaza edilen küçük boyutlardaki iki mumyanın içinde kuş kalıntıları olduğu anlaşıldı. Elli yıldır Haida Müzesi'nde bulunan mumyaların daha önceden insan kalbine ait olduğu düşünülüyordu. Fakat yakın zamanda çekilen bilgisayarlı tomografi görüntüleri mumyaların içinde insan kalıntısı olmadığını ortaya çıkardı. Görüntülerde mumyalardan birinin tahıl ve mısır ile kaplanmış olduğu, diğerinde ise muhtemelen bir kartala ait kalıntıların olduğu düşünülüyor. Mumyaların Osiris festivallerindeki ritüellerin bir parçası olduğunu tahmin eden müze görevlileri bu iki mumya için özel bir sergi hazırlamak istediklerini belirtti.

3 YAHUDİLERİ NAZİ TOPLAMA KAMPINDAN KURTARAN JAPON DİPLOMAT

İkinci Dünya Savaşı sırasında üst düzey bir Japon diplomat tarafından yazılmış ve Yahudi mültecilerin ülkeye girmesine izin veren bir vize belgesi keşfedildi. Sovyet Rusya'da başkonsolos olarak bulunan Sabura Nei'nin Polonyalı mültecilere vize sağladığı ortaya çıktı. Daha önce Litvanya'da bulunan başka bir Japon diplomatın binlerce mültecinin Japonya'ya girmesini sağladığı biliniyordu. Bu belgeyle Nei'nin de benzer bir şekilde dönemin Japon Dışişleri Bakanlığı'nın politikasına karşı çıkarak mültecilerin kaçmasını sağladığı kanıtlanmış oldu. Araştırmacılar belgeye 1941'de Nei'nin sayesinde Japonya'ya gelmiş Polonyalı Yahudi bir aile aracılığıyla ulaştılar.

4 ANTİK YUNAN TAPINAKLARINDA ENGELLİ RAMPALARI

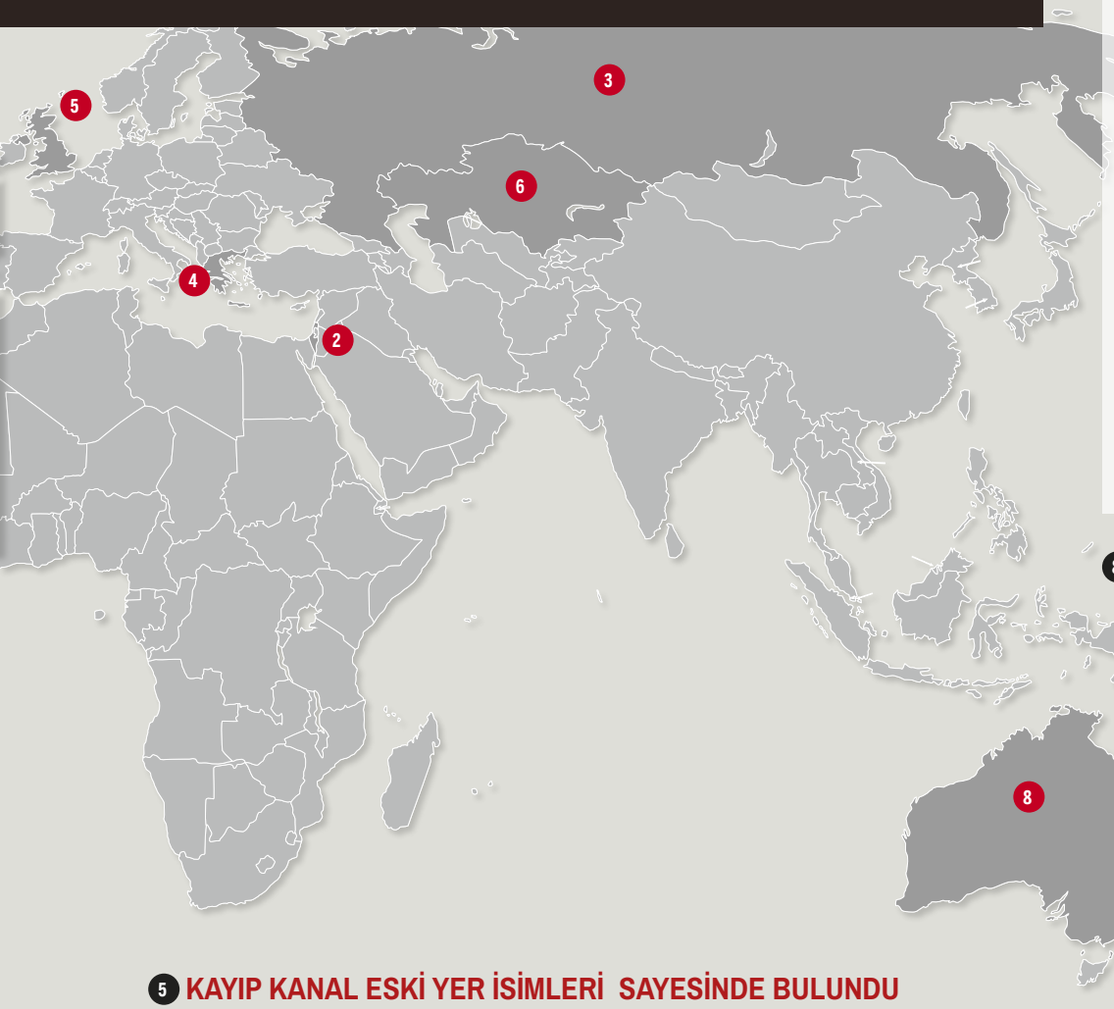
Yeni araştırmalar engelli rampalarının modern icatlar olmadığını, antik Yunan'da mimari tasarımların bir parçası olduğunu gösteriyor. Antik Yunan sanatına bakınca dönemin insanlarının kaslı ve fit bir yapıda olduğu algısını sorgulayan arkeolog Debby Sneed Yunan mimarisinde engellilerin yeri konusunda önemli bulgulara ulaştı. Bölgedeki antik tapınakların mimari yapısına bakan araştırmacı özellikle sağlık alanına yoğunlaşan tapınakların planlarında rampalara daha çok rastladığını yazıyor. Koltuk değneği kullanan, ya da sedyeyle taşınan hastaların bu rampalar sayesinde tapınağa alındıkları tahmin ediliyor. Tartışmalar devam etse de Sneed'in araştırması antik dönemde fiziksel engellerin hayatı ve yapıları nasıl şekillendirdiği üzerine önemli bir bulgu olarak görülüyor.

6 OĞUZLAR 1000 YIL ÖNCE KEDİ BESLEMİŞ OLABİLİR

Evcil kedilerin bin yıl önce Kazak göçebelere eşlik etmiş olabileceği düşünülüyor. Güney Kazakistan'da eski İpek Yolu üzerinde yapılan kazı çalışmalarında bir kediye ait bütün halde korunmuş bir iskelet ortaya çıkarıldı. Kedinin hayatını araştıran araştırmacılar hayvanlar ve insanlar arasındaki ilişkiye dair yeni fikirlere sahip olunabileceğini söylüyor. Kedinin birçok kemik kırığına rağmen yaşamaya devam etmesi ve protein ağırlıklı gıdalarla beslenmiş olması insanlar tarafından bakıldığına işaret ediyor. Araştırmacılar bölgede yaşayan Oğuzların hayvanları ihtiyaçları için evcilleştirdiği bilinse de kedileri ne için kullandıklarının belirsiz olduğunu söylüyor.

7 KANADALI ARKEOLOG ÇÖPTEKİ TARİHİN PEŞİNDE

Kanada'da bir arkeolog bir Çin restoranının yanındaki çöplükte kazıya başladı. Britanya Kolombiyası eyaletindeki bir Çin mahallesinde başlayan kazıda altın madeninde çalışmak üzere gelmiş Çinli madencilerin hayatına dair ipuçları bulmak amaçlanıyor. Yüz yıldan fazla bir süre önce şehre yerleşen 2 bin Çinlinin yaşadığı dönemde birikmiş olan çöp yığınları su ve lağım kanalları için yapılan bir kazıda ortaya çıkmıştı. Kanadalı arkeolog Dawn Ainsley, bu yığından bulduklarını kendi laboratuvarında kurutarak ayrıştırıyor. Bulduklarının arasında ilaç şişeleri, afyon tenekeleri, bira kutuları eşyalar olduğunu belirten Ainsley, çöpte büyük bir tarihin yattığını söylüyor.

8 AVUSTRALYA'DA 2 BİN YILLIK MUZ TARIMI İZLERİ

Avustralya'nın en kuzeyindeki Torres Boğazı'nda antik bahçecilik teknikleriyle ilgili yapılan bir araştırmada bölgede muz bitkisine ait nişasta ve fitolitler keşfedildi. 2 bin yıl öncesine ait olan bu kalıntılar muz tarımının Yeni Gine'den bölgeye geldiğine işaret ediyor. Yakın zamana kadar Torres Boğazı'nın Yeni Gine'deki bahçecilik geleneğiyle Avustralya'daki avcılık-toplayıcılık geleneğini keskin bir şekilde ayırdığı düşünülüyordu. Araştırmacılar bu yeni bulgularla birlikte bunun sorgulanması ve Pasifik bölgesinde tarımın yayılımı üzerine daha çok düşünmek gerektiğini söylüyor.

5 KAYIP KANAL ESKİ YER İSİMLERİ SAYESİNDE BULUNDU

İskoçya'nın kuzeyinde yer alan Orkney adalarındaki kayıp Viking kanallar eski yer isimlerinin izi sürülerek bulundu. Adanın merkezinde ve denizden uzak bölgelerin eskiden denizcilikle ilgili isimlerle anılmasının üzerine araştırma yapan uzmanlar teknolojik metotları da kullanarak su yolunun rotasını ortaya çıkardı. Bu kanallar sayesinde Vikingler, adanın merkezindeki çiftlikler, asillerin yaşadığı bölge ve kuzeybatıdaki gelgit adaları arasında bağlantı sağlayabiliyordu. Ayrıca gemilerini ve ağır yüklerini hareket ettirebiliyor, vergi ve kira toplayabiliyorlardı. Araştırmacılar bu çalışma sayesinde bilimsel bir araştırmanın yer isimleri araştırmasıyla nasıl birleştirilebileceğini anlamak için önemli bir örnek olduğunu söylüyor.

/ *Kader Elveren* / *kaderelveren@aol.com*

Chora Manastırı, Kariye Kilisesi, Kariye Camii

Bizans Rönesansı'ndan bugüne

Kariye Müzesi, 21 Ağustos 2020 tarihi itibarıyla yeniden camiye dönüştürüldü. Kariye nasıl bir tarihi mirasın temsilcisi, içindeki mozaikler ne anlam taşıyor?

Kariye'nin, pagan Roma ve Hıristiyan Bizans eserleri arasında özel bir yeri vardır. 14'üncü yüzyılda bugünkü haline kavuşmuş olarak, Roma'da Rönesans gerçekleşirken, Bizans da kendi Rönesans'ını bu eserle yaşamaktadır. Freskleri, ünlü İtalyan Ressam Giotto ile eş zamanlı olup aynı değerdedir. Kariye Camii İstanbul'un Edirnekapı semtinde yer alır. Yapının tarihi 3'üncü yüzyıla dayanır. Erken Hıristiyanlık tarihi için de önemlidir. Yazar Simeon Metaphrates'e göre, İmparator Diocletianus döneminde 298 yılında İznik'te yaşanan büyük katliamda şehit olan Aziz Babylas ve 84 müridinin mezarları, Kariye'nin olduğu alana nakledilmiş, burası kutsal alan ilan edilerek bir şapel yapılmıştır. Kentin surları dışında kalan bu alana, kırsal alan anlamında "chora" denilmişti. I. Justinianus döneminde yıkılmış olan şapelin yerine 536 yılında bir manastır yapılmıştı. 14'üncü yüzyılda Bizans imparatoru II. Andronikos Paleologos'un saray ve hazine görevlisi olan Theodoros Metokhites tarafından şimdiki haliyle yeniden yaptırılmıştı. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Ayasofya'yı cami yaparken Kariye kilise olarak kaldı. 1511 yılında II. Beyezid zamanında Atik Ali Paşa tarafından camiye dönüştürülmüş, orijinal yapısı fazla bozulmadan çan kulesinin yerine bir minare ve güneydoğu köşesine bir mihrap eklenmişti. Fresk ve mozaiklerin üstleri ince bir kireç sıvasıyla kapatıldı. Sanat tarihi uzmanı Prof. Dr. Semavi Eyice, Kariye Camii hakkında şu bilgileri verir: "953 (1546) tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde "Kenise (kilise) Camii" adıyla zikredilen mabedin paşanın Çemberlitaş'taki evkafına bağlı olduğu kayıtlıdır. Türk döneminde Kahriye Camii olarak da adlandırılmıştır. *Tezkiretül-bünyan ve Tezkiretül-ebniye*'den Mimar Sinan'ın Kariye Camii'ne yakın bir medrese inşa etmiş olduğu öğrenilmektedir. Kariye Camii 1766 yılında yaşanan depremde hasar görmüş Mimar İsmail Halife tarafından onarıldı." Cumhuriyet döneminde Bakanlar Kurulu'nun 29 Ağustos 1945 yılında aldığı kararla müzeye çevrilmiştir. Ayasofya'da 1932'den beri mozaik araştırmaları yapan Thomas Whittemore başkanlığındaki Amerikan Bizans Enstitüsü 1948'de Kariye

Camii'nde de çalışmalara girişti, cami vakıflardan alınarak müzeler dairesine bağlandı. Açıkta olan mozaikler temizlendi, sıva tabakasıyla örtülü olan güney tarafındaki ek kilisenin freskleri meydana çıkarıldı. Ayasofya Müzesi Müdürlüğü'ne bağlı olarak ziyarete açıldı. Son olarak Ayasofya'nın ardından Kariye Müzesi de Danıştay kararıyla müze statüsü iptal edilerek, 21 Ağustos 2020'de alınan kararla ibadete açılan ikinci cami oldu.

Bibliyografya

- İstanbul Bir Kent Tarihi, Doğan Kuban, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Kariye Camii, Semavi Eyice. TDV İslam Ansiklopedisi.
- Kariye (Chora), Çelik Gülersoy, İstanbul, 1980.
- Kariye Cami, Eski Hora Manastırı, Aziz Ogan – Vladimir Mirmiroğlu, Ankara 1955..
- www.kutsalkitap.org/kariyemüzesi/
- https://www.lemonde.fr/international/article/2020/08/23/

Kariye'nin mozaikleri ne anlatıyor?

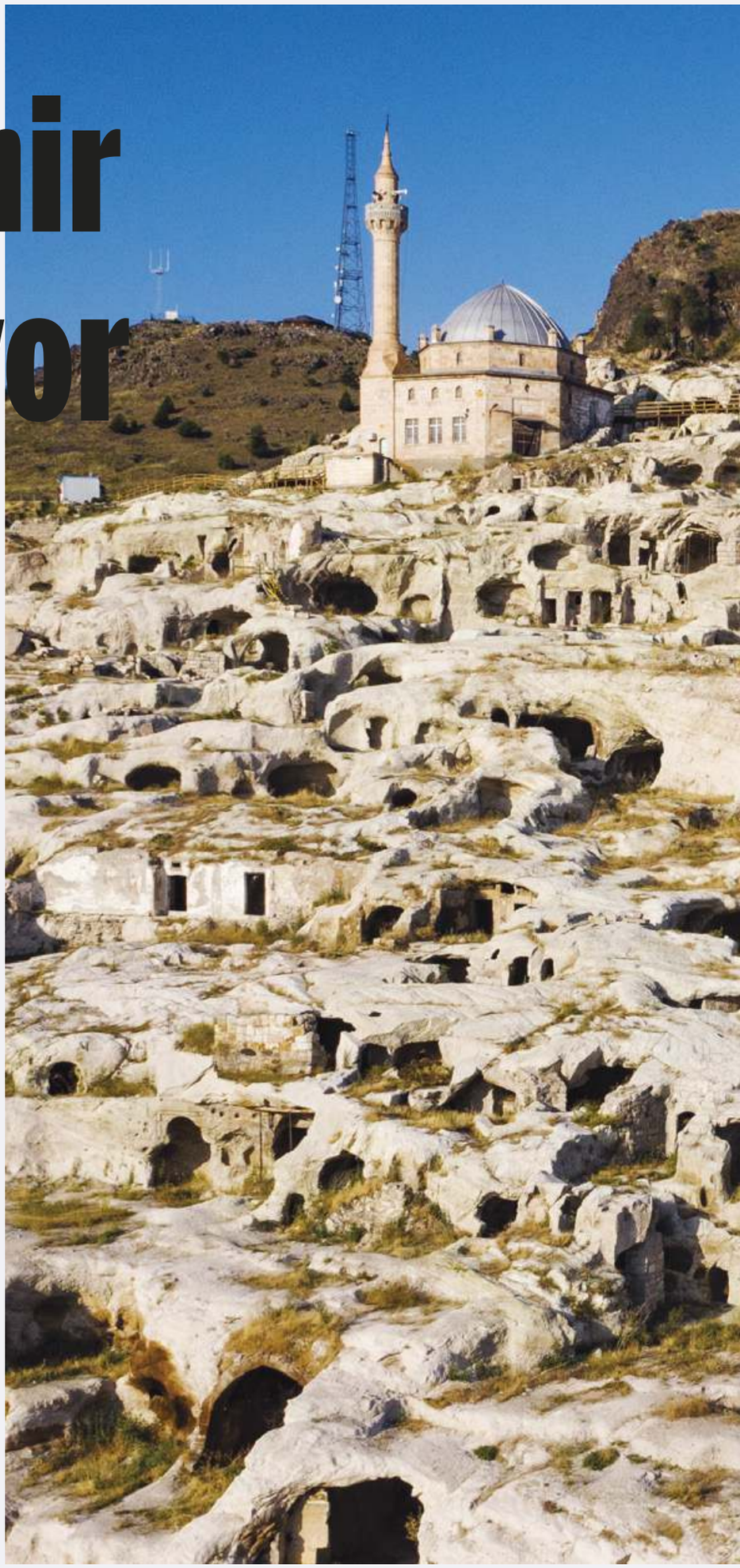
1 Dış narteks (batı yönündeki giriş bölümü), kiliseye gelen insanların naos'a (yapının merkezi) girmeden önce kendilerini ve düşüncelerini toplamalarına yardım eder. Kariye Kilisesi önce Hz. İsa'yı, sonra da annesi Hz. Meryem'i kutsamak için yapılmıştır. Dış nartekste İsa'nın doğumuyla başlayan kronolojik sırada yapılmış mozaikler görülür. Bu Hıristiyanların okuma yazma bilmeyen halka Yeni Ahit'i en iyi tanıtma şeklidir. İncil'deki en önemli hikâyeler sıkı kurallarla belirtilmiş ikonografilerde gösterilir. İç nartekse geçiş kapısının üzerinde bir "Pantokrator İsa" mozaiği vardır. Bu resim diğer Ortodoks kiliselerinde de sıkça kullanılan kalıp bir pozdur. Sakallı olarak tasvir edilen Hz. İsa, sağ eliyle takdis işareti yaparak sol elinde Yeni Ahit'i tutar. Diğer tarafta ise Roma imparatorunun isteği üzerine nüfus sayımı yapılırken, hamile olan Hz. Meryem, elinde kocaman bir rulo kâğıt tutan Suriye valisi Cyrenius'un önünde soruları cevaplamaktadır.

2 Naos, kilisenin ana tapınma alanıdır. Bu bölümde üç mozaik bulunmaktadır. Sağ tarafta Bakire Meryem ve kucağında bebek İsa'nın resmedildiği mozaik bulunur. Özellikle bu poz "Theotokos" adıyla anılır. Beden almış Tanrı'nın annesi anlamına gelir. Kilisede bulunan başka bir Theotokos mozaiğinde ise "Kapsanamayanı kapsayan" yazar. Tanrı olan İsa Mesih, Kutsal Ruh ve insan olan Bakire Meryem aracılığı ile beden aldı. Sol tarafta yine bir Pantokrator İsa Mesih figürü görürüz.

3 İç narteks, Meryem Ana'ya yani Tanrı'nın annesine adanmış bölümdür. Burada Meryem'in hayatı yine kronolojik bir şekilde anlatılmıştır. Anlatım henüz Meryem doğmadan anne ve babasının yaşlı ve düşünceli halleriyle başlar. Sonra tapınakta çocukları olsun diye adak adamalarıyla devam eder. İç nartekste bulunan iki kubbede ortada İsa'nın resmi ve kubbeyi çevreleyen bölümde ise İsa'nın atalarını temsil eden insan figürleri vardır. Diğerinde ise ortada Meryem Ana ve Bebek İsa resmi vardır. Bunu Meryem'in atalarını temsil eden insan figürleri çevreler.

4 Pareklezyon, mezar nişlerinin bulunduğu ek binadır. Kilisenin son yapımcısı Metokhites de burada yatmaktadır. Bu bölümde bulunan freskler hayranlık verici şekilde Giotto ile kıyasladığımız türden eserlerdir. Resimlerde işlenen konular iki bölüme ayrılmıştır. Bunlar Eski Ahit ve Yeni Ahit'ten seçilmiştir. Tam karşıya baktığımızda apsiste "Anastasis" denilen sahneyi görürüz. Buna göre, İsa Mesih öldükten sonra ölülerin yanına gider ve onlara Hıristiyanlığı müjdeler. İlk işi mezarlarından ilk günahkârlar olan Adem ve Havva'yı çıkararak diriltmek olur. Bir eliyle Adem'i, diğer eliyle Havva'yı çekmektedir. Bu freskte İsa Mesih'in günah ve ölüm üzerine zaferini görürüz. Son Yargı sahnesi de büyük bir titizlikle yapılmıştır.

Kayaşehir büyülüyor

Nevşehir'de ortaya çıkarılan ve dünyanın en büyük yamaç yerleşim merkezi olarak nitelenen Kayaşehir, yerli ve yabancı ziyaretçilerin büyük ilgisini çekiyor. Nevşehir Belediye Başkanı Rasim Arı, Kayaşehir'in kentin kaderini değiştirecek önemde olduğunu belirtiyor.

Nevşehir'de, 2014 yılında kentsel dönüşüm çalışmaları sırasında tesadüfen ortaya çıkarılan ve geçtiğimiz ay turizme açılan Kayaşehir yerli ve yabancı turistleri ağırlıyor. Dünyanın en büyük yamaç yerleşim merkezi olan tarihi mekânda ortaya çıkartılan kayadan oyma galeriler ziyaretçilerinde hayranlık uyandırıyor. Nevşehir Belediyesi ile Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) tarafından gerçekleştirilen "Nevşehir Kalesi ve Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi" uygulaması sırasında altı yıl önce ortaya çıkarılan tarihi yerleşim 20 Temmuz 2020 tarihinde Kültür ve

Turizm Bakanı Mehmet Nuri Ersoy'un da katıldığı bir törenle turizme açıldı. Toplamda 437 bin metrekare bir alanı kapsayan Kayaşehir'de bugüne kadar 120 bin metrekarelik birinci etabında Nevşehir Belediyesi tarafından temizlik çalışmaları tamamlandı.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından üçüncü derece arkeolojik sit alanı ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından 5366 sayılı yasayla yenileme alanı olarak ilan edilen bölge 6'ncı yüzyıldan günümüze kadar yaşam izleri barındırıyor.

Selçuklu dönemine ait olan Nevşehir Kalesi eteklerinde bulunan Kayaşehir'de gerçekleştirilen temizlik çalışmalarında bugüne kadar bine yakın galeri ortaya çıkartıldı. Çıkartılan galerilerin içinde kamusal alanlar, MS 1215-1217 yıllarına ait fresklerle bezeli kilise, mezar odaları, dini ritiüellerin gerçekleştirildiği mekânlar, günlük yaşam odaları, bezirhaneler, ticari atölyeler, at ahırları, uzunluğu kimi yerlerde 300 metreye kadar çıkan su yolları ve kaçış tünelleri, hayvan ağılları, havalandırma bacaları ve şırahaneler bulunmakta.

Temizlik çalışmaları sırasında ayrıca çok sayıda dönemin taştan imal edilmiş kullanım malzemeleri, ahşap hayvan koşum takımları, pişmiş topraktan yapılı kap ve kacaklar, aydınlanma kandilleri, tütün içme lüleleri, pişmiş topraktan yapılı kalıplar, metal iğne, bız ve sikkeler, gülleler, kılıç, kapı kilitleri, el dövme çiviler ortaya çıkartılmış olup bulunan eserler Nevşehir Müzesi'ne teslim edildi.

Nevşehir Belediye Başkanı Rasim Arı'nın "Nevşehir'in kaderini değiştirecek" dediği Kayaşehir turizme açılmasının ardından kısa sürede büyük ilgi gördü.Kapadokya bölgesinin ana idari merkezi konumundaki Nevşehir il merkezinde yer alan Kayaşehir, ilçelerinin yanı sıra

il merkezinin de artık turizm ile anılmasına olanak sağlayacak.

Henüz birinci etabı turizme kazandırılan Kayaşehir açılışının ardından ilk bir aylık süre içerisinde yaklaşık 50 bin kişi tarafından ziyaret edildi. Projenin ikinci etabında yer alan bölgelerin turizme kazandırılması için çalışmalar sürüyor. Nevşehir'in il oluşunun 66'ncı yıldönümünde turizme açılan Nevşehir Kalesi ve Kayaşehir'in sadece bölge turizmine değil ülke turizmine de ciddi katkılar sağlayacağına inandığını ifade eden Arı şöyle konuştu:

"Bölgemize geçtiğimiz yıl 3 milyon 650 bin turist gelmişti ve şehir merkezimizin turizmden aldığı pay sıfır idi. Biz bu payı yukarı çekmek için şehirde bir turizm hamlesi başlatacağımızı ifade etmiştik.

"Bunun için de elimizde Kayaşehir gibi çok güzel bir enstrüman vardı. İşte biz bu enstrümanı kullanarak şehrimizdeki turizm hareketliliğini arttırmak için yoğun bir çalışma başlattık. Şükürler olsun bugün bunun meyvesini aldık ve Nevşehir Kalesi'ni ve Kayaşehir'i özel bir hale getirerek turizme açtık. Dünyanın en büyük yamaç yerleşim merkezi olarak bilinen bu bölge sadece şehrimize değil, bölge turizmine ve ülke turizmine de önemli katkılar sağlayacak. Şu anda sadece birinci etap çerçevesinde bölgenin tarihi dokusunu koruyarak bir bölümünü turizme açtık. İkinci aşama için ciddi bir yatırım planlamasını ve çalışmalarını mimarlarımız ile birlikte yapıyoruz. Ortaya çıkan eser, şehrinin gelişmesini, büyümesini, ileriye gitmesini arzu eden her bir hemşehrimizin katkıları ile oluştu. Bu güzelliği sadece biz belediye olarak tek başımıza değil milletvekillerimiz, bürokratlarımız, siyasilerimiz, sivil toplum örgütlerimiz, basınımız, halkımız hep birlikte oluşturduk. Birlikteliğin ortaya çıkardığı bu güzelliktir bu. Bu güzelliğe destek veren herkese teşekkür ediyorum."

Kayaşehir'deki galerilerde yapılan temizlik çalışmaları (üstte). Yerli ve yabancı turistlerin hayranlıkla ziyaret ettiği Nevşehir Kalesi (solda). Kayaşehir'de ışıklandırılmış galeriler (sağda üstte ve en üstte).

Pestalozzi'nin 1879'da Münih'te yapılmış yağlı boya tablosu. İsmail Hakkı Tonguç'un izlenimlerini aktardığı *Peztalozzi Köyü* kitabı (karşı sayfada).

PESTALOZZI VE TONGUÇ

Çocuklara adanmış ömürler

Dünya tarihinde çocukların eğitimi denildiğinde, ilk akla gelen isimlerdendir Pestalozzi. Yaşamını çocukların hakları ve eğitimine adayan bu öncü İsviçrelinin yolundan giden Türk aydını ise Köy Enstitüleri'nin kurucusu İsmail Hakkı Tonguç olacaktır.

Karabey Aydoğan
12.karabey@gmail.com

Johann Heinrich Pestalozzi, yaşama şanssız başlayanlardandır. Ailesi 16'ncı yüzyılda, din savaşları nedeniyle İtalya'dan gelip, Zürich kentine yerleşmiştir. Dedesi Höngg köyünde papaz, babası ise bir cerrahtır. Doktorun yedi çocuğundan, ancak iki erkek ve bir kız çocuğu yaşama tutunabilir. Yaşayan çocukların ikincisi Johann Heinrich, 12 Ocak 1746 tarihinde Zürich'te dünyaya gelir.

Avrupa kıtasının ortasında, savaş yolları üzerindeki İsviçre toprakları, 400 yıl Roma egemenliğinden sonra; Alman, Bourgond ve Frank istilalarına uğrar. Böylece, bu topraklarda Almanca, Fransızca ve İtalyanca konuşan insanlar, birlikte yaşamaya başlarlar. Kilise beylikleri ve derebeyliklerle, oldukça çatışmalı yüzyıllar yaşayan topraklar, 13'üncü yüzyılda Hasburglar yönetiminde ezilmektedir. Bu duruma karşı, İsviçre dağlık kesimlerinde başkaldırılar başlar. Bu ayaklanmaların simge adı Guillaume Tell'dir. Sonunda, aralarında gizli bir anlaşma yapan ayaklanmacı dört kanton birleşir ve yeni bir devlet kurarlar. Bu kantonların erkekleri, yılda bir kez toplanıp, bir başkan seçmektedir. 15'inci yüzyılda, Birleşik İsviçre hükümeti topraklarını genişletmiştir. Ancak kantonlar arası yeni savaşlar gündemdedir. Bu savaşları Nikolas von der Flüe adlı bilge engelleyecektir.

Ancak ülke yine de durulmaz. Bu kez mezhep çatışmaları sürmekte, sonrasında ise köylü ayaklanmaları ülke birliğini zorlamaktadır. 1789 Fransız Devrimi bu sırada meydana gelir. Devrim İsviçre'de de karışıklık ve ayaklanmalara neden olacak ve Fransızların, İsviçre'yi işgali ile son bulacaktır. Helvetia Cumhuriyeti bu koşullarda kurulur. Johann Heinrich Pestalozzi, işte bu devrim öncesi yokluk ve karmaşa döneminde yaşama başlamıştır. Babası Johann Baptist'i yitirdiğinde beş yaşındadır. O ve ailesi, "vatandaşlık hakkı olmayan" kesimdendir. Okullar, kilisenin baskısı altındadır. Okulda, yalnızlığı seven, sakin ve garip bulunan bir öğrencidir. Ancak düşüncelerini iyi savunan biridir. Haksızlığa uğrayanların, yoksulların ve haklıların yanındadır. Önce Felsefe daha sonra teoloji okumak isteyip vazgeçer ve hukuk okumaya başlar. Üniversitede iken Vatanseverler Derneği adlı bir topluluğa katılır. Gizli toplantılarda, yurt sorunlarının konuşulması gibi etkinliklerde yer alır, konuşmalar yapar. Hatta yakalanıp, yargılanır. Yargılama sırasındaki cesaret ve sözleri ile dikkat çeker. Yazıları yayımlanmaya başlar. Konferanslara katılmakta ve görüşlerini açıkça savunmaktadır. Bu sıralarda Jean Jacques Rousseau'nun *Emil* adlı eseri ile tanışır ve derinden etkilenir. Köylüleri ve yoksul halkı koruma ve destekleme eylemlerine katılır. "Doğal →

Pestalozzi'nin Neuhof adını verdiği çiftlik, 1780 (üstte). Burası Pestalozzi'nin 1825'te son evi oldu. Pestalozzi'nin Yverdon'da bulunan heykelenin çizimi (sağda).

Bilim Dostları" adlı topluluğa girer. Bu aydınlanma tartışmalarında düşünürler, sorunlar, çözüm yolları ve değişim konuları gündemdedir. 1765 yılında, köyü ve köylüleri daha iyi anlamak üzere büyükbabasının yanına, köye gider. Bir süre orada kalır.

Neuhof

Vatanseverler topluluğundan, ölen bir arkadaşının eski kız arkadaşı olan Anna Schulthess ile yakınlığı başlar. Zürich'e 25 km uzaklıkta Birr köyünde arazi alır. Burada "Neuhof" (Yeni Çiftlik) adı ile ev yapar. Uzun uğraşlardan sonra, 1769 yılında evlenir.

Kız kardeşi Barbara da yanına gelir ve bir daha ayrılmaz. Pamuk alıp satmaya başlar. Ancak işleri iyi gitmez. Tarımdaki başarısızlıklar sonucu çiftlik elden çıkar. Peynircilik ve sütçülük yapmaya başlar. Jean Jacques (veya Jakeli) adlı bir oğlu dünyaya gelir. Eğitimle ilgili görüşlerini oğlunda uygulamaya başlar. Çiftlik elden çıksa da Pestalozzi 1798'e dek burada yaşar. Evinde, yoksul çocuklara, uygulamalı eğitimler verir. (Bugün, Pestalozzi'nin bu ilk kurumu yerinde, "İsviçre Pestalozzi Yurdu" adlı modern bir eğitim kurumu var.)

1780 yılında *Bir Yalnızın Akşam Saati* adlı eseri yayımlanır. Bu eserde eğitim ile ilgili ülkülerini ve çalışmalarını anlatır. Bu kitabı, dört ciltlik ve köyün içya-

Fransız Devrimi İsviçre'yi de etkisi altına aldıktan sonra Pestalozzi çocuklar için eğitim kurumları açmaya başladı.

pısını anlatan *Leinhardt ve Getrud* adlı çalışması izler. 1782'de bunların devamı olan *Christop ve Else* yayımlanacaktır. Tüm yazılarında toplumsal sorunları irdeler ve kötü yaşam koşullarının nasıl düzeleceğine ilişkin önerilerini sunar. Suçlar, dilencilik, öksüzlük artarken, o bunlarla savaşımı kaleme alır. Ona göre bunların nedeni "tersine dönen ve bilinçsiz işleyen ekonomik düzen"dir. Ülkeler kötü yönetilmektedir. Vergiler adaletsizdir. Varlıklılar, yalnızca kendi çıkarlarını korumaktadır. Yöneticiler, particilikle halka acımasız davranmaktadır. Eğitim kötüdür ve ihmal edilmektedir. Kitapları ilgi gördükçe, çağının düşün insanları Klopstck, Fichte, Herder, Goethe gibi insanlar onunla tanışmak isterler. Yoksulluğun kaynaklarını gösteren Pestalozzi, yöneticilerin saldırgan politikalarını, kilisenin köleleştirici etkilerini tartışmaya açanlardandır. Bu çalışmaları ile esmekte olan devrim rüzgârına katkıda bulunmuştur.

Fransız Devrimi, Avrupa gibi İsviçre'yi de derinden etkiler ve ayaklanmalar başlatır. Kantonlar "hürriyet ve eşitlik" istemeye başlar. 1798 yılında ülke Fransız ordusu tarafından işgal edilir ve Helvetia Cumhuriyeti adlı devlet kurulur. Bu yapı, 1803'te Napoléon Bonaparte tarafından sona erdirilir. İsviçre Birleşik Devleti oluşmaya başlar. 1813 yılında Avusturya orduları İsviçre'ye girer. Böylece karışıklıklar sürer.

Pestalozzi bir toplumcudur. Yazıları, girdiği sivil toplum kuruluşları, çıkardığı dergiler ve konferansları bunu açık biçimde göstermektedir. Fransız Devrimi ile başlangıcında çok ilgili değildir. Ancak olaylar gelişip, eski rejim ve kurumlar devrilince, tutucu kesimler, düşünürleri hedef almaya başlar. Pestalozzi bu duruma kızacaktır. Ona göre devrimin nedeni filozoflar değil, hakları verilmeyen halktır. Bu sırada *Evet veya Hayır* adlı kitabı ile hürriyet kavramını sorgulamaktadır. Devrim İsviçre'ye de sıçradığında, Pestalozzi Zürih'e geri dönmüştür. Olaylar gelişirken, o da en önemli eserlerinden birini yazmaktadır. *İnsanlığın Gelişiminde Doğanın Etkisi Üzerine Araştırmalar* adlı bu eserde, toplumdaki kötülüklerin nedenleri, doğa ile ilişkisi, devrime yansımaları ve devrimin eleştirisi yer alır. Bunu, *Figuren Zu Meinen ABC* (ABC Anlamına Gelen Rakamlar) adlı öykü kitabı izler.

Pestalozzi Stans'ta savaş yetimleriyle (üstte).

Fransız Devrimi Pestalozzi'ye karşı ilgisiz değildir. Kendisine fahri hemşerilik verilir ve devrim meclisinde konuşur. O artık tanınmış, görüşlerine değer verilen bir eğitimci düşünürdür.

İsviçre için ise tam bir karmaşa ve yıkım yıllarıdır. Şehirler, köyler yıkılmış, binlerce yetim ve yoksul çocuk ortada kalmıştır.

Stans Yetimler Yurdu

Yeni hükümet, Pestalozzi'yi destekleyerek, Stans'ta bir "Yetimler Yurdu" açılmasını sağlar. Buraya, çeşitli illerden 80 yetim çocuk alarak eğitim denemelerine başlar. Çocuklara çok bağlıdır ve tüm zamanlarını onlara adamıştır. Bu, onun ilk ciddi eğitim kurumudur ve Pestalozzi burada yükselmeye başlar.

Doğanın en iyi öğretmen olduğu görüşündedir. "Eğer çocuk ile doğadaysanız, siz susun" demektedir. Öğrenci ile öğretmenin yakınlığı, Pestalozzi için çok önemlidir. "Çocuğun kalbini bana veriniz; ondan her şey yaparım" der.

Pestalozzi'nin asıl amacı en alt sınıfları, en yoksulları, kimsesizleri ve dilencileri gündeme getirmek, eğitmek ve varlığa kavuşmalarını sağlayarak, mutlu etmektir. Bu eylem; o günler için en yeni sözdür. Çocuk üretim içinde, her konuda, en iyi biçimde →

Günümüzde Pestalozzi'nin ilkeleri dünyanın dört bir yanında uygulanıyor. Pestalozzi çocuk köyleri eğitim vermeyi sürdürüyor.

eğitilebilir. Gelişip yaşamını iyileştirebilir.

Ancak sonuçlar, istediği gibi değildir. Kıskançlık ve engellerle, acı içinde okulunu kapatır. Girişimleri sonuçlanmayınca, ağlayarak Zürih'e döner. Ciddi bir yoksulluk yaşamaya başlar. Çevre köylüler, iflasına sevinmiş ve alay etmeye başlamıştır. Zürih'te konferanslar vermeye başlar. Bu sırada bir ödül alır *Stans'ta İkametim* adlı kitabı ve bir süre sonra da *Usul* ve *Lienhard ve Gertrud Çocuklarını Nasıl Eğitmelidir* kitaplarını yazar. Ünlü *Stans Mektubu* da bu dönemde yazılmıştır. Mektupta Pestalozzi başlangıçtaki zorluklar, çocukların durumu, İsviçre Cumhuriyeti'nin temsilcisi olarak kendisine karşı kısıtlamaları ve bir devrimci/reformist olarak Katolik bölgede çalışmasının sorunlarını, bu başlıklarda uzunca kaleme almıştır. Ama yorgun da düşmüştür, hastadır. Bir süre tedavi görmelidir. İyileştikten sonra, yeniden bir okulda çalışmak istemektedir. Kendisine önerilen öğretmen okulu müdürlüğü yerine, ilkokul öğretmenliğini ister. Yükselmek değil, ilkelerini uygulayacağı okulu ve öğrencileri seçer. Bunun üzerine, Eğitim bakanı kendisine, Burgdorf kentinde bir ilkokul verir. 1799 yılında işe başlar. İki özverili öğretmenle birlikte ve okulu genişleterek, ünlü Burgdorf Enstitüsü'nü kurar. Büyük bir enerji ile eğitim konularındaki eserlerini yayımlamakta ve örnek bir eğitim kurumu yaratmaya çalışmaktadır. Artık düşlerinin gerçek olma saatidir.

1960'lar. İsviçre Pestalozzi Çocuk Köyü'nde çocuklar.

Enstitünün ünü, tüm Avrupa'da yayılmaya başlar. Pek çok eğitimci ve bilim insanı enstitüyü görmeye gelmektedir. Kısa süre sonra yönetim değişir ve Burgdorf köşkü geri alınıp, yerine Münchenbuchsee köyünde, harabeye dönüşmüş manastır verilir. Burada rahat çalışamaz. Enstitü ile birleştirme düşüncesi de engellenir. Bu sırada Vaud kantonu, Yverdon kalesini bedelsiz olarak ünlü pedagogun hizmetine sunar. Artık bilim insanı ve devlet yöneticileri Pestalozzi kitapları okumaktadır. Ünü, Avrupa'yı da aşmaktadır.

Bugün, Burgdorf Sarayı girişinde, Pestalozzi anısına konan levha konukları karşılar. Levhada: "Kendin için yaşama! Kardeşlerin için yaşa!" yazılıdır. İlkokul öğretmenliği yaptığı ve alaya alındığı yapının duvarına çakılan mermer levhada, "Bu evde 1799 yılında Heinrich Pestalozzi ilk defa bir resmi okulda ders okuttu" kitabesi vardır.

Yverdon Enstitüsü'nde

1804 yılı ortasında, üç öğretmenle birlikte Pestalozzi Yverdon Enstitüsü'nü kurmaya başlar. Münchenbuchsee'de kalmış olan bazı öğretmen ve öğrenciler de Yverdon'a gelirler. Pestalozzi'nin Yverdon'deki enstitüsü kısa sürede ünlenir, pedagojik atılımları ve yenilikleri, Almanya ve Prusya başta olmak üzere Fransa, İspanya, İtalya, İngiltere, Rusya ve ABD'ye yayılmaya başlar. Enstitü öğretmen, öğrenci ve çalışanları ile 250 kişiyi bulmuştur. Yverdon kalesi yanındaki kız enstitüsü de bu kurumla birlikte çalışmaktadır.

Enstitü, ekonomik zorluklarla baş etmeye çalışarak ayakta kalır. Pestalozzi iş eğitimine, aletlerle çalışmaya, tarıma, gezi, gözlem ve deneylere çok önem vermektedir. Spor, oyun ve yüzme öğrenilmektedir. Katı kurallar yoktur. Öğretmen adayları, sürekli olarak, uygulama için enstitüye gelmektedir. Pestalozzi binlerce ziyaretçiyi ağırlayıp, ko-

Almanya Pestalozzi Çocuklar Köyü'nden bir kartpostal.

nuşmalar yapmakta ve yazmaktadır. Bu çalışmalar 20 yılı bulur. Burada da öğretmenler arasındaki çatışmalar kendini gösterecektir. 1809'da İsviçre Eğitim Dostları Topluluğu kurulur ve Pestalozzi ilk başkanı seçilir. Pestalozzi, 1825 yılında, enstitüden ayrılarak yeniden Neuhof'a, çiftliğine döner. Yaşı seksene dayanmıştır. Çektiği ve yaşadığı bunca zorluk, yoksunluk ve haksızlıklar onu yormuştur. 1826 yılında *Kuğu Şarkısı* adlı son eğitim kitabını yazar. Son günleridir.

Kimseye küskün olmadığını, çalışmalarının ilerletilerek sürdürülmesini ister. 17 Şubat 1827 günü akşamı, Brugg kentinde son nefesini vermiştir.

Nasıl bir eğitim istiyordu?

Onun eğitime bakış açısı, toplumcu, sosyal ve geniş bir bakıştır. O kurumları, ekonomiyi ve skolastik eğitimi eleştirerek, klasik okulu yerip, yeni bir okul ve eğitim önermiştir.

Bu okul, öncelikle öğrenci merkezli, özgür bir okuldur. Kilise okulları gibi baskıcı ve ezberci değildir. Sadece kilise okulları değil, diğer tüm klasik okullardan farklı olarak akıl, kalp ve beynin birlikte ve uyumla kullanıldığı bir okuldur. Bu yeni okul gözleme, üretime, deneye ve araştırmaya dayalıdır.

Bu okulda, dengeli olarak eğitilip, geliştirilen özgür bireyler; gördükleri, denedikleri, gözlemledikleri ve ürettikleri ile analitik düşünceyi kazanıp, özgürleşmektedir. Pestalozzi'nin eğitim anlayışında disiplin değil, özgürlük öndedir. Onun özlediği eğitim, herkes içindir ve bu görev devlete düşmektedir. Devlet din, renk, ırk ve varlıklı/varlıksız ayrımı yapmaksızın tüm yurttaşları eğitmelidir. Ama önce, çocukları eğitecek anneler eğitilmelidir. Bu eğitim de dengeli olmalı, tek taraflı olmamalıdır. Matematik ve yaşam bilgisi dışında meslek ve iş eğitimi, bilimsel çalışmalar, sanat ve spor birlikte verilmeli, insan bir bütün olarak, çok yönlü geliştirilmelidir. Sorgulamalı, analitik düşünmeli, merak duymalıdır.

Günümüzde Pestalozzi'nin eğitim ilkeleri başta İsviçre olmak üzere, tüm dünyada bilinmektedir. Avrupa'da Pestalozzi adı ile pek çok okul bulunmaktadır. İsviçre'de birçok teknoloji merkezine ve okula onun adı verilmiştir. Ayrıca Zürich'te Pestalozzianum adlı bir kurum bulunmakta, yaygın ve düzenli çalışmaları ile öğretmenleri görev başında yetiştirmektir. Birçok yerde heykeli olan Pestalozzi adına yapılan ilginç bir şey de, 2. Dünya Savaşı'nın büyük yıkımında, ortada kalmış kimsesiz ve yoksul çocuklar için 1946 yılında kurulan Pestalozzi Çocuklar Köyü'dür. Burada dil, din, etnik köken ayrımı güdülmeden, pek çok ülkeden, koşulları uyan çocuklar, kendi toplumundaymış gibi eğitilmektedir ●

Köylü çocuklarının "Tonguç Baba"sı

Pestalozzi'yi anlatmışken "Türk Pestalozzisi" olarak adlandırılan İsmail Hakkı Tonguç'tan da bahsetmek gerekir. Tonguç kendisini Türkiye'deki yoksul, okulsuz 40 bin köydeki köylü çocuklarına adamış bir eğitimciydi.

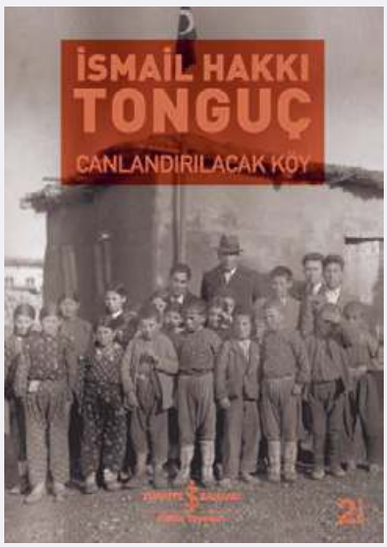
Cumhuriyet eğitim devrimine en etkili damgayı vuran eğitimci hiç kuşkusuz, Bulgaristan-Silistre Tataratmaca Köyü'nden gelen köylü çocuğu İsmail Hakkı Tonguç'tur.

"Türk Pestalozzisi" diye bilinen Tonguç da, kendisini; Türkiye'deki yoksul, umutsuz, okulsuz 40 bin köydeki köylü çocuklarına adayan bir eğitimcidir. Köylerin ve Türkiye'nin köy koşullarının, Pestalozzi'nin dönemindeki İsviçre köylerine benzer çok yanları vardır. Tonguç da, Pestalozzi'ye çok benzeyen neden ve ilkeler oluşturarak, kısa sürede kurduğu benzersiz Köy Enstitüleri ile köylerimizdeki 20 bin çocuğu meslek sahibi yapmıştır. Bu, sadece bir meslek değildir. Onların öğretmenlik mesleği yanında üreten, düşünen, yazan, plastik sanatlarla uğraşan, okuyan birer toplum önderi olarak çalışan her yönü ile yetişmiş insanlar olması demekti. Pestalozzi de öyle demiyor muydu?

O da, ruhsuz, kişiliksiz kuklalar yerine, her anlamda üreten, düşünen, sorgulayan, yaratıcı, el ve beyni bir arada kullanabilen, sorumlu, yürekli insanlar yetiştirmeyi amaçlamıştır.

Tonguç uygarlık tarihinin yetiştirdiği belli başlı eğitimcileri incelemiş, bunları çalışmalarına ve kitaplarına da yansıtmaya çalışmıştır. Kitapları toprağımızda veya başka toplumlarda yetişmiş, insanlığı eğitim yolu ile ileri taşıyacak eğitimcilerin görüşleriyle doludur.

Özellikle İstanbul Öğretmen Okulu'ndan sonra okuduğu Almanya ve daha sonra defalarca Avrupa'daki inceleme, görev ve gezilerinde, çağın bilinen tüm eğitim akımları ve eğitim kitaplarını yurda taşıyan, okuyan ve tartışan Tonguç, hiç kuşkusuz Pestalozzi'ye de büyük ilgi duyanlardandır. Bu iki büyük eğitimcinin ortak yanları çoktur. İkisi de ömürlerini, alt sınıfların eğitilmesi ve kalkındırılması peşinde tüketmiştir. Pestalozzi'nin bitmez tükenmez köy, dilenci, öksüz ve yoksullara ilgisi, Tonguç'ta kendisini, görüp incelediği 10 bin yoksul ve gelişmemiş köy anlamına karşılık gelecektir.

Pestalozzi'nin izi

Tonguç Köy Enstitüleri ile yoğun uğraştığı, sonsuz övgüler yanında eleştiriler de aldığı günlerde, dostu Nafi Atuf ile sohbetlerinde sıkça şunu konuşurlarmış:

"Bir gün devlet işlerindeki nöbeti bitirip emekli olmak... Yolların ırağında, ıssız bir dağ köyüne çekilmek, köyün yakınında ardıçlar, çamlar altında, bahçesine gece gündüz şirin bir çeşme akan, ılık rüzgârlarla püfür püfür bir kır okulu açıp saçları makasla kesilmiş, şapkaları yamalı, çarıklı, kitapları torbalar içinde, yoksul, fakat mavice mavice, kara gözlerinden zekâ fışkıran köy çocuklarını beraberce okutmak... Tolstoy'un, Pestalozzi'nin büyük adlarına yaraşır bir okul örneği göstermek..."

Tonguç'un bu sözleri Pestalozzi'ye nasıl baktığının kanıtıdır. Okuduğu pedagoji ve düşünce kitaplarına düştüğü el yazısı notları da, Tonguç'un nasıl toplumcu bir yolda olduğunu kanıtlamaktadır. İşte bir belge daha:

"Sosyal idealist Pestalozzi, iyi bir iş eğitiminin sonucu olarak, üretimin yükselmesinde ve üreticiler arasında sömürüsüz bir işbirliğinde, geniş kitlelerin mutluluğunu görmektedir." Tonguç, okul yıllarında okuduğu, tartıştığı bu görüşleri, ilerde Türkiye'de uygulayacaktır.

Pestalozzi okumalarında ise, Pestalozzi'nin şu sözlerinin altını koyu biçimde çizecektir Tonguç:

"Uzun zamandan beri, gençlik günlerinden başlayarak, kalbim büyük bir dalga halinde, bir tek amaç için çarpmıştır. Çevremdeki halkın batmış olduğu sefaletin kaynağını kurutmak, dilencileri insan gibi yaşatmak..."

Kendisi de şunları ekleyecektir:

"Bir insanın iş yüceliği, kendi eseri olmalıdır... Pestalozzi sosyal pedagojinin önderidir. Onun bu sorunu, rüyalar, şiirlerle değil, ağır çalışmalarla aşmaya çalışması yenilikti ve bu yoldan birçok buluşlar yaptı."

"Bir toplumsal sorumluluk duygusunun oluşması çok önemlidir... Her iki cinsin birlikte eğitimi, önemli bir sosyal pedagoji konusudur."

"Parasız eğitim, öğretim araçlarının parasız sağlanması, özellikle yetenekli öğrencilere devlet yardımı..."

"Pestalozzi'nin açıkça belirttiği gibi, halkın yükseltilmesi aileden, özellikle anneden başlar."

"İlkokul öğretmeninin kişiliği, mesleğinin özelliklerine uygun olmalıdır. Onun yapacağı işler lise öğretmeninin, yüksek okul öğretmeninkilerden çok değişiktir."

Başka düşünürleri okurken de, aklı bir bakıma hep Pestalozzi'dedir. İşte H. Kölling'in eserini okurken, düştüğü notlar:

"Köy okulunun, iş okulu için en verimli, elverişli ortam olduğu inancındayım. Üretici iş, her şeyden önce düşünsel ve bedensel işin tam bir ortaklığıdır. Bundan yeni bir eğitim doğar. Bu, çocuğu ve eğiticiyi çalışılan işin içinde buluşturur."

Tonguç ve Köy Enstitüsü'nde okuyan köylü çocukları (solda). 1940'lı yıllarda Arifiye Köy Enstitüsü'nde şenlik sırasında çocukların oyunu (üstte).

“Pestalozzi bu soruna derinlemesine el atmıştır. Gösterdiği yollardan biri, çocuğun eğitimini anneye bırakmaktır”

Tonguç, Gazi Orta Öğretmen Mektebi’ndeki tüm bölümler için hazırladığı ders programlarının beşinci bölümünde, “iş” ilkelerine dayanan öğrenim konularını pratik olarak işlenmektedir. Bunların alt başlıkları şöyledir:

a -İş ilkesine dayanan öğrenimin ilk tohumları

b - Rousseau’ya göre

c - Pestalozzi ve öğrencilerine göre

d - Son elli yılda iş ilkesi

e -Türkiye eğitiminde iş pedagojisi

f- İş okulunun karakteristik nitelikleri.

Tonguç’un çevirdiği, Alman pedagogu Kerschensteiner’e ait *Mürebbinin Ruhu ve Muallim Yetiştirme Meselesi* adlı kitapta, altını çizdiği bölümlerden:

“Pestalozzi’nin anladığı pedagojik eylem, bireylerin ussal gelişmesine yardımcı olmaktan çok, toplumu ahlak düşkünlüğünden kurtarmak, toplum içinde yoksul ve terk edilmiş kişileri, bir sınıf halinde tam anlamıyla insan oluncaya kadar yükseltmekti...”

Tonguç, tüm kaynaklardan yararlanacak, ama kendine göre sentezlere varacaktı. İleride, 1948’de *Aylık Ansiklopedi* için yazacağı Köy Enstitüleri maddesindeki şu cümle bunu gösteriyordu. Burada da konunun öznesi yine Pestalozzi’dir. “Bu kurumlarda (Köy Enstitüleri) ünlü pedagogların, Pestalozzi devrinden beri ileri sürdükleri eğitim ve öğretim ilkeleri uygulanmış, Türk çocuğunun yaratıcı kudreti meydana çıkarılmış, gelenekçi okulun çocukları ezen, yıpratan sakat usullerinin yerine yeni metotlar geçirilmişti.” İşte Tonguç ve Pestalozzi’nin buluşma noktası budur.

Hiç kuşkusuz Tonguç, iş eğitimi kavramına da tüm bu eğitimcilerin ışığında, yine kendine, kendi insanına ve yurt koşullarına uyan bir biçimde ve farklı bakmaktadır.

Tonguç’un Avrupa gezisi ve Pestalozzi’ye özel ilgisi

1956 yılı Temmuz ayı sonuna doğru bir gemi ile yola çıkan Tonguç; Almanya, Hollanda, İsviçre, Avusturya ve İtalya’yı gezecektir. Eşi de yanındadır ve Almanya’da, doktor olan oğlu Engin ile de buluşacaktır. Bern’de, dostu ve *Pestalozzi ve Devrim* kitabının yazarı Alfred Rufer ile buluşurlar. Birlikte, Pestalozzi’nin doğduğu köyden başlayarak Burgdorf, çalıştığı yerler, trenle gittikleri Brugg kentindeki mezarı ile köyünü görürler. Tonguç, orada defterine şu notu alacaktır.

“Ondan sonra gelenler izinden yürüyerek, yarattığı örneklere göre yeni eğitim enstitüleri, ya da yurtları

İsmail Hakkı Tonguç, 1956 yılında Pestalozzi Çocuklar Köyü seyahati sırasında okulun öğrencileriyle (karşı sayfada). Köy Enstitüsü'nde yemek zamanı (üstte).

meydana getirerek Pestalozzi'nin emellerini gerçekleştirme yolunu tutmuşlardır. Hayatta iken kendisine saldıran anlayışsız kişiler de pedagoji tarihinde birer iftiracı (karaçalıcı) olarak kalmışlardır." Pestalozzi'nin kimliğinde kendisini anlatır gibidir Tonguç. Mezardan sonra, açtığı çiftlik gezilir. Orada Pestalozzi adı ile eğitimi güç çocuklar için çalışan okul gezilir. Tonguç burada şu notu düşerek, sanki kendisinin Anadolu köylüsü için yaptıklarını anımsamıştır. "Sıkışık zamanlarda köylülerin yardımına koşmak... Okulun, Pestalozzi'den bu yana bir geleneği imiş." Zürih'te, Pestalozzi'den kalan arşiv belgelerinin bulunduğu Pestalozzianum gezilerek, 1945'ten sonra, savaş öksüzleri için kurulmuş olan, St. Gallen kantonundaki Pestalozzi Çocuklar Köyü hakkında bilgiler alır Tonguç.

Pestalozzi Çocuklar Köyü

Uygarlık düşmanı savaşların en büyüğü ve sonuncusu, kırklı yıllarda sadece kentleri, yapıları yıkmamış, silahsız ve sahipsiz ihtiyar, kadın ve çocukları ve bütün doğayı harap etmiştir. Geride bıraktığı yıkımlar, kimsesizler, yoksulluklardır.

Savaş, miras olarak kin, nefret, şaşkınlı, düşmanlık, öç alma, aldanış, kuşku, değerleri inkâr, umutsuzluk ve korku bırakır. Yaklaşık olarak Fransa'da 1 milyon 300 bin, Almanya'da 8 milyon, Rusya'da 6 milyon 500 bin, Macaristan'da 1 milyon, İtalya'da 3 milyon yersiz, yurtsuz ve sahipsiz çocuk kalmıştır. Sonradan öksüz ve yurtsuz çocukların sayısı 40 milyon olarak saptanır.

Bulunan çözümlerden biri de İsviçre'de Pestalozzi Çocuklar Köyü'nün kurulmasıdır.Tonguç ve yanındakiler, 1956 yılında bu eğitim köyünü de gezer. Köy yakınındaki geniş alanda; 12 ayrı yapıda, 8 ülkeden gelen 200 öksüz çocuğun barındığı yurdu heyecan ve merakla gezerler. Her binada, kızlı-erkekli 16-18 kişilik kümeler vardır. Her küme için seçilmiş bir erkek ve bir kadın öğretmen onlarla yaşamaktadır. Her bina onların evi gibidir. Bu uluslararası eğitim köyüne, 1947 yılından başlayarak, 2. Dünya Savaşı'nın öksüz ve sokakta bıraktığı yoksul çocukları gelir. Her bina, bir ülke çocuklarına aittir. Bu yapılar kimi kurumlar, yardımseverler, kentler ve sanatçılarca yapılmıştır. Kısa sürede bir vakfa kavuşan kurum, Trogen köyü yamacındadır. Zaman içinde, çocuk alma konuları ve coğrafyasını genişleten kurumun benzerleri, başka ülkelerde de kurulur.

Bir tanıtım yazısındaki Pestalozzi'nin şu iki cümlesi, Tonguç'un dikkatinden kaçmayacaktır: "Eğer istersek yaşam, samanlardan yapılmış en alçakgönüllü kulübelerde bile, daha iyi geçebilir." "Ah, tüm dünya çocukları el ele verebilseler."

"Elimden gelse"

Bu geziden çok etkilenen Tonguç, aldığı bilgi, belge ve çektiği fotoğraflarla, *Pestalozzi Çocuklar Köyü* adlı bir kitap yazacaktır. Bu kitap, ancak ölümünden sonra yayımlanabilir. Geziden sonra, Alfred Rufer'in yazdığı *Pestalozzi ve Devrim* kitabını da Fuat Gündüzalp ve köy enstitüsü eski müdürü Rauf İnan ile birlikte Türkçeye çevirmiş ve bu da 1962 yılında yayımlanabilmiştir.

Gezinin bittiği ve Tonguç'un yoğun biçimde Pestalozzi düşündüğü sonraki günlerinde, oğlu Engin'e, yazdığı 04 Kasım 1956 tarihli mektuptaki şu sözleri iki büyük eğitimciyi birleştirir gibidir:

"Elimden gelse, tüm dünya okullarının programlarına, insanın insanı sömürmemesi adlı bir ders koyardım...

"Bizde, mideye gidecek besine ilgi gösteriliyor. Ama beyni besleyecek şeylerden ürkülüyor."

Ne mutlu onlara, kimsesizlerin kimselerine...

Bibliyografya

- Johann Heinrich Pestalozzi, Michel Soetard, Die Grossen Schweizer, 1987 Zürich
- Öksüzler Babası Pestalozzi, T.B.M.M. Hükümeti yayınları, Çev.: Mustafa Rahmi. 1339 (1923). İstanbul
- Lienhard ve Gertrud (Bir Köy Nasıl Kalkındırılıyor), J.H.Pestalozzi, Çev: Hakkı Rodop, Türkiye Ticaret Matbaası, 1955 İstanbul
- Pestalozzi, Dr. Halil Fikret (Kanad) Maarif Vekâleti Devlet Matbaası 1931
- Çocuğunu Nasıl Eğitirsin (How Gertrude Teaches Her Children) J. H. Pestalozzi. Çev: Burak Erdoğdu, Roza Yayınevi, Şubat 2018 İstanbul
- Pestalozzi ve Devrim, Alfred Rufer. Çev: İ.H.Tonguç, F. Gündüzalp, R. İnan, İmece Yayınları, Ekin Basımevi 1962 İstanbul,
- Pestalozzi Çocuklar Köyü: İsmail Hakkı Tonguç. Doğuş Ltd. Şti. Matbaası 1960 Ankara
- 17.18.19'uncu asrın Beş Mürebbisi, J. Locke, J. J. Rousseau, Basedow, Salzmann, Pestalozzi. Hüviyet Bekir, Milliyet Matbaası 1931,

Prof. Dr. Murat Çizakça anlattı:

“İslami vakıflar tüm medeniyetlerden etkilenmiş bir sentez”

İslami vakıfların temelinin Mezopotamya uygarlığı, antik Mısır ve Çin, Sasani, Roma ve Bizans'a kadar uzandığını söyleyen Prof. Dr. Murat Çizakça'ya göre Türkiye'de devlet son 200 yılda vakıfların düşmanı oldu.

Röportaj: Melih Şabanoğlu
msabanoglu@doganburda.com

Ressam Hubert Sattler'in (1817-1904) fırçasından 19'uncu yüzyılda İstanbul tarihi yarımada.

Ayasofya'nın Danıştay kararıyla müze olmaktan çıkarılıp yeniden camiye dönüştürülmesi Türkiye'de vakıf müessesesinin tartışılmasına yol açtı. Bu tartışmanın daha iyi kavranması amacıyla vakıfların dünya tarihi ve İslam hukukunda vakıflar konularında uzman olan Prof. Dr. Murat Çizakça'yla Atlas Tarih olarak bir söyleşi yaptık.

İslam dünyasında vakıflar nasıl ortaya çıktı? Bu müesseselerin ortaya çıkmasında Sasani ve Bizans etkileri var mıydı?

Kesinlikle vardı. Ancak vakıflar tarihi Sasanilerden de, Bizans'tan da, İslamiyetten de çok daha eskilere gider. Sasani ve Bizans'a gelmeden önce bu çok eski etkilere de değinmek gerekir. Zira İslami vakıflar tam bir sentez olup tüm medeniyetlerden esinlenmiştir. En eski vakıfları Mezopotamya ve Mısır'da görüyoruz. Örneğin MÖ 2400 yılında Sümer'in Lagaş bölgesinde Kral Eannatum şahsına ait toprakları Tanrı Enlil'e adamıştı. Bu tam bir vakıftır, zira burada bir bağış vardır. Bağışı yapan kişinin ismi bilinmektedir ve bir özel mülk bağışlanmıştır. Daha sonra MÖ 1300'de Babil kralı, Tanrı Marduk'a ebediyen sürecek bir bağışta bulunmuştu. Bu bağış da çok önemlidir: Ebediyet kavramını ilk defa burada görüyoruz. Eski Mısır'da durum farklıdır. Orada vakıflar sadece tanrılara değil, ölülere ve atalara da adanırdı. Mısır vakıfları ölülere öbür dünyada yardımcı olmak için kurulurdu.

Öte yandan Çin'de de Gongyang adıyla anılan, tanrılar ve atalara adanan vakıflar vardır. Bunlar MÖ 1050-771 yıllarında ilk defa göründüler ve karakterlerini bugüne kadar korudular. Gongyang'ın ana fikri, ataların genç nesillere rahat bir hayat yaşamalarını sağlamak üzere destek olabilecekleri, ancak gençlerin de bunu hak etmek için atalara devamlı ve aksatmadan kurbanlar vermeleri gerektiğiydi.

Atalara adanan tüm bu vakıf türlerinde ortak nokta, bağışların onların yardımını almak için yapılmasıdır. Bu tür bağışlarda aile ferdi olmayan insanlara yardım amacıyla vakıf kurulması fikri henüz gelişmemiştir. Bu konuda dönüm noktasına MÖ 800- 200 arasında Çin'de Konfüçyüs, Hindistan'da Buda, İran'da da Zarathustra (Zerdüşt) ile ulaşıldı.

Roma ve Doğu Roma dönemlerinde vakıflar nasıldı?

Roma'da sahipleri tarafından özgürlüklerine kavuşturulmuş eski esirler sahiplerinin kurmuş oldukları vakıfların yöneticiliklerine getirilir ve özgürlüklerini kazanmaları karşılığında sadakatle nesiller boyunca bu vakıfları yönetmeleri beklenirdi. İmparator Augustus zamanında Roma'da Fideicommissum denilen bu vakıf türü resmiyet kazandı. Milattan sonra bir ve ikinci yüzyıllarda yaşamış ve Bursa/Batı-Orta Karadeniz bölgesi (Bithynia et Pontus) valiliği de yapmış olan Genç Plinius'tan öğrendiğimize göre, onun zamanında ebediyen yaşayacak vakıf kavramı yoktu. Bağışların tüzel kişiliği bulunan asil bir şahıs aracılığıyla yapılması gerekiyor ve zamanla o şahıs tarafından gasp edilmesi riskini taşıyordu. Bağışı yapanın vefatından sonra bu risk tabii ki çok daha fazla artıyordu. Roma'da bağışların ancak tüzel kişiliğe sahip bir aracı vasıtasıyla yapılabilmesi bunların bir defalık ve ebediyyet

MS 6'ncı yüzyılda inşa edilen Kariye Kilisesi, Danıştay kararının ardından camiye çevrildi. En eski Bizans dönemi mozaikleri ve fresklerinin (altta) bulunduğu yapı 1511 yılında Atik Ali Paşa tarafından camiye çevrilmiş, 1948 yılında müze haline getirilmişti.

“Dünyada en eski vakıflar MÖ 2400’lerde Mezopotamya’da ortaya çıktı. Çin’de ise MÖ 1050-771 arasında görüldü.”

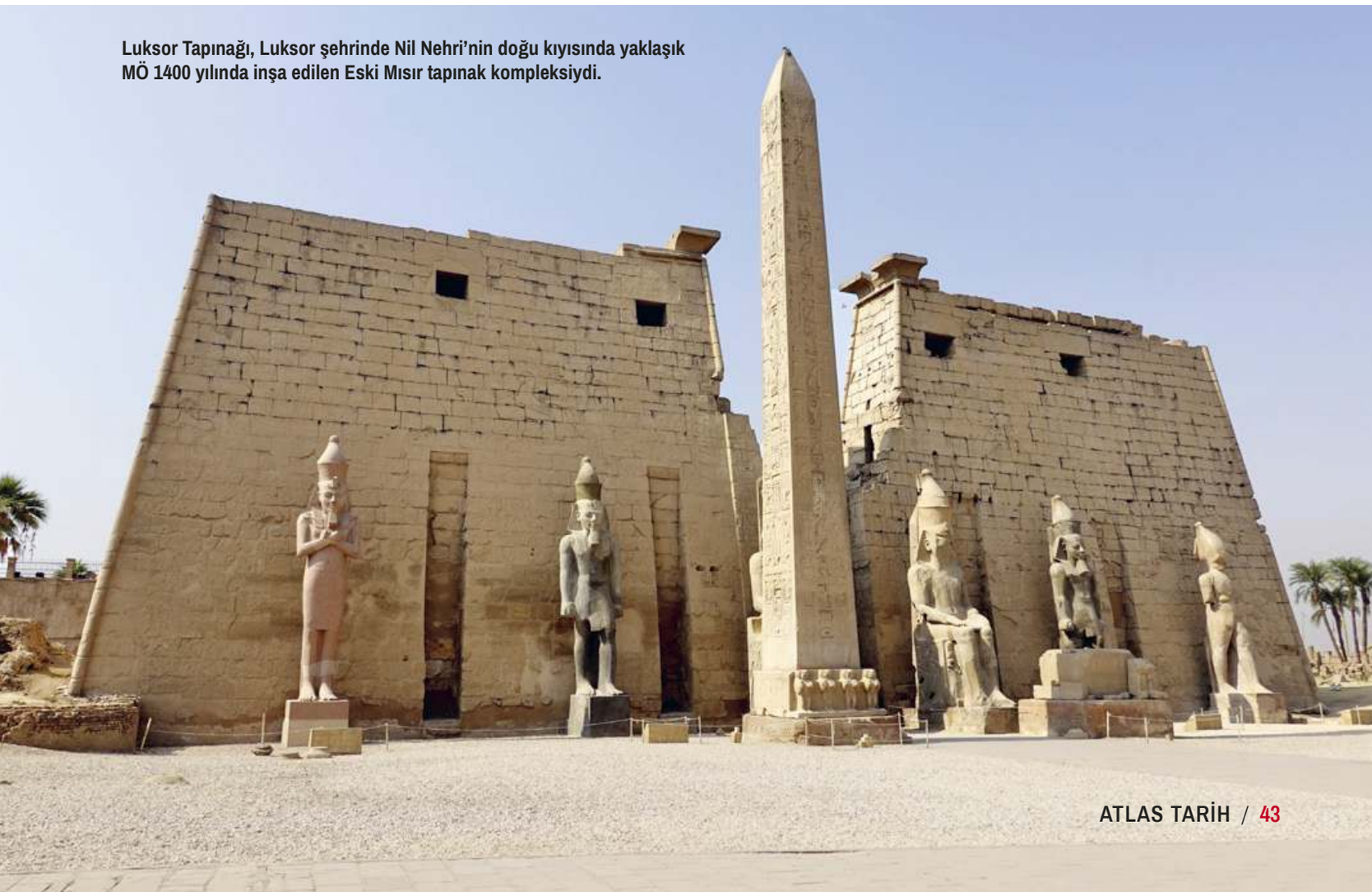
içermeyen bağışlar olmasının ana nedeni olsa gerekir. Plinius’un bu soruna bulduğu çare “bağış yap/kirala/kira gelirini hayır amacına kullan” şeklinde özetlenebilir. Ayni yöntemin çok benzerinin Osmanlı para vakıflarında “bai bil istiglal” ismi altında kullanılmış olduğunu burada belirteyim.

Hıristiyanlıkla birlikte Roma imparatoru I. Constantinus 313 yılında kiliseye tüzel kişilik verdi. Ardından Çankırı Sinodu ve İznik Konsili kararlarıyla kilisenin bağış toplamasına izin çıktı. Böylelikle artık özel şahıslar tarafından kilise aracılığıyla vakıflar kurulabilecek ve bu kurumlar devlet tarafından resmen tanınmış olacaktı. Bunlara “Piae Causae” denildi.

Justinianus Codex’inde (MS 534) fakirlere yardım amacıyla kurulan vakıfların önemi arttı. Justinianus, vakıfların ebediyyen yaşaması ve bunun için de ebediyyen gelir elde etmeleri gerektiğini belirtiyordu. Dördüncü Orléans Konsili’inde (MS 541) kilise yaptıracakların bu binaları ebediyyen yaşatacak mal varlığını da sağlamaları gerektiği karara bağlandı. Burada Roma’daki bir kereye mahsus bağışlardan ebediyete kadar yaşayacak kilise vakıflarına uzanan önemli bir evrimden bahsediyoruz. Bizans’ta ayrıca, Osmanlı döneminde bol bol örneklerini göreceğimiz aile vakıflarının belki de ilk örneklerini görüyoruz. Osmanlı’da vakfın gelirleri aileye tahsis edilebilir, aile sona erdiğinde de gelirler hayır amacına harcanmaya başlanırdı.

Sasani etkisinden söz etmedik hocam?

Zerdüşt inanışına göre ölümden sonra her insana hayatı boyunca hangi iyilik ve kötülükleri yapmış olduğu sorulacak, iyilikleri ağır basarsa ruhu cennete, kötülükleri ağır basarsa cehenneme gidecekti. Ancak cehennem bir arınma mekânı olup iyiliklerin sayısı arttırılarak buradan çıkılabilirdi. Kısacası, çok ilginçtir, Zerdüşt dininde sonradan Doğu Akdeniz ve →

Luksor Tapınağı, Luksor şehrinde Nil Nehri’nin doğu kıyısında yaklaşık MÖ 1400 yılında inşa edilen Eski Mısır tapınak kompleksiydi.

“Birinin yapmış olduğu iyiliklerin ölümden sonra da devam etmesine dayanan vakıf sistemini Sasaniler geliştirdi.“

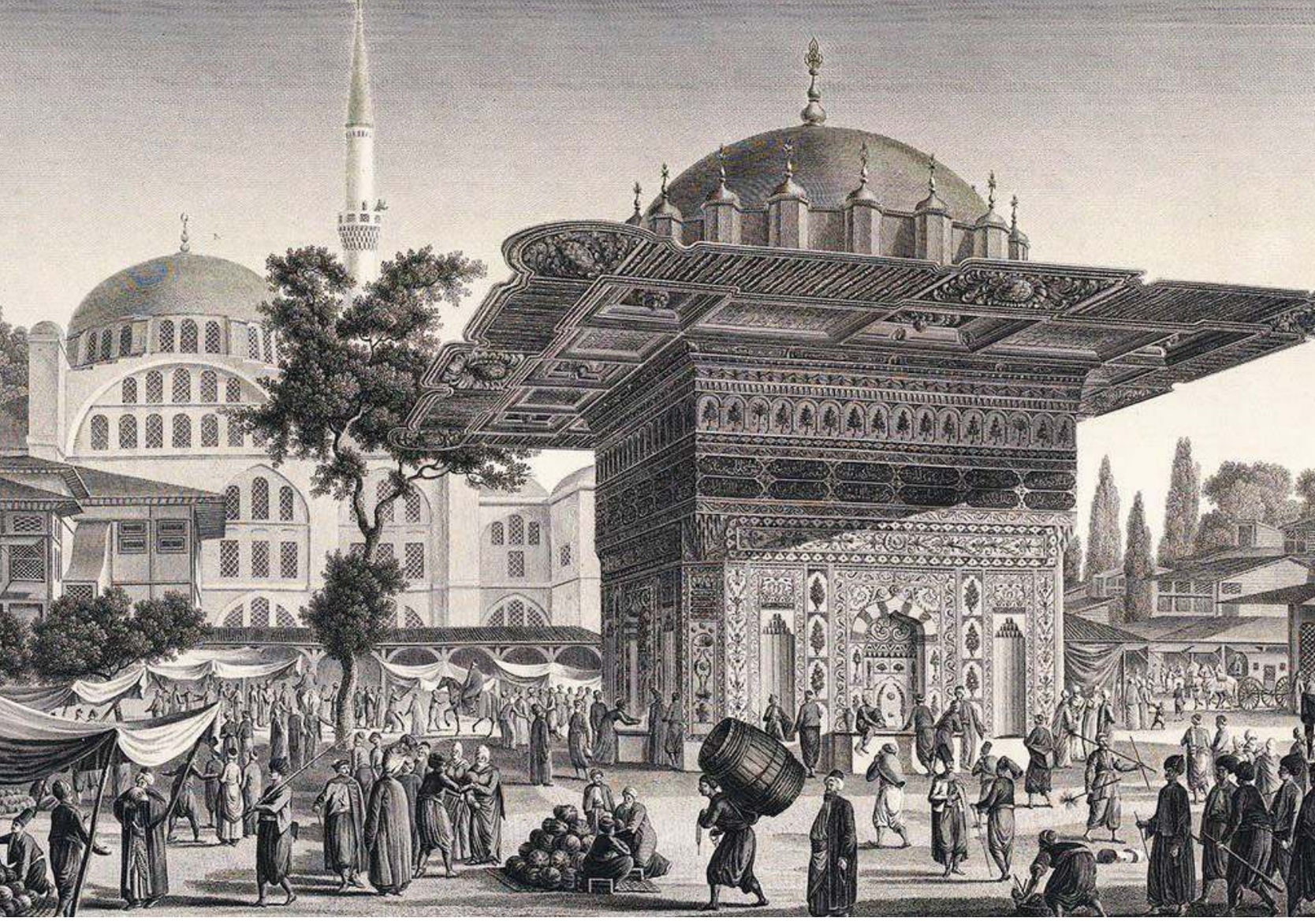

Tahran yakınlarındaki Veramin şehrinde Sasani döneminde yapılan Deyr-i Gaçin Kervansarayı (üstte). Osmanlı döneminde Hacı Ahmet Beyzade Cemal Bey’in Drama’da 35 dönüm tarlası olduğunu belgeleyen vakıf senedi (sağda). SALT ARCHIVE

Orta Avrasya’da ortaya çıkacak tek tanrılı dinlerin en önemli inanışları, ölümden sonra tekrar diriliş, hesap verme, cennet-cehennem kavramları mevcuttu. Sasani vakıfları bu inançlar sistemine cevap verdiler. Bu süreçte amaç, ölmüş kişinin hayattayken yapmış olduğu iyiliklere ölümünden sonra dahi hayatın bu tarafında ebediyyen devam etmek, destek çıkmaktı. Ölmüş kişiyi hayatın bu tarafında temsil etme yetkisine sahip olan, kurmuş olduğu vakfın yöneticisiydi. Bu yönetici ve ondan sonra gelecek olanlar, vakfa adanmış mal varlıklarının getirileriyle vakfın kurucusu için devamlı iyilikler yaparak onun ruhunu desteklemek görevini üstlenirlerdi. Burada hesap verme gününün kişinin hemen ölümünden sonra değil, tüm insanların hesap verecekleri tüm zamanların sonunda gerçekleşeceği inancı hâkimdi. Bu inanç sonucunda da ölümden sonra çağlar boyunca ölmüş kişinin kurucusu olduğu vakfın yapacağı iyiliklerin birikip kurucunun ruhunu cennete ulaştıracağına inanılırdı. Tüm bu inançları bünyesinde taşıyan Zerdüşt dini MÖ 559-530 yılları arasında II. Kiros’un (Keyhüsrev) seferleriyle tüm Orta Avrasya’ya yayıldı. Öte yandan Kiros Yahudilik gibi eski dinleri de muhafaza etti. Büyük İskender iki yüzyıl sonra İran’a geldiğinde Kiros’un mezarını buldu ve buraya hâlâ her gün bir çok kurban adandığını gördü. İkiyüz yıl boyunca bu kurbanların düzenli ve devamlı bir şekilde verilmiş olması, Borgolte ve Briant’a göre güçlü bir Zerdüşt vakfının mevcudiyeti hakkında en önemli kanıttır.

Artık Sasani etkisinin İslami vakıflar üzerindeki en önemli unsurunu özetleyebiliriz. Bu, kişinin amel defteri olarak bildiğimiz kavramdır. Ölümden sonra devamlı ve sürekli iyilik yapılarak bunların amel defterine işlenmesi kavramı İslamiyete “sadaka-i cariye” olarak geçti. İslami vakıfların en önemli üç unsurundan biri de budur. Bunun İslami vakıflara nasıl etki ettiğini sonra konuşuruz.

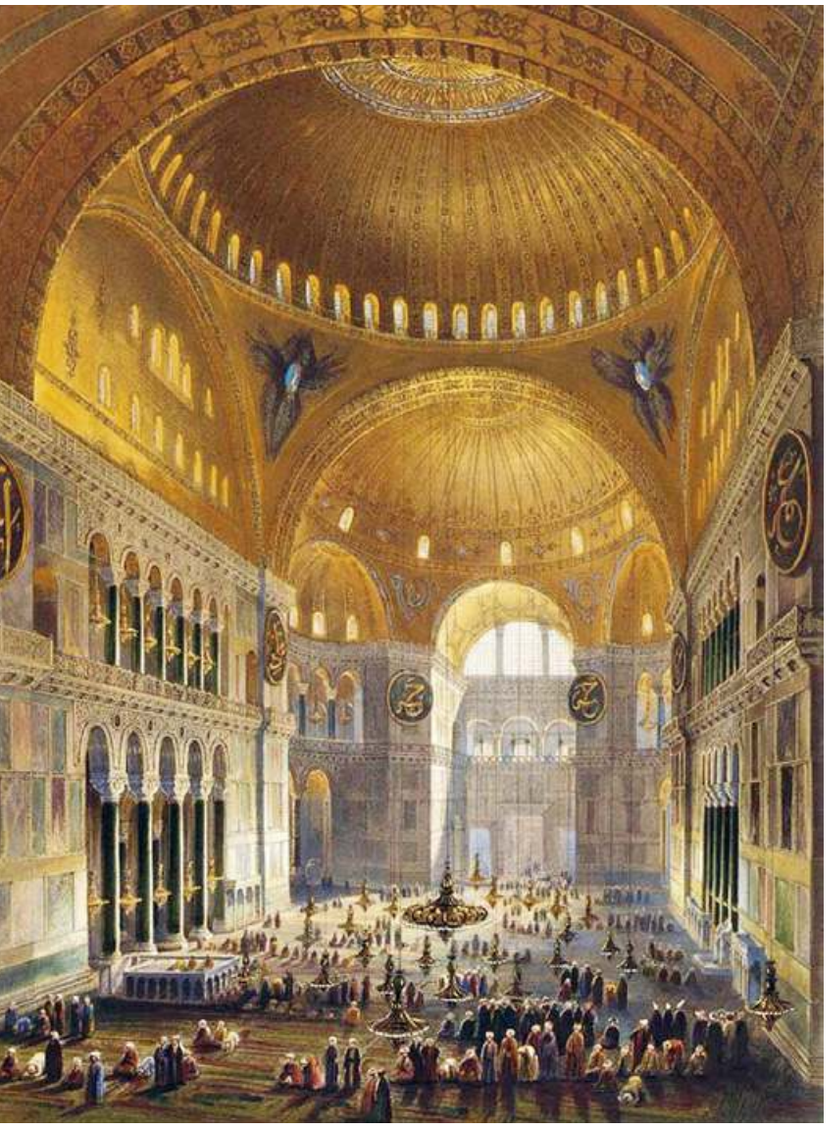
İslami vakıfların Roma-Bizans vakıflarından da etkilendikleri konusunda şüphe yoktur. Ancak arada çok önemli farklar da var. Örneğin Hıristiyanlıkta kiliseye bağış yapıldığında kilisenin bağış yapanın ruhunu koruyacağı düşünülürken, İslamiyet Allah’la kul arasına hiç kimsenin giremeyeceğini, her kişinin kendi günahlarından sorumlu olduğunu bildirir. İslamiyet kişiye bir sorumluluk yüklerken, Hz. Muhammed’in bir sözü ruhun ölümden sonra yapılacak sevaplarla kurtuluşa erebileceğini de gösteriyor. Buna göre, insan öldüğünde amel defteri kapanır, ancak bunun üç istisnası vardır. Bunlar: sadaka cariye, faydalı bilgi ve hayırlı evlattır. İslami vakıf işte bu üç unsurun bir araya getirilmesini sağlayan kurumdur. Bu hadis ile Hz. Muhammed’in İslami vakıfların temelini atmış olduğunu söyleyebiliriz. Vakıf isminin Kuran’da geçmemesi önemli olup bu gerçek, vakıf fikrinin Hz. Peygamber’e vahiy yoluyla değil, eski medeniyetlerden süzüle süzüle gelmiş olma ihtimalini arttırır.

A. I. Melling'in gravüründe 18'inci yüzyıl sonunda Tophane Çeşmesi ve etrafında esnaflar. Arka planda Kılıç Ali Paşa Camii görülüyor (üstte).

Osmanlı'da vakıf müessesesi nasıl bir süreç takip etti. Bu süreçte para vakıfları nasıl ortaya çıktı?

Bu sorunuza az önce değinmiş olduğum üç unsura dönerek cevap vermeye başlayayım. Osmanlılar külliye şeklinde vakıf kurmayı tercih ediyorlardı. Külliyenin merkezinde cami vardır. Burada cemaat rahat bir şekilde namaz kıldıkça oluşan sevapların bir kısmının bu camiyi yaptırıp ona bakan vakfın kurucusuna gittiğine inanılır. Bir diğer ünite medresedir. Burada vakıftan maaş alan ulema tarafından üretilen ve dağıtılan her bilgiden oluşacak sevabın yine âlim ve hocalarla vakfın kurucusu arasında paylaşıldığına inanılır. Buna bilgi üretilen bir "mudaraba" (bir tarafın para koyduğu, diğer tarafın işletmeyi üstlendiği kâr paylaşımı) ortaklığı gibi bakabiliriz. Vakfın kurucusu ulemanın maaşını öder, onlar da bilgi üretir ve öğretirler. Sonuçta bir sermaye-emek ortaklığından ve ebediyyen üretilip dağıtılan faydalı bilgilerden bahsediyoruz. Dahası, külliyede tüm hoca, öğrenci ve fakirlere parasız yemek verilen imaretler de vardı. Tüm bu hizmetler devam ettikçe bunların sevabının da devam ettiği ve vakfın kurucusunun amel defterine çoktan ölmüş olmasına rağmen sevap olarak işlendiği inancı söz konusu. Ve nihayet, vakfın yönetimi hayırlı evlada verilerek onun da kurucunun ruhuna duacı olması isteniyordu. Kısacası bu sistem asırlarca uygulandı. Ancak bir külliye kurabilmek ve onu devamlı kılabilmek büyük servet isteyen bir şeydi. Para vakıflarının bu nedenle kurulduğunu düşünüyorum. Zira para vakıfları küçük bütçelerle de mevcut vakıflara bağış yaparak ebediyyen hayır yapabilme imkânını sağlıyordu inananlara. Para vakıflarını Osmanlı'da 14'üncü yüzyıldan itibaren görüyoruz. 16'ncı yüzyıla gelindiğinde İstanbul'daki toplam vakıfların yüzde 46'sı bunlardan oluşuyordu. Başlangıçta bunlar sorunsuz bir şekilde kuruldular. Ancak sayıları arttıkça bir reaksiyon oluştu ve ulema ikiye bölündü. Ancak, 1548 yılında tartışma para vakıfları lehine sonuçlandı ve bu vakıflar Cumhuriyet'e, daha doğrusu 1954 yılına kadar devam ettiler. →

Mimar Gaspar Fosatti'nin fırçasından Ayasofya'nın iç görünümü (solda). 1890'lı yıllarda Kapalıçarşı (karşı sayfada).

Osmanlı'daki müsadere müessesesi vakıfların çoğalmasında ne derece etkili oldu? Vakıflar zenginliğin devlete akmaması için işlev gördüler mi?

Müsadere müessesesinin vakıfların çoğalmasında önemli bir rol oynadığı konusunda şüphe yok. Ancak "ne derece" meselesine gelince bu soruyu cevaplamak için kantitatif analiz yapmak gerekir, ki elimizde bu amaçla kullanılacak bir veri tabanı benim bildiğim kadarıyla yok. Zenginliğin devlete aktarılmaması sorununa gelince, devletin vergilerin bir kısmını vakıflara bıraktığı bilinen bir gerçek. Örneğin, 1530-1540 arasında devletin Asya kıtasındaki eyaletlerden alacağı vergi gelirlerinin yüzde 17'sini vakıflara bıraktığını biliyoruz. Öte yandan bu tahsis edilen vergilerle vakıfların çok çeşitli, özellikle sağlık ve eğitim hizmetlerini yerine getirmiş olduklarını da biliyoruz. Bu da bizi "acaba devlet bu vergileri toplasa ve bu hizmetleri kendisi yapsa daha iyi olmaz mıydı?" sorusuna getirir. Ben bu soruya olumsuz cevap verirdim doğrusu. Kanıt olarak da günümüzde vakıf hastahaneleri ve üniversiteleri ile devlete ait hastahane ve üniversitelerin karşılaştırılmasını gösterirdim. Sizi bilmem ama benim şahsi tercihim vakıf kurumlarından yanadır.

Sultan II. Mehmet döneminde bazı vakıfların devlete aktarılmasındaki arka plan nedir? Bu uygulamayı dönemin uleması nasıl karşıladı?

Fatih'in uygulaması tamamen hukuk sınırları içersindeydi. Zira aktarılan vakıflar "gayri sahih" vakıflardı. Yani özel mülk ile değil, devlete ait olan topraklar üzerinde kurulmuşlardı. Bazı ulema bundan hoşlanmamış olabilir, ama hukuk Fatih'i haklı kılıyordu.

Modernleşme döneminde Tanzimat'la beraber vakıf müesseselerinin yetkisinin yavaş yavaş devlete geçmeye başladığını görüyoruz. Bu süreç ne zaman zirveye ulaştı?

19'uncu yüzyılda vakıfların yavaş yavaş önce Evkaf Nezareti bünyesinde merkezileştirildiklerini, sonra da devlet tarafından gelirlerine el konulduğunu biliyoruz. Zirve meselesine gelince, bence zirve, 1954'te Menderes hükümeti tarafından tüm Osmanlı para vakıflarının paralarına el konularak ve tüzel kişilikleri sonlandırılarak bu varlıklarla Vakıflar Bankası'nın kurulmasıdır. Son dönem Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerindeki vakıfların halleri konusundaki en önemli kaynak Nazif Öztürk'tür. Öztürk'e göre, vakıfların tırpanlanması aşama aşama gerçekleşti ve 19 ve 20'nci yüzyıllar boyunca devam etti. İlk aşama yüzyıllar boyunca bağımsız ve desentralize bir şekilde yaşamış olan vakıfların II. Mahmut zamanında 1826'da kurulan Evkaf-ı Hümayun Nezareti bünyesinde kayıt altına alınmalarıydı. İkinci aşama bunların gelirlerini artık kendileri değil, devletin toplayacağı yönünde alınan karardı. Üçüncü aşama kendiliğinden geldi ve maliye topladığı gelirlerin büyük bir kısmına el koyup, vakıflara sadece "iane" verdi. Yani, önce el koydu sonra da "gönlünden ne koparsa onu" verdi! Dördüncü aşama, Cumhuriyet'in tek parti döneminde vakıf mallarının haraç mezat satılmasıydı. Beşinci aşama,

“Osmanlı, Cumhuriyet, laik, dindar, solcu, sağcı hiç farketmez . Son 200 yılda devlet vakıfların en büyük düşmanı oldu.“

1954’te Menderes hükümetince tüm Osmanlı para vakıflarına el konulup bu paralarla Vakıflar Bankası’nın hisselerinin satın alınması ve böylelikle bankaya sermaye teşkil edilmesiydi. Bu hisse senetlerinin yıllık temettüleri Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne ödenecek, genel müdürlük de bu paralarla eski vakıf eserlerinin restorasyonunu yapacaktı. Yani bir bakıma el konulan vakıf paraları tekrar vakıflara dönecekti. 1954-2019 arası bu ilke genellikle uygulandı ve bir çok vakıf eseri restore edildi. Ancak altıncı aşama 3 Aralık 2019’da gerçekleşti ve hükümet bankanın A ve B grubu hisselerini Hazine Müsteşarlığı’na devretti. Bu hisselerin kıymeti o zamanın parasıyla 13.9 milyar TL veya 2.5 milyar dolardı.

Bu sürekli baş aşağıya gidişin tek istisnası Vehbi Koç, Aydın Bolak ve bazı Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinin birlikte çıkartmayı başardıkları 1967 tarihli Vakıflar Kanunu’dur. Ancak bu kanun da son zamanlarda gene merkeziyetçi bir zihniyetle budanmaya başlandı.

Özetlersek, Osmanlı, Cumhuriyet, laik, dindar, solcu, sağcı hiç farketmez, son 200 yıldır devlet vakıfların en büyük düşmanı olmuştur. Bunun demokrasimize de büyük zarar verdiği kesindir. “Vakıfla demokrasinin ne alakası olabilir?” diyenlere Alexis de Tocqueville’in *Amerika’da Demokrasi* ile Acemoğlu veRobinson’un *Dar Koridor* isimli kitaplarını okumalarını öneririm. Ve nihayet yüzyıllar boyunca devam eden bu kıyım bize hukuk devleti ve bağımsız yargının önemini de bir kez daha hatırlatır. Ülkemizde bu kavram ve kurumlar yeterince güçlü olsaydı vakıflar mallarına göz diken devleti mahkemeye verebilir ve bağımsız mahkemelerde haklarını geri alabilirlerdi ●

Abdullah Biraderler'in objektifinden 19'uncu yüzyıl sonlarında Ayasofya'nın elle renklendirilmiş fotoğrafı.

Fatih'in idaresinde vakıf müessesesi

"Vakıflara devlete kaynak yaratmak için el koydu"

Fatih döneminde vakıfların ve mülklerin devlet hazinesine alınması hep tartışıldı. Prof. Dr. Oktay Özel Fatih'in vakıfların ilgası kararlarının yaşanan mali krizi aşmaya yönelik kaynak yaratma girişimi olduğunu söylüyor.

Röportaj:Melih Şabanoğlu

Ayasofya, Fatih Vakfiyesi'nden hareketle Danıştay tarafından verilen kararla camiye dönüştürüldü. Bu karar, II. Sultan Mehmet'in bazı vakıfların gelirlerinin devlete aktarılması yolundaki icraatını da gündeme getirdi. Bu konuyu ve Sultan II. Mehmet'in icraatlerini, dönem hakkında Türkiye ve dünyanın en önemli akademisyenlerinden birisi kabul edilen Prof. Dr. Oktay Özel'le tartıştık.

II. Mehmet'in karakteri ve eğitimi hakkında ne söyleyebiliriz?

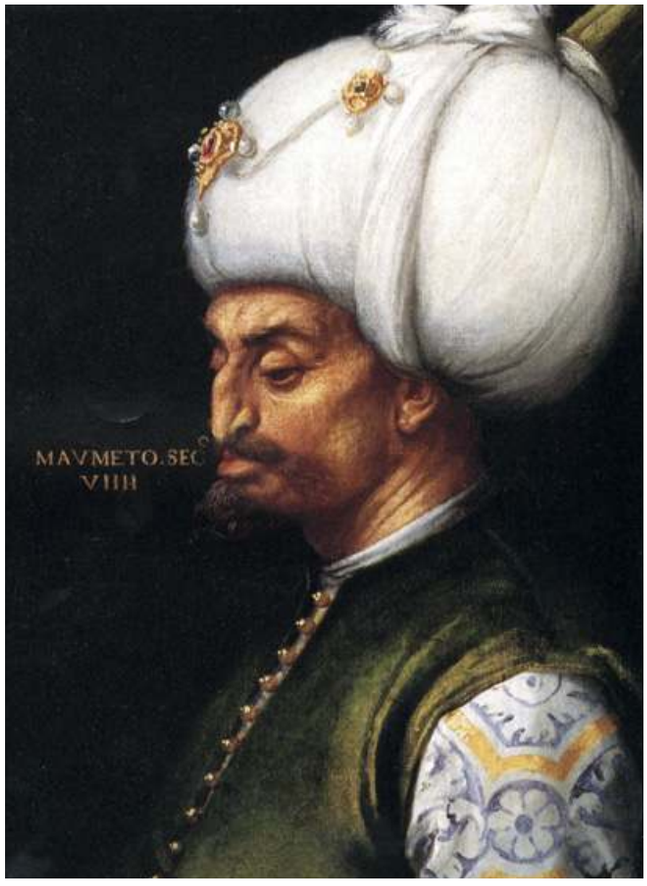
Osmanlı sultanlarının saraydaki ve babaları tarafından çıkarıldıkları sancak merkezlerindeki temel eğitimleri hakkındaki bilgilerimiz çok az. Dönemin kaynakları bu konularda fazla bilgi vermezler genellikle. Fatih'in durumu da istisna sayılmaz. Eğitimi hakkında söyleyebileceklerimiz Molla Gürani gibi özel hocalar tarafından eğitildiğinden ibaret. Bu hocalarından biri olup dönemin güçlü vezir ailesi Çandarlılarla gerilimli bir ilişki içinde olduğu söylenen Ak Şemseddin'in etkisinde hem gazayı teşvik eden dini görev duygusunun, hem de babası II. Murat'ın tahttan çekilmesi üzerine küçük yaşta tahta geçirilip kısa süre içinde kendisini siyasette yaşanan çatışmalar ve savaşlar ortamında bulması ve nihayet tahtı tekrar babasına bırakmak durumunda kalması gibi önemli hadiselerin içinde hükümdar duyargalarının ve siyasi vizyonunun görece erken geliştiğini söyleyebiliriz. Bir yandan da hâlâ tartışmalı bile olsa, annesinin Hıristiyan kökeni ve hizmetindeki görevliler bakımından bilhassa Edirne Sarayı'nda geçirdiği ilk yıllarının sağladığı görece kozmopolit ve çokdilli ortamın kimi kalıcı etkilerinden söz edilir. Sonuç olarak bütün kaynakların işaret ettiği gibi, II. Mehmet güçlü bir karaktere sahip, vizyon sahibi ve sürekli savaşlar-

"Önemli hadiselerin içinde, II. Fatih'in hükümdar duyargalarının ve siyasi vizyonunun görece erken geliştiğini söyleyebiliriz."

la (ki çoğu başarılı sonuçlandı) otoritesini tesis edebilmiş istisnai bir "kurucu" sultan olarak tarihe geçti.

Kendisinin bilhassa İstanbul'un fethi sonrasında Osmanlı idare teşkilatında yaptığı en temel değişiklikler nelerdi?

II. Mehmet'in, özellikle ikinci kez tahta çıkıp kısa sürede Bizans İmparatorluğu'nun varlığına son verip Konstantinopolis'i kendisine ve Osmanlı devletine başkent yapması başlı başına kritik önemde bir idari değişiklikti. Saray ve bürokrasi Edirne'den İstanbul'a taşındı. Çandarlı vezir ailesinin asırlık nüfuzu Halil Paşa'nın idamı ile son buldu. Eşzamanlı olarak Karamanlıların ayaklanmasını da bastırdı. Yeni bir başkentle yaptığı bu etkileyici taze başlangıcın da kendisine sağladığı imkânları başarıyla kullanarak, hem Osmanlı devletine kurumsal ve hukuki yeniliklerle emperyal bir nitelik kazandırdı, hem kendisini bir Müslüman hükümdar, ama ilaveten Roma/Bizans modelinde bir imparator, yani Kayser olarak yeniden inşa etti. Bu anlamda tarihyazımı kendisini Osmanlı "İmparatorluğu"nun kurucusu olarak görür ve değerlendirir. Sonrası bu çizgide gelişti: Yönetimde merkeziyetçilik, hukuk alanında girişilen yeni düzenlemeler, kanunlar/kanunnameler, kapsamlı ve ayrıntılı vergi sayımları, yani tahrir usulü… Ki bunlar esasen "timar" sisteminin daha sağlam temellerde tesisiyle alakalıydı bir yandan da. Son olarak merkezi yönetimde ve askeri teşkilatta "devşirme-kul" sistemi üzerinden doğrudan kendisine bağlı asker ve bürokrat sınıfının etkinliğini önceki sultanlara kıyasla radikal bir şekilde artıran bir anlayışı egemen kıldı. Her iki kritik kurumu da sürekli savaşlarla, fetih ekonomisi ve siyasetiyle yeniden üretecek bir zemini de pekiştirdi. Osmanlı tarihinde bu sürecin toplam etkisi ve sonucunu biz tarihçiler genellikle kurumsal ve yapısal anlamda bir yeniden inşanın, "imperial turn"ün (emperyal dönüşüm) başlangıcı olarak değerlendirme eğilimindeyiz. Bu anlamda kendisini döneminin koşullarında zamanının ilerisinde bir Osmanlı sultanı, geç ortaçağlardan erken modern dünyaya geçiş evresinin ayak seslerinin işareti bir otokrat hükümdar olarak görmek yanlış olmaz.

Yeniçeri teşkilatını güçlendirip kimi taşra kalelerine onları yerleştirmesinin amacı uç teşkilatına karşı güç dengesini merkeze kaydırmak mıydı? →

Zonaro'nun tablosunda Fatih Sultan Mehmet'in ordusuyla Edirne'den İstanbul'a yürüyüşü (karşı sayfada). Bir 15'inci yüzyıl kroniğinde İstanbul'un fethi (üstte). Veronese Okulu serisinde Fatih Sultan Mehmet portresi (solda).

Sınır boyu garnizonları üzerinden savunma sistemini güçlendirmenin yanısıra, kısmen evet; en azından elde ettiği sonuçlardan yola çıkarak bunu söylemek mümkün. O zamana kadar bilhassa Rumeli'deki nüfuzlu uç beylerinin adeta irsi hale gelen güçlerini kırma konusunda kendisine bağlı kapıkulu teşkilatını ve askerlerini etkili kullanmasının kritik bir rolü oldu. Uzun saltanat döneminde bilhassa taşra yönetiminde merkezden kul kökenli beylerbeyileri atayıp bu aileleri giderek sancakbeyi düzeyine hapsetmesi de aynı bilinçli politikanın diğer ayağıydı. Böylece kendi mutlak otoritesine karşı çıkacak hiçbir potansiyel güç odağı bırakmamış oluyordu. İzlediği merkeziyetçi stratejiyi taşra ekonomi-politiğine de yaymaktan geri durmadı. Hazırlattığı ayrıntılı kanunlarla timar sisteminin daha etkin çalışmasını sağlayarak Osmanlı ordusunun taşra ayağını teşkil eden tımarlı sipahi teşkilatında da giderek kul kökenlilerin önünü açması, taşranın nüfuzlu ailelerinin gücünü sınırlandırmanın bir başka yolu oldu. Ancak kapıkulu teşkilatına hem askeriyede, hem idarede ağırlık vermesinin diğer bir sebebi askeri fetihlerle genişleme politikasında da merkezi karar mekanizmasında muhalefet zeminini olabildiğince daraltmaktı. Köksüz sadık kullarla çalışmak her zaman daha tercih edilen bir yoldu mutlak gücün peşindeki bir hükümdar için. Ayrıca, yeniçeri ordusunu savaşlarda daha etkin kullanmak rakip güçlere kıyasla dönemine göre kendisine önemli bir güç ve avantaj sağlıyordu.

Osmanlı yargı sistemi temsilcileri: Kadı, kazasker, nakibüleşraf ve baş muhzır ağa (altta). Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli ticaret merkezlerinden biri olan Bursa'da Şadırvanlı pazar (üstte).

Bütün bunlar bir çeşit mutlakıyet arayışı mıydı? Yoksa yeni devlet yapısı bunu mu gerektiriyordu?

Her ikisi birden. Ve iç içe.

II. Mehmet'in önemli görevlere getirdiği kullar arasında Bizans'ın eski soyluları da vardı. Bunu nasıl okumalıyız?

“Fatih, Bizans’ın hizmet aristokrasisinin kimi mensuplarını kendine bağladı; çünkü kimi kritik hizmetlerde tecrübe ve süreklilik esastı.”

Kendisinin, Bizans hanedan mensuplarını siyaseten tamamen etkisiz hale getirdiğini biliyoruz. Aynı zamanda geniş hanedan ailelerinin (Paleologos ve Kantakuzenos hanedanları) ticaretle uğraşan kimi mensuplarının imparatorluk maliyesine gelir sağlayan kimi kaynakları işletmeye devam ettiğini Göksel Baş gibi genç tarihçilerimizin yeni çalışmaları daha açık ortaya koyuyor. Ama bunların imparatorluk yönetiminde ve siyasetinde etkili görevlendirmeler olmadığı açık, finans sektörünün önemli ayakları gümrükler, maden mukataaları vs. gibi sektörler baştan beri gayrimüslim Osmanlıların emanetine bırakılmıştı büyük ölçüde. Burada asıl önemli olan nokta, bu kişiler dahil, Bizans’ın hizmet aristokrasisinin kimi mensuplarını kendine bağlamasıdır; çünkü kimi kritik hizmetlerde tecrübe ve süreklilik esastı. Aslında bu da o dönemin çok yaygın bir pratiğiydi; ne sadece Osmanlıya, ne de yalnızca Fatih’e özgüydü. Sözünü ettiğimiz Balkanlar’ın o nüfuzlu Osmanlı uç beylerinin hemen hepsi eski Bizans veya Sırp, Bulgar soylularının arasından çıkmıştı. Etnisite veya din bizim bugünkü modern kafalarımızda kurduğumuz kadar belirleyici değildi. Burada Fatih’i farklı kılan nokta, söz konusu soylu hizmet aristokrasisine özerk nüfuz ve imtiyaz alanı bırakmayıp, yeni düzenin çarkları içinde sınıfsal veya oligarşik temelde değil, bireysel düzeyde mutlak sadakatle hizmet etmelerini sağlayacak düzenlemelerle bunu yapmasıydı. Bu soyluların ne toplumsal, ne de askeri tabanları söz konusudur artık Fatih’ten itibaren. Her ne kadar 1430’larda, 1450’lerde yapılan ilk tahrirlerde Osmanlı Balkanları’nın kimi yörelerinde tımarlı sipahiler arasında bir miktar Hıristiyan timarlı görüyorsak da sonraki tahrirlerde bu artık o kadar söz konusu olmayacaktır. Yani Osmanlı “askeri” (yönetici) sınıfına dahil olmak için o ana kadar gerekli şart olmayan “Müslüman olma” kriterinin, yine Fatih döneminden itibaren giderek yerleşik bir pratik haline geldiğini gözlemliyoruz.

II. Mehmet’in diğer bir politikası da maliye ve toprak sisteminde radikal değişikliklere gitmekti. Bunlar arasında bazı vakıf ve mülk arazilerini miri arazi haline getirmek de yer alıyor. Bu uygulamalarla neyi hedefliyordu? Nasıl tepkiler yarattı? Ne kadar başarılı oldu?

Osmanlı’nın ilk başkentlerinden Edirne’de çeşme meydanı.

Bu tartışmalı bir konu. Üstelik tarihyazımında genellikle yanlış anlaşılan ve gereğinden fazla abartılan bir konu olduğu kanısındayım. Civar beyliklerden ve devletlerden ele geçirilen yeni toprakların eski sahiplerinden tevarüs edilen farklı uygulamaların uzun süre bir arada yaşadığı bir Osmanlı dünyasından söz ediyoruz o devir için. Toprak/vergi tasarrufuyla ilgili mevcut ve tam oturmamış bazı uygulamaların bir takım temel prensipler etrafında yeniden düzenlenmesi, bir miri arazi rejiminin oturtulması çabalarıdır burada söz konusu olan. Mali düzenlemelerin para sistemi ve mukataalarla ilgili kısımları da tabii ki bu düzenlemelerden payını aldı. Ama tarihyazımında “toprak tasarrufu” başlığı altında ele alınan ve sizin sorunuza da yansıyan düzenlemeler esasen timar rejiminin, yani miri arazi rejimi içinde gelir tasarrufu uygulamasının ayrıntılı kodifikasyonuyla ve giderek kul kökenlilerin de bu rejim içinde ağırlıklarını artırmasıyla ilgiliydi. Vakıf ve mülklerin ilgası ve mirileştirilmesi olgusu ise otuz yıl gibi uzun bir süre Fatih’in bir savaş makinası gibi çalışan yeni düzeninin son yıllarında yarattığı ciddi sonuçlarıyla, mali krizle ilgilidir. Yapılan az sayıdaki çalışma, bu girişimin kapsamı ciddi ol- →

Batılı bir seyyahın kaleminden 17'nci yüzyılda Ayasofya (solda). 18'inci yüzyılda Tekirdağ Çorlu (karşı sayfada).

makla birlikte kalıcı bir sonuç yaratmaktan uzak kaldığına ve zaten Fatih'in de bu arada ölümüyle yarıda kesildiğine, oğlu II. Bayezid'in ilk icraatlarından biri olarak bunların çoğunu eski sahiplerine iade ettiğine işaret ediyor.

Bir çeşit mali kaynak yaratma girişimiydi yani.

Evet, tam da öyle. Yaşanan mali krizi aşmaya yönelik yeni kaynak yaratma girişimiydi. Bugünkü yönetimin mali kriz karşısında kritik kimi mali işletmelerden/kaynaklardan varlık fonu oluşturmasını ve diğer kaynak yaratma girişimlerini düşünün; buna benzer durumlar, benzer gerekçelerdi. Bunun literatürde yer yer hâlâ bir "toprak reformu", ya da arazi düzenlemesi olarak ele alınması açık bir anakronizm ve yanlış anlamadan ibaret. Bu girişimde vakıf olarak işletilen cami, imaret, hamam gibi "hizmet kurumları"nın vakfiyelerinin ilgası, ya da gelir kaynaklarının tamamına el konulması gibi bir şey söz konusu değildi. Mirileştirilen, arazinin hukuki statüsüydü. Başka bir deyişle, vakıf veya mülk olarak tasarruf edilirken Fatih'in ilgaya ve timara dönüştürmeye teşebbüs ettiği şey de arazinin kendisi değil, bu araziden toplanan vergi gelirleriydi. Esasen, hızlı yayılma döneminde nüfuzlu ailelere, önde gelen askeri şahsiyetlere ve kimi şeyhlere/dervişlere önceki sultanlar ve bizzat Fatih tarafından temlik yoluyla mülk olarak tahsis edilmiş ve müsadereden korunmak için zaman içinde sahipleri tarafından aile vakfı, ya da evlatlık vakıf haline getirilerek dokunulmazlık kazandırılan vergi gelirlerinin mülk ve vakıf statüsünün ilgasıydı. Ancak şurası da bir gerçek: Bu girişim dönemin ilmiye sınıfı ve hukukçuları arasında ciddi bir tartışma yaratmaya yetmiştir. Aşıkpaşazade'nin bu teşebbüsten olumsuz etkilenen kesimlerin sesi olarak Fatih'in bu radikal müdahalesini lanetlemesinin gerisinde böyle bir tartışmanın, yani İslam hukukunun mülkiyet bahsindeki temel prensiplerinin ihlali tartışmasının da etkisi vardı. Evet, bu doğruydu: Fatih'in yaptığı ilgili şeri hükümlerin açık ihlaliydi bir yoruma göre.

Bu girişimi toplum nasıl karşıladı?

Bu soruya bir cevabımız yok, çünkü modern anlamda yaygın bir toplumsal tepkinin yaşanıp yaşanmadığını bilemiyoruz. Ama konunun muhatabı olan imtiyaz sahibi toplumsal kesimlerin tepkisinin sert olduğunu biraz önce belirttim. Olayın ulemayı da ikiye bölen bir tartışma yaratmış olmasının II. Bayezid'in bu girişimden geriye dönmesinde önemli bir etken olduğunu biliyoruz.

Burada bir paradoks var mı? II. Mehmet bir yandan vakıflara karşı harekete geçen bir sultan olarak biliniyor. Öte yandan İstanbul'un şenlendirilmesinde ve iskânında vakıfları yoğun olarak kullanan bir padişah var karşımızda.

Yüzeysel bir bakışla ve kronolojiye dikkat edilmediğinde öyle görünebilir. Ama tam olarak öyle değil. Şöyle ki, İstanbul'un imarı ve şenlenmesinde Fatih'in temlik ve vakıf mekanizmalarını bir teşvik aracı olarak kullandığı doğru. Sorun şu iki noktada:

“Fatih’in bazı vakıfları kapatmaya yönelik girişiminin nedeni mali krizdi. Hedef aile vakıflarıyla kimi tekke ve zaviyelerdi.”

Birincisi, söz konusu ilga girişiminden İstanbul ve sakinlerinin ne derecede etkilendiğini bilmiyoruz. Çünkü İstanbul ve sakinleri esasen bu tür uygulamalardan da standart vergi sayımlarından da muaf tutulurdu. İkincisi, bu girişim Fatih’in uzun sürmüş saltanatının sonlarının mali kriz koşullarında muhtemelen 1479 yılında yaşandı. Padişah olarak kendisinin de temlikler tahsis etmiş vakıflar kurmuş olması onu böyle bir girişimden alıkoymadı. Girişimin asıl hedefinin gerçek/sahih vakıflar değil, bir imtiyaz göstergesi olarak giderek yaygınlaşan aile vakıfları/evlatlık vakıflarla kimi tekke ve zaviyeler olduğunu gözden kaçırmayalım. Ama, evet, teknik olarak ve İslam hukuku bakımından egemen yoruma göre bu da bir ihlal olarak algılandı. Kendisinin bu ihlali meşrulaştırırken “maslahat”, yani kamu yararı prensibine sığındığını veya dayandığını söylemek mümkün. Bu bakımdan, bu girişim dolayısıyla yaşanan hukuki tartışmanın Osmanlı yönetim ve hukuk pratiği için oldukça öğretici olduğu ve daha sonraları Kanuni döneminin etkili şeyhülislamı Ebussud’un bu konularda “maslahat”tan ve “örf”ten yana zekice yeni içtihatlar geliştirmesinde önemli bir deneyim işlevi gördüğü ileri sürülebilir. Yani bu girişimden ders çıkaran sadece Fatih’in çizgisinde giden Kanuni gibi padişahlar olmadı, Osmanlı uleması ve hukukçuları da derslerini iyi çalıştılar. Osmanlı pratiğinde İslam hukukunun örf ayağının bilhassa arazi mülkiyeti ve gelir tasarrufu bahislerinde giderek genişlemesi büyük ölçüde padişaha ve onun şahsında devlete hizmet ve sadakati öne çıkaran bu türden bürokrat ulema sayesinde oldu. Bu konularda Colin Imber’in Ebussuud üzerine kaleme aldığı kitabını tavsiye ederim meraklılarına.

Bu tarihsel tecrübenin bugünle ilişkisi kurulabilir mi?

Günümüzün Diyanet İşleri başkanının veya Hayrettin Kahraman gibi “İslam uleması”nın konumu, pratiği ve gündelik siyasette gördüğü politik işlev, bir devlet ve maslahat kurumunun içinde bu köklü geleneğin hâlâ yaşayan bir tarafı olduğunu gösteriyor.

Ayrıca, “laik” devletimizin 1930’lardan beri gayrimüslim vakıflarına yönelik el koyma dahil her türlü müdahaleden geri kalmadığını da unutmayalım. Artık sadece tarihçiler olarak bizler değil, geniş toplum kesimleri de hayatın ve tarihin sadece kopuşları değil, bir dizi sürekliliği de içerdiğinin yeterince farkına varmış olmalı! ●

Ayasofya Osmanlı için ne anlama geliyordu?

“Osmanlı merkezinin siyasi ve ruhani mabediydi”

Stanford Üniversitesi’nden Osmanlı tarihçisi Doç. Dr. Ali Yaycıoğlu’na göre Ayasofya meraklı Osmanlılar için bir zaman tüneliydi.

Öncelikle Ayasofya’daki Bizans döneminden kalan mozaiklerle başlayalım. Bu eserlerin üzerleri Ayasofya’nın camiye çevrilmesinden yaklaşık ne kadar sonra örtüldü?

Bunu tam olarak bilmiyoruz. Bu konuda Cyril Mango ve Gülru Necipoğlu’nun detaylı çalışmaları var. O çalışmaların ışığında söyleyebiliriz ki mozaiklerin çoğu 17’nci ve 18’inci yüzyıl başlarında kapatılmış halde değillerdi. İlk olarak merkez kubbenin ortasında yer alan ve İsa’nın Pantokrator, yani tanrılaşmış halini tasvir eden dev mozaik kapatılmış; muhtemelen 17’nci yüzyıl ortalarında. Buna mukabil mihrabın üstündeki Meryem Ana ve İsa figürleri erken 18’inci asır kaynaklarında gözüküyor. 18’inci asırda tam ne oldu bilmiyoruz. İlerde, yeni çalışmalar buna ışık tutabilir. Ama 19’uncu yüzyıla geldiğimizde mozaiklerin sıva ile kapatılmış durumda olduğunu görüyoruz. 19’uncu asırda, Abdülmecit döneminde Fossati kardeşlerin yürüttüğü restorasyon çalışmalarında bu sıvalar açılıyor, restore ediliyor, sonra tekrar kapatılıyor. Fossati’ler bu restorasyon çalışmalarının dokümantasyonunu 19’uncu asırda Londra’da neşrettiler.

Buradan hareketle İslam açısından Ayasofya’nın fethedilmesinden sonraki din anlayışıyla 17-18’inci yüzyıllardaki din anlayışı arasında bir fark bulunduğu söylenebilir mi?

Söylenebilir. Dini hayat sürekli değişiyor, dönüşüyor. Sadece hukuksal normalar değil, mesela Tanrı’yı, ya da kutsal aktörleri tahayyül etme şekilleri de değişiyor. Daha ötesinde tabiatın kutsal ile ilişkisini anlamlandırma şekilleri zamanla ciddi dönüşümlere uğruyor.

19’uncu yüzyıl başında Ayasofya’nın restorasyonunu yapan Gaspar Fosatti’nin çizimlerinden birinde Ayasofya (sağda). Ayasofya’da Bizans döneminden kalma Zoe mozaiği (karşı sayfada üstte).

Kutsal olan ile olmayan arasındaki sınır sürekli yeniden şekilleniyor. Dini durağan ve sadece devam eden bir şey olarak görmek çok büyük yanlış. Buna mukabil, din aynı zamanda gelenekle var oluyor. Bir geleneğe tutunuyor. Çoğu zaman yeni bir dini akım, ya da anlayış çıkıyor, ama bir şekilde kendini gelenek ile ilişkilendiriyor. O anlamda gelenek de sürekli yeniden üretiliyor diyebiliriz. Geleneği reddeden akımlar, ya da cedidci, yani yenilikçi hareketler, yakınlarındaki geleneği reddedip, daha öncesi, daha uzak, daha otantik bir gelenekle kendilerini ilişkilendiriyorlar. Dini hayat bu şekilde devam ediyor. Hep dönüşüyor, ama kendini bir şekilde sürekli "eski" ile ilişkilendiriyor.

Henüz Osmanlı toplumunda dini hayatın nasıl dönüştüğü hakkında yeterli derinlikte bir bilgimiz olduğunu düşünmüyorum. Ama çok muazzam bir dönüşüm olduğu belli. Kutsal ile kutsal olmayan arasındaki sınır sürekli yeniden tanımlanıyor. Aynı zamanda kutsalın manası da sürekli değişiyor. 16'ncı asır ortalarından itibaren Osmanlı dünyasında sadece Müslümanlar için değil, her halde her dini grup için, din-toplum ilişkilerinde bir kriz yaşanıyor. Bu krizin özü toplumu dini açıdan, ama devlet eliyle terbiye etmek ve yeniden örgütlemek isteyen bir anlayışın oluşmasından çıkıyor sanırım. Din toplumu her zaman terbiye etmek ister. 17'nci asırdan itibaren ise daha çok toplumun dini hayatını belli bir standartla, bazen devlet eliyle bazen ise toplumsal baskıyla, terbiye etmek isteyen, alttan yukarı bir hareket görüyoruz. Bu da tabii derin bir gerilim, hatta kriz yaratıyor. Bu kriz bence ancak 18'inci asırda, o da kısmen, çözülüyor. 18'inci asırda dinde bir cedid hareketi ve devlet reformu bir araya geliyor. Ayasofya'nın hikâyesi bu süreçten soyutlanamaz sanırım.

Roma'yla tarihsel ilişki kurmak isteyen Osmanlı için Ayasofya nasıl bir sembolizme sahipti?

İki şekilde diyebiliriz. Birincisi Ayasofya Doğu Roma'da bir imparatorluk kilisesiydi. Osmanlı tarihinde de sultanların çoğu zaman cuma namazını kılmayı tercih ettikleri en önemli cami. Yani imparatorluğun merkezinin siyasi-ruhani mabedi diyebiliriz. Diğer yandan sultanların yaptırdıkları bir cami değil. Dolayısıyla selatin camileri gibi bir sultan veya hanedanın bir erkek, ya da kadın üyesi ile ilişkilendirilecek bir mekân değil. Belki Fatih'le, ama onun da kendi ismini taşıyan bir camisi var. Diğer yandan, Ayasofya meraklı Osmanlılar için bir zaman tüneliydi. →

Apollon Fotoğrafhanesi koleksiyonunda 19'uncu yüzyıl sonunda Ayasofya.

Osmanlı öncesi İstanbul'u, hatta Hz. Muhammed öncesi dönemi, Ayasofya'da duyumsayabiliyorlardı. Rahmetli hocamız Stefanos Yerasimos'un neşrettiği müthiş *Ayasofya ve İstanbul Efsaneleri* kitabında Ayasofya'nın meşhur 10'uncu asır Bizans kaynağı Patria'nın nasıl 15'inci asır Osmanlı metinlerine eklemlendiğini anlatılır. Daha sonra da Osmanlıların Ayasofya'ya ilgileri hiç eksilmedi. Herhalde adına en çok hikâye üretilen binalardan biri. Üretilen hikâyeler de Osmanlıların Roma'yı tahayyül etmelerine vesile oluyordu.

Ayasofya Osmanlı'nın mabet ve anıtsal yapı mimarisini nasıl etkiledi?

Derinden etkiledi. Tabi ben mimarlık tarihçisi değilim. Ama bu konuları biraz okuyan herkes bilir ki, Ayasofya merkez kubbeli Osmanlı selatin camilerinin ana modelidir. Yalnız şunu söylemek lazım. Osmanlı mimarların Ayasofya'ya çok büyük saygı duyduklarını düşünüyorum. Hep kubbe büyüklüğünden bahsedilir. Ayasofya kubbesi tam bir daire biçiminde değildir. Ölçüleri 31.87 ye 30.86. Edirne Selimiye kubbesi ise mükemmel bir dairedir ve bu daire 31.30 çapındadır. Bu tesadüf olabilir mi? Sinan Ayasofya'yı bir anlamda geçmiş, bir anlamda geçmemiş. Bu tercih bilinçli olduğunu ve bir şekilde Ayasofya ile bir saygı ilişkisi içinde tasarlanmış olduğunu düşündürtüyor.

Müzenin yeniden camiye çevrilmesi hakkındaki tartışmalardan hareketle Osmanlı dönemindeki fetihçilik anlayışıyla günümüzdeki Osmanlıcılığın fetih anlayışı arasında ne gibi farklar görülüyor?

Fetihin Osmanlılar için çok önemli bir olgu olduğu tespit ediyoruz. İmparatorluk tarih yazımının da ana unsurlarından biridir fetih. Ama fetih nedir? Fetih geçmişi tamamen silip, sıfır noktasında yeni bir nizam kurmaktan ziyade, geçmişle yeni bir ilişki inşa edip geçmişle müzakere ederek yeni bir nizam kurmak anlamına gelir diye düşünüyorum. Özünde fetih, şiddeti de içeren, ama şiddetten ibaret olmayan, bir müzakeredir. Bu müzakerenin bir yönü fethedilmiş bölgelerin ahalilerinin Osmanlı otoritesi ile tahrir süreçlerinde yaptıkları pazarlıklarda karşımıza çıkar. Bu müzakerelerde, fetih öncesi yer isimleri, sınırlar, yükümlülükler bir şekilde yeniden belirlenerek Osmanlı nizamına eklemlenir. Aynı şekilde hikâyeler, efsaneler, kutsal mekânlar da yeni dönemin metinlerine, söylencelerine ve hafızasına girer. Diğer bir değişle fetih yeni bir başlangıçtır. Ama bu basit bir şekilde fethedenin fethedilene tahakkümüne indirgeyebileceğimiz bir başlangıç değildir.

Ayasofya'ya da öyle bakmak lazım. Ayasofya'nın camiye dönüşmesini salt Müslümanların Hıristiyanlara, Osmanlıların Helenlere tahakkümü olarak görmemiz bizi yanıltır; Ayasofya'nın camiye çevrilme şekli ve Osmanlı zamanlarında devam eden hatırası fetihle beraber geçmiş ile kurulmak istenen yeni bir ilişki tarzı içinde anlaşılmalıdır diye düşünüyorum. Biraz önce Ayasofya Osmanlılar için bir zaman tünelidir diye vurguladım. Şunu da söylemem lazım, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan şiddeti görmeyelim demiyorum. Ya da bir pembe Osmanlı dünyası resmi çizmek istemiyorum. Söylemeye çalıştığım, o dünyanın karmaşık ve çoklu zihin dünyasını anlamadan, süreçleri tahakküm ve salt güçle anlamak bizi hem yanıltır hem de sığlaştırır.

Şunu da kaydedelim: Aslında tek bir Osmanlı bireyinden bahsedemeyiz, öyle değil mi? O dünyada her tür insan yaşıyordu ve farklı grupların farklı hikâyeleri, farklı öncelikleri, farklı tercihleri vardı. Bu farklı grupların, ya da bireylerin farklı Ayasofya tahayyülleri için de geçerli. Tarihçi olguların karmaşıklığını ve çokluğunu ve çok boyutluluğunu nüanslı, karşılaştırmalı ve farklı zihin alanlarının inceliklerini göz önünde bulundurarak düşünmek zorundadır. İşte o zaman Osmanlı geçmişi bizim karşımıza tek bir hikâye olarak çıkmaz.

Günümüzde Osmanlı tarihini şiddete, çıplak bir güç ilişkileri çerçevesine, ya da tekil bir tarihe indirgeyen derinlikten yoksun yaklaşımlar hâlâ yakamızı bırakmıyor. Bence Türkiye'de yeni fetihçilik ve yeni Osmanlıcılık da, aynı bu Osmanlı dünyasındaki karmaşıklığı, çoğulculuğu görmeyen, göremeyen oryantalist ve tekçi yaklaşımlarla benzerlik, hatta hısımlık içindeler ●

7 soruda dünya ve Osmanlı vakıf tarihi

1 Tarihte ilk vakıflar Mezopotamya'da ortaya çıktı. Lagaş kralı olan Eannatum'un şahsına ait toprakları tanrısına adadığı biliniyor. Eannatum'un topraklarını bağışladığı tanrının adı neydi?

a İştar
b Enki
c Enlil

2 Bir mülkün ebediyen bir tanrıya bağışlanması ilk kez MÖ 1300 yılında Babil'de görüldü. Mülk, Tanrı Marduk'a bağışlanmıştı. Babil panteonunun başında bulunan Marduk ne tanrısıydı?

a Güç
b Bereket
c Fırtına

3 Çin'de ilk vakıflar MÖ 1050 yılından sonra görülmeye başlandı. Bu vakıfların ana amacı ataların daha sonraki kuşakların rahat bir yaşam sürmesini sağlamasıydı. Bu vakıflar hangi adla biliniyorlar?

a Gongyang
b Shen Nung
c Jiansu

4 Roma'da kilisenin tüzel kişilik kazanmasıyla birlikte kiliselere bağış yapılmasının yolu da açılmış oldu. Çankırı Sinodu ve İznik Konsili'nin Hıristiyanların kiliseye bağış yapmalarını onamasıyla kilise aracılığıyla vakıflar kurulmaya başlandı. Devlet tarafından resmen tanınan bu kurumların adı neydi?

a Piae Causae
b Comitia Centuriata
c Consilum Plebis

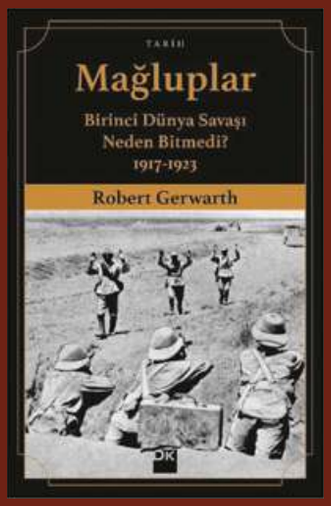
5 Tek tanrılı dinlerin önemli inanışlarının ilk kez görüldüğü Sasani medeniyetinde kurulan vakıfların amacı ölmüş kişinin hayattayken yapmış olduğu iyiliklere vakıflar aracılığıyla ölümünden sonra da ebediyen devam etmesiydi. Sasaniler hangi inanca sahiptiler?

a Mazdaizm
b Zerdüştlük
c Budizm

6 Sasani medeniyetinin İslam üzerindeki etkisini en izleyebildiğimiz alanlardan birisi de vakıf müessesesi. Sasanilerdeki ölümden sonra devamlı ve sürekli iyilik yapılarak bunların amel defterine işlenmesi kavramı İslama hangi adla girdi?

a İnfak
b Tasadduk
c Sadaka-i cariye

Soruların doğru yanıtlarını atlastarih@doganburda.com adresine gönderen ilk beş kişi Doğan Kitap'tan Robert Gerwart'ın kaleme aldığı *Mağluplar* kitabını kazanacak. Geçen sayımızdaki soruların doğru yanıtlarını gönderen okurlarımız **İbrahim Al, Emir Geylani, Muhammet Öztürk, İlknur Uzun ve Serpil Gürsoy** *Kısa Dünya Tarihi* kitabını kazandı.

https://www.dogankitap.com.tr/kitap/magluplar

7 Osmanlı döneminde gözden düşmüş veya siyaseten katledilmiş yöneticilerin mallarına el konulurdu. Bu uygulama Osmanlı'da kurulan bazı vakıfların sayısını artırmıştı. Osmanlı'daki bu müesseseye ne ad veriliyordu?

a Müsadere
b Garamet
c İmare

Mudanya Mütarekesi'nden sonra Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa (soldan ikinci), Karabekir Paşa (en sağda) ve diğer komutanlar Arifiye İstasyonu'nda.

Osmanlı'nın ve Cumhuriyet'in genelkurmay başkanı

Mareşal Çakmak

İttihat ve Terakki yemini etmedi, ama II. Meşrutiyet'e destek verdi. Balkan Savaşları ve Büyük Harp'te cephedeydi. Milli Mücadele'de önce önce el altından Ankara'yı destekledi, ardından Gazi'nin yanına gitti. Cumhuriyet'in ilanından sonra üniformasını çıkarmadı, ordunun başında kaldı. Devrimleri destekledi. Son yıllarında CHP'ye muhalif oldu. Askeri tarih uzmanı Prof. Mesut Uyar, Atlas Tarih'in "Hangi Fevzi Çakmak" sorusuna yanıt verdi.

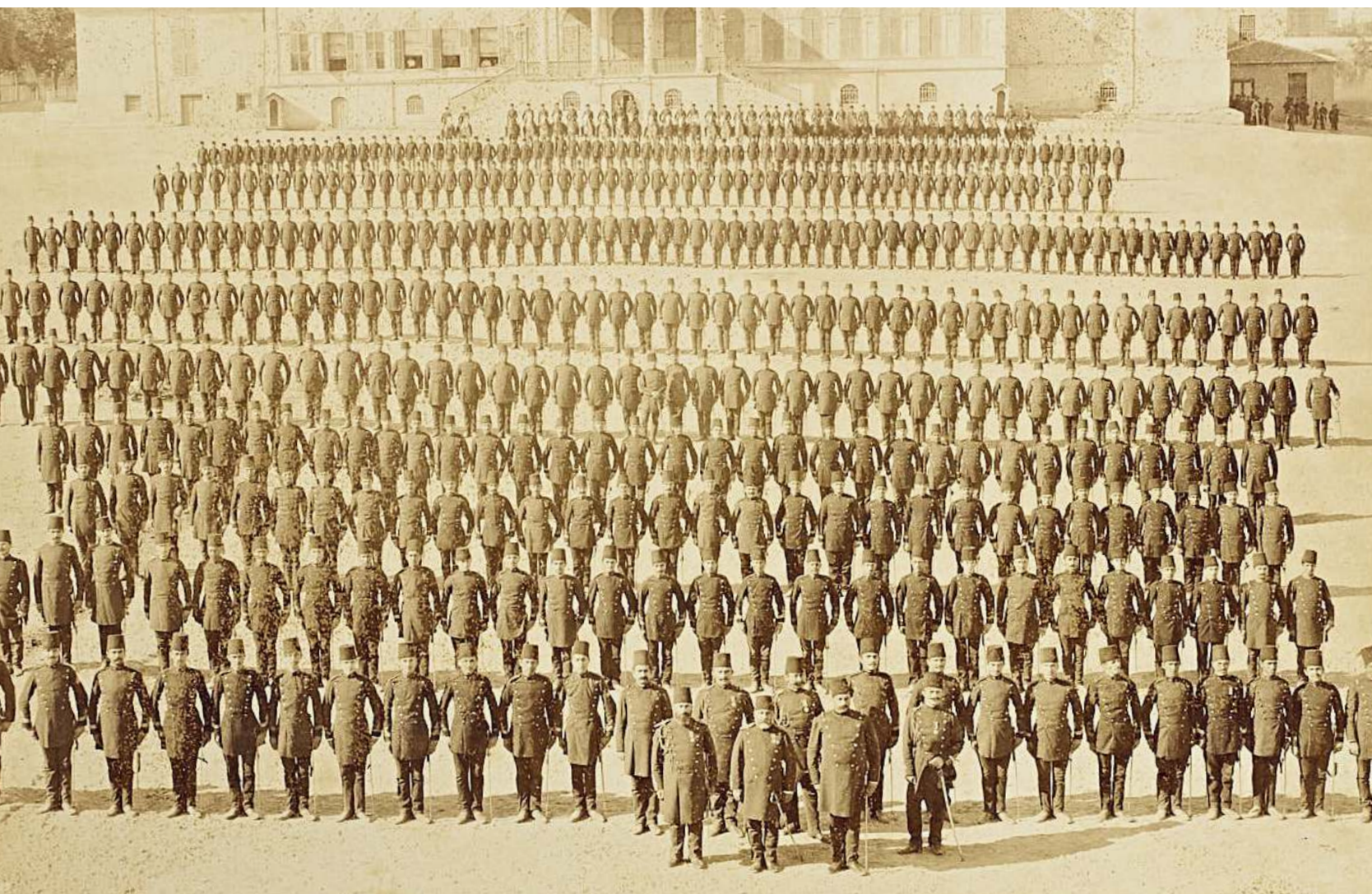
Röportaj: Kansu Şarman - Melih Şabanoğlu

Fevzi Çakmak bildiğimiz kadarıyla İstanbul'da doğan ve okuyan nadir Cumhuriyet dönemi askerlerinden biri. Kazım Karabekir de öyle. Diğerleri ne İstanbul'da doğmuş, ne de İstanbul'da okumuştu. Fevzi Çakmak'ın askeri eğitimi hakkında ne biliyoruz?

Fevzi Çakmak'ın askeri öğrenciliği konusunda bilinmesi gereken çoğu şeyi biliyoruz. Biliyorsunuz önce Selanik Askeri Rüştiyesi'nde başlıyor. Bir yıl okuyor. Onda biraz dayısının etkisi var. İlla Selanik'e gelmesini istiyor. Burada hiç olmazsa bir sene kalsın, gözü açılsın diye düşünüyor herhalde. Çünkü Selanik o zaman, İstanbul kadar büyük değil ama, daha açık, daha Avrupai bir yer. Herhalde dayısı bunu görmesini istiyor. Sonra İstanbul'daki Soğukçeşme Rüştiyesi'ne gidiyor. Soğukçeşme o zamanda Osmanlı'nın ileri gelenlerinin çocuklarını gönderdikleri bir okul. Şimdi eskiden askeri ortaokul ve lisede okumak demek asker olmak demek değildi. Mezuniyette isterseniz sivil bir hayat da seçebiliyordunuz. Harp Okulu'na gitme mecburiyeti yoktu. Fevzi Çakmak'ın Soğukçeşme'deki arkadaşlarının çoğu Mekteb-i Sultani gibi sivil okullara devam etti. Soğukçeşme'nin öyle bir özelliği var. Fevzi Çakmak oradan Kuleli'ye geçiyor. Kuleli o dönemlerde imparatorluğun en eski modern lisesi. 1845'te kurulmuş. En kaliteli eğitimi veren lisesi. Dedesi Hacı Bekir Fevzi Çakmak'ın eğitimi ile özel ilgilenmiş. Zaten babası Ali Sırrı'nın da hocasıdır. Arapça ve Farsçayı dedesinden öğreniyor. Fevzi'nin asıl adı Mustafa, eğitimdeki başarısından dolayı dedesi ona Fevzi ismini veriyor. Mustafa Kemal'e Kemal ismi verilmesi gibi. Fevzi Çakmak, Mustafa Kemal'den daha büyük, ama bakacak olursanız çizgileri birkaç kez kesişiyor. Mustafa Kemal de Selanik Askeri Rüştiyesi'ne gidiyor. Kuleli'ye gidebilecekken Manastır'a geçiyor. Harp Okulu yine aynı şekilde beraber okudukları yerler. Fakat aile kökenine baktığımızda benim çok ilgimi çeken

Harp Akademisi'nden yeni mezun olmuş Kurmay Yüzbaşı Mustafa Fevzi Efendi (üstte). Fevzi Çakmak'ın öğrenim gördüğü yıllarda Mekteb-i Harbiye (altta).

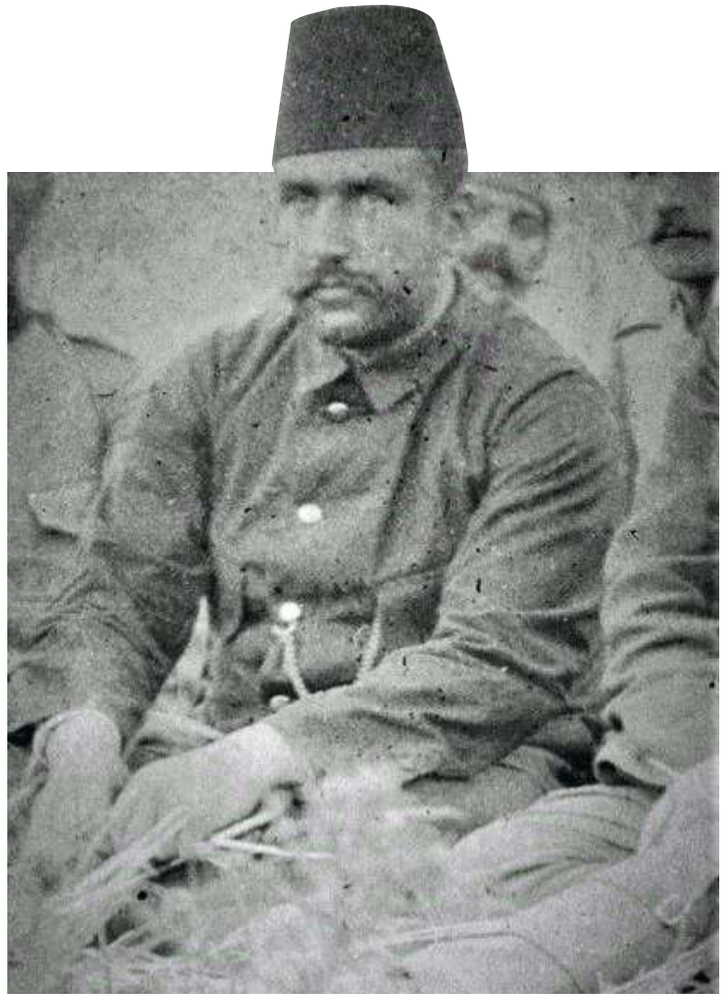
“Fevzi Çakmak’ın da asıl adı Mustafa. Sonradan Fevzi ismi veriliyor. Mustafa Kemal’e Kemal ismi verilmesi gibi.”

bir konu, Fevzi Çakmak’ın aile kökeni çok konuşulan bir konu değil. Mesela anne tarafından dedesi Hacı Bekir, Tophane-i Amire’nin müftüsü. Yani o dönemdeki silah üretim tesisinin dini başkanı. Fakat adı Kuleli vakasına karışıyor. O yüzden Limni’ye sürgün olarak gidiyor. Limni’de Fevzi Çakmak’ın sonradan babası olacak olan Ali Sırrı’nın babası Derviş Kaptan’la tanışıyor. Fakat Derviş Kaptan da ilginç biri. O da Çerkes Hasan olayına karışmış. Avni Paşa’nın öldürülmesi hikâyesindeki Çerkes Hasan, Hüseyin Avni Paşa Konağı’nı basmadan önceki gece kaldığı evde Fevzi Çakmak’ın babadan dedesi de var. Yani ailede o dönemki siyasi hadiselere müdahil olma yolunda bir eğilim var, ailenin her iki tarafından da görülüyor bu.

Ailenin anne tarafı din adamlarından oluşuyor. Ama dönemine göre oldukça aydın ve siyasette daha reforma yönelik kişileri destekleyen bir grup. Bu da Fevzi Çakmak’ın günümüzde bu kadar ön plana çıkmamasının sebebi. Fevzi Çakmak muhafazakâr bir kişi. Ailesi muhafazakâr. Ama reformcu muhafazakârlar. Bir de Küçük Hüseyin Efendi hikâyesi var. Bu bizim muhafazakârları oldukça rahatsız eden bir konu. Küçük Hüseyin Efendi, Osmanlı’nın son döneminde özellikle askeri çevrelerde epey müridi olan bir şeyh. Nakşibendi, Halidi kolundan geliyor. Küçük denmesinin sebebi boyu, çünkü 1.20 metre boyunda. Hacı Bekir gibi din adamı, ama askeri kurumda çalışan bir din adamı. Gülhane’nin esvap emini, yani mal dağıtımından sorumlu askeri kâtibi. Askeriye içindeki bağlantılarını kullanarak epey bir askeri mürit edinmiş. Mesela Rauf Orbay da onun müritlerinden biri, Kurtcebe Noyan da. Mareşal Çakmak da vasiyeti nedeniyle Küçük Efendi’nin yanına gömülmüştü Eyüp’teki Gümüşsuyu Mezarlığı’na.

Fevzi Çakmak’ın muhafazakârlığı oldukça reformist bir muhafazakârlık. Dindar, fakat reformcu. Dindarlığı kendi içiyle alakalı. Etrafına herhangi baskı yapan bir dindar değil.. Bu yüzden günümüzde muhafazakâr kesimler kendisini pek sevmediği gibi, laik kesimin de şüpheyle yaklaştığı bir şahsiyet.

Bir de İttihatçı tarafı var Fevzi Çakmak’ın. Altı çizilmeyen bir yön.

Mustafa Fevzi Bey, Arnavutluk Harekâtı sırasında Debre’de, 1910 (FATİH BAŞ ARŞİVİ)

O İttihatçılık biraz metazori bir İttihatçılık. Yani dedesi Hacı Bekir bir sürü siyasi olaya karışmış biri. Yeni Osmanlılarla ilişkisi var. Kleanthi Skalieri-Aziz Bey Komitesi’nde de adı geçiyor. Sultan V. Murat’ı yeniden tahta çıkarmak isteyen bir grup bu. Fevzi Çakmak tabiatı gereği, aile geleneği gereği Abdülhamit karşıtı. Fevzi Çakmak’ın İstanbul’dan Kosova’ya gönderilmesinde de birtakım soru işaretleri var. 13 sene orada tutuluyor. Kosova’dan başka yere gönderilmiyor Abdülhamit döneminde. Kesin bir şekilde Abdülhamit karşıtlığı var, ama şöyle ilginç bir özelliği de sahip, orduya siyasetin karışmasından hoşlanan biri değil. Bu yüzden son ana kadar İttihatçı olmuyor.

Fevzi Çakmak’ın İttihatçı olması Harbiye’de okumasına mı tarihleniyor, yoksa Kosova’ya mı?

Kosova’ya tarihleniyor ve doğrudan meşhur dağa çıkma hadiselerinin olduğu döneme denk geliyor. Fevzi Çakmak, Kuleli ve Harbiye’de kendi arkadaşları arasında gizli grup kurmuş; biraz Mustafa Kemal’e benziyor. Fakat kendi küçük grubu dışında çok bir faaliyeti yok. Meşhur bir bildiri asma hikâyesi var. Evci çıkarken gittiği mahallede ağaçlara, direklere bildiri →

“Fevzi Paşa’nın askeri geçmişine baktığımız zaman oldukça sorunlu komutanların altında başarıyla çalıştığını görüyoruz.”

asıyor. Çıkıp kimse bakıyor mu diye kontrol etmek istiyor. Halkın toplanıp bildiriyi okuduğunu görünce çok hoşuna gidiyor. O sırada da yakalıyorlar. “Benim alakam yok” diyor. Araya birileri giriyor kurtarıyorlar. Ama aynı dönemde Mekteb-i Tıbbiye’de kurulan İttihat ve Terakki ile bir bağlantısı yok. Kosova’da İttihatçılar güçlenmeye başladığında kendi görev yaptığı tümende de İttihatçılar bulunmasına rağmen ve anladığım kadarıyla bu konuda baskı olmasına rağmen sonuna kadar İttihat ve Terakki örgütüne girmiyor. O dönemde kendisi de İttihatçı olan ve alay kâtibi olan Süleyman Külçe bunun nedenini Fevzi Paşa’nın askerin siyasete karışmasından hoşlanmaması olarak gösteriyor.

O dönemki İttihatçı subaylarla ilişkisi nasıl? Bilgimiz var mı?

Orada kendisi kurmay başkanı. Tümen komutanı meşhur Şemsi Paşa. Şemsi Paşa üzerinde etkisi olan tek kişi Fevzi Çakmak. Tam Şemsi Paşa’nın sevdiği kurmay tipi. Kesinlikle komutanına itaatsizlik etmeyen, komutanın anlayacağı şekilde fikirlerini söyleyen ve en nihayetinde komutanın emrettiği şeyi yapan bir asker. Zaten “Fevzi Kuzu” hikâyesi de buradan doğuyor. Fevzi Paşa’nın askeri geçmişine baktığımız zaman oldukça sorunlu komutanların altında çalıştığını görüyoruz. Şemsi Paşa, alaylı bir paşa ve Arnavut. Okuma yazması kıt. Padişaha sadakati ve şahsi cesareti dışında çok önemli bir özelliği yok. Bölgedeki Arnavutlar üzerinde etkisi var, ama askeri açıdan çok kayda değer bir adam değil. Fevzi Paşa böyle bir adamla bile uyum içinde çalışmayı başarıyor. Aynı başarıyı Filistin’de Falkenhayn’la çalışırken de gösterecek. Enver Paşa ve Mustafa Kemal’le de gösterecek. Bu liderlere baktığımızda hepsi aslında beklentisi çok olan, çalışılması pek de kolay olmayan kişiler.

Kuzu sıfatı nereden geliyor?

Kuzu sıfatı eski Türkçe “fevzi” kelimesinin yazılışta “kuzu” kelimesine çok benzemesinden geliyor. Fevzi ile kuzu kelimesi arasında yazılışta tek nokta farkı var. F harfinin üstündeki noktayı biraz uzatırsanız “kuzu”

Kurmay Yüzbaşı Mustafa Fevzi Bey, Harp Akademisi’nden mezun olduktan hemen sonra (üstte). II. Meşrutiyet döneminde Resneli Niyazi ve Arnavut gönüllüler (sağda).

diye okunur. Fevzi Paşa'nın üstleriyle sadakat ve liyakatla çalışması, bununla dalga geçmek isteyenlere fırsatı fevzi-kuzu benzerliği vermiş.

İttihatçılarla arasına kalın çizgiyi ne zaman koyuyor?

Aslında Fevzi Çakmak'ın II. Meşrutiyet'in başarısında önemli bir rolü var. Firzovik'te Arnavut ileri gelenler meşrutiyetten tamamen bağımsız şekilde Sırplardan ve Karadağlılardan endişe ederek bir araya geliyorlar. Şemsi Paşa buna müdahil olmak istiyor. Bu esnada İttihatçı Atıf (Kamçıl) tarafından vuruluyor. Fevzi Paşa, başta Şemsi Paşa giderken bilerek zayıf bir birlik veriyor. Sonra Şemsi Paşa vurulduğunda takviye kuvvet yollamıyor. Uzun süre sarayın ve başka birliklerin taleplerine cevap vermiyor. O esnada padişah yanlısı biri olsaydı elindeki birliklerle müdahale edip belki de Meşrutiyet'e yol açan askeri ayaklanma dalgasını kesebilirdi. En azından Kosova ve Manastır bölgesini etkisiz hale getirebilirdi. Bunu yapmıyor. Bunu yapmadığı için de İttihatçılar ona bir minnet duyuyor. Fakat yapısı gereği İttihatçı değil. Önce Abdülhamit Kosova'da tutuyordu, İttihatçılar da orada tutmaya devam ediyorlar. Hem bölge üstündeki etkisinden yararlanıyorlar, hem de İstanbul'a gelmesini istemiyorlar. Birkaç kez tayin oluyor, ama hep görevle Kosova/Arnavutluk bölgesine gönderiliyor. Ondan sonra bu Arnavutların isyanında, isyanların bastırılmasında görev alan kolordunun kurmay başkanlığını yapıyor. Daha sonra da Tasfiye-i Rüteb yasası çıktığında rütbesi albaylıktan binbaşılığa indiriliyor. İttihatçıların ilerleyen zamanlarda ondan hoşlanmadıklarına iyi bir delil bu. Fakat sonra yine hızlı bir şekilde yükselecek.

Fevzi Çakmak'ın askerlikte kendini gösterdiği, sivrildiği ilk savaş, ya da olay hangisi?

Kosova'daki 13 senelik hizmeti. Fevzi Paşa bundan çok bahsetmiş değil, ama yüzlerce çatışmaya katılmış bizzat. Gayrinizami harp. Günümüzdeki Güney Doğu benzeri bir ortamda, komitacılara karşı, ya da sınırı aşıp saldırıda bulunan Karadağ ve Sırp birliklerine karşı mücadele ediyor. Arnavutlara dayanarak bunu yapmak zorunda kalıyor. Arnavutları da çok iyi idare ediyor. Çakmak'ın ihmal edilen tarafı, askeri entelektüel olması. Çok okuyor. O dönem askeri dergilerinin hepsine abone. Ciddi bir para veriyor. Aldığı maaşla mukayese edilemeyecek kadar. İlk Kosova'da göreve başladığında psikolojik buhrana giriyor. Kimseyle konuşmadan 24 saat kitap okuyor uyumadan. Sonunda hastanelik oluyor. Müdahale ediyorlar, etraftakiler

Büyük Millet Meclisi tarafından birinci ferikliğe (orgenerallik) terfi ettirilen Müdafa-i Milliye vekili Fevzi Paşa.

devreye giriyor. Sonradan kendini toparlıyor.

Fevzi Çakmak'ın arkadaş grubu yok, hep tek başına. Arkadaşı olmadığı için, kendisini seven sayan çok ama, bulunduğu makam dışında emrettiğini yapacak adam yok. Mustafa Kemal, Suriye'den Selanik'teki birilerine bir şey söylediğinde o iş yapılıyor. Fevzi Çakmak'ın öyle bir özelliği yok. Gerçek bir antisosyal.

Kendi içinde yaşayan, ailesiyle vakit geçiren, kendi bünyesinde kalan, uzun saatler mesaide kalıp çalışan biri. Zaten iletişim kurmak için o dönem gerekli birtakım özellikleri yok, içki içmiyor, kâğıt oyunlarından anlamıyor, sohbet etmeyi pek sevmiyor. Konuşma becerisi iyi, ama monoloğu seviyor. Bir üniversite profesörü gibi söylev versin, ders anlatsın.

Birinci Dünya Savaşı'na gelecek olursak daha çok ön planda olduğu için Anafartalar'la, Conk Bayırı'yla tanınıyor Mustafa Kemal. Fevzi Çakmak'ın Birinci Dünya Savaşı'nda beraber anıldığı muharebeler nelerdir?

Fevzi Paşa'nın mutlaka bahsetmemiz gereken başarılarından bir tanesi Kafkas Cephesi'nde Bayburt muharebelerindeki rolüdür. Kolordu komutanı orada. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında tuğgene- →

ral. Ankara'daki beşinci kolordunun komutanıydı. O kolordusuyla Gelibolu'ya gidiyor. Daha sonra da Atatürk hastalanarak gittiğinde Anafartalar Grup Komutanlığı'nı Fevzi Paşa devralıyor. Fevzi Paşa'nın ikinci önemli görevi de Üçüncü Gazze Muharebesi sonrasında İngilizler Gazze'yi ele geçirdiğindeki geri çekilme muharebelerinde Yedinci Ordu olarak önemli görevi var. Sonra Şeria Muharebeleri başladığında da çok önemli görevler üstleniyor. İkinci Şeria'da asıl darbeyi vuran birlik komutanı da yine Fevzi Paşa. Literatür daha çok Mustafa Kemal'e, Enver Paşa'ya, ya da Liman von Sanders'e odaklandığı için Fevzi Paşa gibi askerler gözden kaçıyor. Yine Ali İhsan Sabis de oldukça önemli bir komutan. Birinci Dünya Savaşı'nda yaptıkları ihmal edilmiştir.

Şöyle bir iddia var, Fevzi Çakmak, Nablus Muharebesi'nden sonra Mustafa Kemal'in kendi ordusunu bıraktığı için Enver Paşa tarafından idam edilmesini önledi diye. Bu doğru mudur?

Doğru değil. Tam tersi geçerli. Gazze-Birüsebbi Cephesi çöktükten sonra bunun bir sorumlusu aranıyor. Sorumlu kim? Şimdi Gazze'yi savunan Kress von Kressenstein, 8'inci Ordu komutanı, Birüsebbi bölgesinin sorumlusu da Fevzi Paşa. İlk yarma Birüsebbi'de gerçekleştiği için Enver Paşa hiddetle geliyor. Bizzat kendisi gelip Fevzi Paşa'yı görevden alacak ve askeri mahkemeye verecek. Plan bu. Fakat bölgeye geliyor, önce Fevzi Paşa'yı bulamıyor. Fevzi Paşa'yı bulduklarında o cephede askerlerin başında onu bunu organize etmeye çalışıyor. Daha sonra Enver Paşa birtakım sorular sorduğunda Fevzi Paşa çok açık ve net şekilde cevaplar veriyor. Geri dönerken bir hava saldırısına uğruyorlar. Araçlarının yanına düşen bomba patlamıyor. Enver de biraz batıl inançlı olduğu için bu bombanın patlamamasını Fevzi Paşa'nın faziletine bağlıyor. Daha sonra konuştuğu başka kişiler Fevzi Paşa'nın orada asıl sorumlu değil tam tersi yenilginin büyümesini engelleyen kişi olduğunu söylüyorlar. Fakat kabak bu kez Kress von Kressenstein'in başına patlıyor. Görevden alınıyor. Ama Alman olduğu için mahkemeye verilemiyor.

Nablus'ta cephesi yarılan ordu Mustafa Kemal'in 7. Ordusu değil. Cevat Paşa'nın 8'inci ordusu. Birlikleri tamamen imha olan ordu 8'inci Ordu ve Mersinli Cemal'in komutasındaki 4'üncü Orduu. 7'nci Ordu yine bir şekilde birliklerinin bir kısmını kurtarabiliyor. Bu arada 7'nci Ordu komutanlığında Mustafa Kemal ile Fevzi Çakmak arasında halef selef ilişkileri var. Mustafa Kemal'in Falkenhayn'a ültimatom tarzı bir mesaj çekip daha sonra İstanbul'a "burada savaşı kaybettik" ana fikirli mektubu yazıp görevden ayrıldıktan sonra görevi alan Fevzi Paşa. Söylediğim gibi emrinde çalışılması zor komutanlarla bile uyum halinde çalışmasını bilen bir kişi Fevzi Çakmak. 7'nci Ordu komutanlığı esnasında Fevzi Paşa hastalanınca yerine Mustafa Kemal Paşa atandı.

Bir de çok iyi dil öğrenme kabiliyeti olan bir kişi. Dedesi Hacı Bekir'den Arapça ve Farsça öğreniyor. Harp Okulu'ndayken idare edecek kadar Fransızca öğreniyor. Kosova'daki uzun yılları esnasında hem Fransızcasını ilerletiyor, bunun yanında bölge dillerini ve Rusçayı öğreniyor. Arnavutça, Sırpça ve Sırpça bildiği için de diğer güney Slav dillerini de öğreniyor. Boşnakça ve Hırvatçayı da rahatlıkla anlıyor. Sonraki dönemde de Almanca ve İngilizce öğreniyor. İngilizce öğrenmesi oldukça ileri yaştadır. Dil bilmek demek, bizim anladığımız anlamda yazar, okur, konuşur anlamında değil. Yani okuyabilir, ya da konuşanları anlayabilir tarzında.

Fevzi Paşa'nın Çanakkale'de 5. Kolordu Komutanı olarak görev yaptığı dönemi gösteren nadir fotoğraflardan biri.

MESUT UYAR ARŞİVİ

Milli Mücadele'de iki tane Fevzi Çakmak portresi görüyoruz. Bir tanesi başında, sizin dediğiniz gibi kuzuya daha yakın olan. Yani amirleriyle uyumlu geçinen. Ankara'ya geldikten sonra askeri yönünü daha çok ortaya koyan bir Fevzi Paşa portresi görüyoruz.

Yenilgiye uğradıktan ve Mondros imzalandıktan sonra, Fevzi Paşa hasta ve İstanbul'da. Şunu bir düşünmek lazım, savaşta yenilgiye uğradıktan sonra bu yenilgiyi kabullenecek miyiz, yoksa karşı mı çıkacağız?

7’nci Ordu komutanı Fevzi Paşa, Yıldırım Ordular Grubu komutanı General Erich von Falkenhayn’ı karşılıyor (Mesut Uyar Arşivi).

O dönemde büyük bir umutsuzluk var. Birinci Dünya Savaşı’nda kuvvetli müttefikiniz Almanya’ya rağmen yenilgiye uğradınız. Karşınızda muzaffer bir ittifak var. Ülke fakr-u zaruret içinde. Böyle bir durumda tekrar direnişe geçeriz diyenler kimler? Bakacak olursanız başka alternatifi olmayan bir grup var. Mesela İttihatçılar, özellikle sivri tipler, barış halinde bu işten ceza görecek olan kişiler otomatikman direnmek zorunda. Çünkü alternatifi yok. Mustafa Kemal İstanbul’a geldiğinde ne oluyor? Mustafa Kemal hemen mi direniş başlatıyor? Yoksa önce etrafa mı bakıyor? Acaba galip devletlerle bir anlaşma mümkün olabilir mi diye bakıyor. Hatta hükümete bakan olarak girmeye çalışıyor. Şimdi bunlar çok çeşitli olaylara şahit olan kişilerin yazdıklarıyla, belgelerle kanıtlanmış. Ama Fevzi Çakmak hakkında aynı dokümantasyona sahip değiliz. Fevzi Çakmak’ın o dönemde yaptıklarına baktığımızda İttihat ve Terakki ile ismi anılan bir adam olmadığı için yeni dönemde İstanbul’da otomatikman görev alıyor.

Peki Fevzi Çakmak bu görev aldığı dönemde neler yaptı? Baktığımızda milli mücadelenin hazırlık aşamasında birtakım adımlar attığını görüyoruz. Atatürk’ün görevlendirme sürecinde Fevzi Paşa’nın rolü olduğunu görüyoruz. Fevzi Paşa’nın Atatürk’ün Anadolu’da bir şeyler yapacağını bildiğini, bunu desteklediğini görüyoruz. Genelde bazı tarihçiler ve anı yazarları Fevzi Paşa’nın Milli Mücadele aleyhinde birtakım emirlerin altında imzası olmasından bahseder… Yani işgal devletleriyle sıkı irtibat halinde çalışması gereken bir hükümetin önemli bir üyesi olarak, ister genelkurmay başkanı, ister Harbiye nazırı olarak görevli olan bir kişinin açık ve net bir şekilde tavır alması mümkün müydü? Tavır aldığında karşımıza ne çıkardı? Şunu sorgulamak istiyorum. Cevat Paşa, Cevat Çobanlı, Fransız generali geldiğinde onu Dolmabahçe rıhtımında karşılayan kişi. Hem de görevli olmamasına rağmen. Görevi olmamasına rağmen d’Esperey’yi karşılıyor. Onunla beraber bir sürü fotoğrafı var. Ama Cevat Paşa konusunda literatürde bir soru işareti yok. Fevzi Paşa’nın böyle bir hareketi yok. Fevzi Paşa’nın işgal kuvvetleriyle çalıştığına yönelik elimizde delil yok. Daha sonra 16 Mart 1920 döneminde oldukça kötü muamele görüyor. Ofisinden atılıyor. İşbirlikçi bir adam olsa bunlar başına gelmezdi. Fevzi Paşa İstanbul’da iken de Milli Mücadele’yi üstü kapalı bir şekilde desteklemiştir.

Silah sevkiyatında rolü var mı ? Örneğin Karakol teşkilatının kuruluşuna katılıyor mu?

Bu tip örgütlerin kuruluşunda Fevzi Paşa yok. →

Ama bu örgütlerin çalışmasına müsaade etmesinde var. Gizli örgütlere giren biri değil. Ama bunların çalışmasına izin veriyor. Açıkça İttihatçı olan subayların görevde kalmasına müsaade ediyor. Bu adamların ne yapacağını biliyor. Devlet sırrı değil. Ama Nasihat Heyeti'nde de var. Trakya'ya giden ekipte. İkinci heyetle Trakya'ya gidiyor. Yine nasihat heyetlerinin nasıl çalıştığını biliyorsunuz. Gidiyorlar, halkla konuşuyorlar, halk panik halinde, hiçbir fayda sağlayamıyorlar.

Mustafa Kemal'in bir şeyler yapmak için Anadolu'ya geçmek istediğinden Fevzi Paşa ve Cevat Paşa haberdar. Bu faaliyeti mümkün olduğu kadar desteklemek istiyorlar. Ne yapmak istediğini tam olarak bilmiyorlar. Bir de zaten Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktıktan sonra yaptıkları da büyük ölçüde spontane gelişmeler. Aslında Mustafa Kemal de ana senaryosunu, stratejisini faaliyet esnasında oluşturmaya başlıyor. Anadolu'da kimin güçlü, kimin neler yapabileceğini bilmeye çalışıyor. Bir arayış içinde.

"Fevzi Paşa'nın Ankara'ya geçişi önceden bilinen ve Mustafa Kemal'in istediği bir faaliyet gibi gözüküyor."

Mustafa Kemal'in 16 Mart'tan sonra Fevzi Çakmak'ın Anadolu'ya kaçmasını ilk öğrendiği zamanki duygu ve düşüncelerini biliyor muyuz?

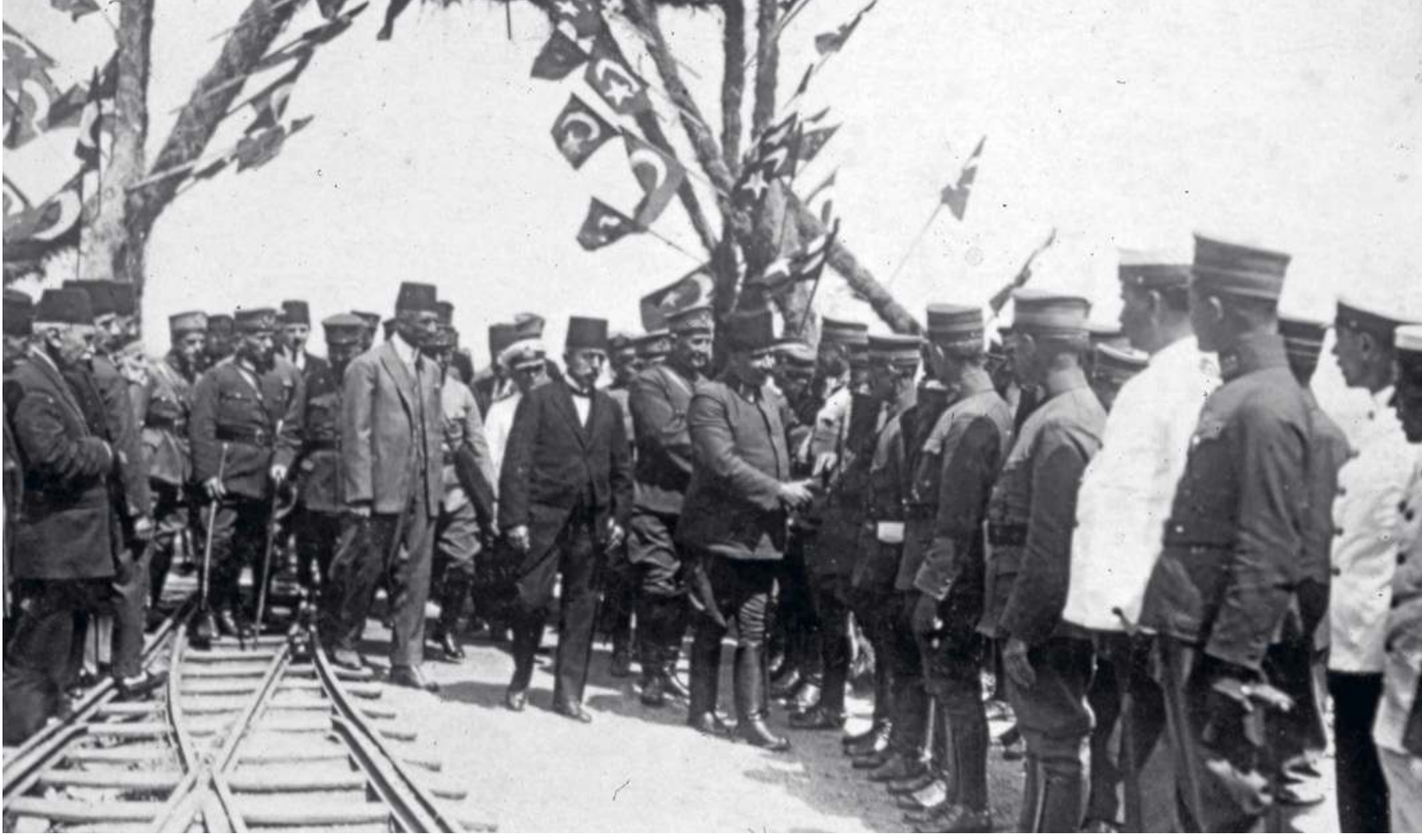
O konuda iki hikâye var. Birincisi Ali Fuat Cebesoy'un anlattığı ve birkaç başka kişinin desteklediği bir hikâye var. Ali Fuat Cebesoy açıkça "Mustafa Kemal, Fevzi Paşa'nın gelmesini istemiyordu, ben araya girdim, Fevzi Paşa'nın gelişine müsaade edilmesini sağladım" diyor. Diğer bir hikâye de var ki eldeki belgeler de bunu kanıtlıyor. Fevzi Paşa'nın Ankara'ya kaçışı önceden bilinen ve Mustafa Kemal'in istediği bir faaliyet gibi gözüküyor. Burada "Fevzi Paşa, Ankara'ya geldiğinde nasıl karşılandı" sorusunun cevabına bakmak lazım. Çok iyi karşılanıyor. Hemen acele Meclis'e götürülüyor. Mecliste bir konuşma yapıyor. Güvenilmeyen biri olsa istasyonda Mustafa Kemal karşılamazdı, aynı gün meclise çıkartılmaz ve bir-iki gün bekletilir, güvenilir bulunursa meclise çıkarttırılırdı. Oysa hemen vekil yapılıyor. İlerde başvekil de oluyor. Mustafa Kemal, Fevzi Paşa'yı yakınen tanıyor. Fevzi Paşa'nın liyakatli ve üstleriyle iyi geçinen biri olduğunu biliyor. Fevzi Paşa, Ankara'ya geldiğinde, Fevzi Paşa ikinci ferik, yani korgeneral, Mustafa Kemal ise müstafi mirliva, yani tümgeneral. "Emrime girecek mi, girmeyecek mi?" Anladığım kadarıyla İstanbul'dan gelişine müsaade etmesi emrine gireceğini anladıktan sonra gerçekleşiyor. O dönemin kudretli kişilerinin sorunu hep lider olarak işi tek başına yapmaya kalkışmaları, başkalarıyla çalışamamaları. Mustafa Kemal'i başarıya götüren de bu. Ekip çalışmasını beceren tek kişi Mustafa Kemal. Fevzi Paşa bile oldukça entelektüel ve başarılı bir adam, ama Fevzi Paşa etrafında kuvvetli bir arkadaş grubu teşkil edip bunu kullanabilen bir adam değil. Kurtuluş Savaşı esnasında ve sonrasında da birtakım bölünmeler de bundan kaynaklı. Ben lider olacağım kavgası. Kâzım Karabekir, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy ve özellikle Rauf Orbay. Rauf Orbay'ın ilk günden itibaren sıkıntılar yaratması hep bundan kaynaklı.

Fevzi Çakmak'ın düzenli ordunun kurulması, Birinci ve İkinci İnönü muharebeleri, Eskişehir-Kütahya muharebeleri sırasındaki rolü nedir?

Fevzi Çakmak iyi bir stratejist. Önemli planların çoğunu o hazırlıyor. Sakarya'yı hazırlayan o. Onu biliyoruz. Büyük Taarruz'un planlarını hazırlayan o. Atatürk İsmet Paşa'ya İnönü soy ismini teklif ettiğinde Fevzi Paşa'ya da Sakarya'yı teklif ediyor. Fevzi Paşa kabul etmiyor ve aile unvanları olan Çakmak'ı almak istiyor. Birinci İnönü'de Fevzi Paşa'nın çok bir etkisi yok. İkinci İnönü'de ise Fevzi Paşa işin içinde var. İlk hareketten esinlenerek Yunanların benzer bir hareket yapacağını düşünüyorlar. Eskişehir-Kütahya muharebelerinde Fevzi Paşa'nın çok etkisi var. Biliyorsunuz bunun sonrasındaki yenilgide bir sorumlu aranıp Albay İsmet Bey sorumlu tutulduğunda Fevzi Paşa çıkıyor ve diyor ki "Sorumlu benim. İsmet bunu yaptıysa benim emrimle yaptı. Birini sorumlu tutacaksanız, o kişi benim" diyerek ortaya çıkan felaketi sahipleniyor.

Sakarya'daki en temel görevi ne? Sadece strateji mi, yoksa gün gün Yunan ordusunun harekâtlarını öngörüyor mu?

Burada aslında Fevzi Paşa'nın uyguladığı sistem literatürde "Fabyan stratejisi" denilen sistem. Yani düşmanı içeri çekerek ikmal hatlarını uzatmak. Mümkün olduğu kadar düşman ileri hareketteyken zaiyat verdirmek. Düşmanı kendi çabasıyla yok etme sistemi. Buna meşhur bir Romalı general Fabius, Hanibal'in İtalya'yı işgali esnasında uygulamış. Fevzi Paşa, Sakarya Nehri'ne kadar çekilme fikrinde Atatürk'le hemfikir. Muhtemelen bu fikri veren de Fevzi Paşa. Sakarya'nın örgütlenmesini yapan, daha sonra Yunanların sağdan manevrayla yani Konya Ovası'ndan

Büyük Taarruz'da zafer kazanıldıktan sonra Fevzi Paşa ve diğer komutanlar bir kutlama töreni sırasında.

CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

manevrayla Ankara'ya ulaşmaya çalışacağını tahmin eden, buna göre harekâtın ilerleyen zamanında Türk tarafının sol kanadının kırılarak Yunanların Tuz Çölü dediği tarafa çekilmesini planlayan da Fevzi Paşa. Bu esnada mesela Fevzi Paşa bir büyüklük daha gösteriyor. Kütahya-Eskişehir yenilgisinde çok sayıda asker firar ettiği için, ordunun yarısı kaçıyor, Sakarya'da cephe gerisinde bir inzibat hattı teşkil edip firarı engellemesi de önemli bir fayda. Asker cephedeyken savaşırsa hayatta kalabilme şansının olduğu, ama cephe gerisine kaçacak olursa sorgusuz sualsiz idam edileceğini biliyor. Bu da Fevzi Paşa'nın yeniliklerinden biri. Büyük Taarruz'da da planın ana fikrini yapan Fevzi Paşa. Nihayetinde komutanların karşısında planı savunan da o. Akşehir'deki meşhur toplantıda bazı komutanlar buna karşı çıktığında… Fevzi Paşa Yunanlıları bildiği için, Yunanlıların içindeki dağınıklığın farkında olduğu için bunu bilerek yapıyor. Fevzi Paşa'nın Sakarya'da, Büyük Taarruz'da planların asıl kısmını hazırlaması bu zaferi kazanan kişi demek değil. Başında bir Atatürk var, yetkiyi veren o. Mağlubiyet halinde kellesi gidecek kişi o. Bunun dışında altında birtakım kolordu komutanları var. Karargâhları var. Ana fikri veriyorsunuz. Emrinizdeki kurmay subaylar detaylı plan hazırlıyor. Harekâtı ve lojistiği planlıyor. Bunu uygulayacak komutanlara ihtiyacınız var.

Başkomutanlık Meydan Savaşı. Mustafa Kemal orada İkinci Ordu Komutanlığı'nın üstüne Fevzi Çakmak'ı atıyor. Kendisi de Birinci Ordu karargâhına gidiyor. Dolayısıyla böylece Fevzi Çakmak'a ne kadar güvendiğini göstermiş oluyor değil mi? Bundan sonra da muhazakâr birisi olmasına karşın Fevzi Çakmak'ın niçin Karabekir-Orbay-Cebesoy-Bele muhalefeti yanında yer almadığını?

Atatürk muharebe meydanında bizzat yer alıyor. Ama doğrudan çok karışmıyor. Harekâtın ifasına çok fazla karışmıyor. Bazen Birinci Ordu biraz yavaş kaldığında, daha hızlı hareket etmesini sağlıyor. Atatürk'ün buradaki asıl işlevi siyasi sorumlu olarak bu işin sahibi olması.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Rauf Orbay, Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy farklı bir düşünce ile hareket ediyor. Fevzi Çakmak normalde muhafazakâr bir kimlik olarak bilinmesine rağmen Kazım Karabekir'lerle birlikte tavır almıyor. Burada aslında sıkıntı muhafazakârlıktan kaynaklı bir sıkıntı değil. Kâzım Karabekir, Rauf Orbay yeni yönetimin genel şekline karşı değil. Rauf Orbay saltanatın sona erdirilmesine karşı çıkıyor, ama cumhuriyet fikrine genel →

olarak lider kadroda bir karşıtlık yok. Burada sıkıntı özellikle Karabekir'i ilgilendiren tarafı şu: Karabekir bir nevi politbüro gibi bir şeyin oluşmasını istiyor. Yani Mustafa Kemal başkan olsun, ama biz de yetki sahibi olalım. Kurtuluş Savaşı'nı yapmış komutanlar diye bir grup oluşsun. Bu grup içinde biz beraber yönetelim. Sovyet tarzı politbüro gibi bir şey düşünüyor. Orbay daha ilerisini düşünüyor. Kendisi devlet başkanı olmak istiyor. Karabekir politbüro üyeliğiyle tatmin olacak biri. Orbay daha fazlasını istiyor. Bu tartışmalar siyasi tartışmalar. Tamamen Çakmak'ın ilgilenmediği bir konuyu içeriyor. Çakmak'ın derdi ordunun başında kalmak. Bunu da başarıyor.

Çakmak'ın 20 yıllık genelkurmay başkanlığı. Askeri açıdan nasıl değerlendirmeliyiz bu dönemi? Ne kadar başarılıydı bu dönemde?

Birkaç tane birbiriyle çelişen resim var karşımızda. İhmal edilen tarafı, bu dönemde çok iyi askeri yayınların çıkartıldığı, birçok entelektüel tartışmanın başlatıldığı, özellikle askeri tarih yazımı konusunda Fevzi Paşa'nın aktif olarak dahil olduğu, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın askeri tarihinin yazılabilmesi için astlarını teşvik ettiği. Askeri dergilerin kurulmasını sağladığı. Harp Tarihi Şubesi'ne destek olarak özellikle muharebelerde önemli görev üstlenmiş komutanlara görev verilip bu muharebelerin yazılmasını sağlanmasında Fevzi Paşa'nın büyük etkisi var. Yine o dönemdeki askeri mecmualar entelektüel tartışmaların yapıldığı yerler. Fakat aynı dönemde mesela Harp Okulu 3 yıldan 2 yıla düşüyor. Osmanlı döneminde Harp Okulu akademik eğitim veren bir kurumken Cumhuriyet döneminde tamamen uzatılmış bir sınıf okulu gibi askeri uygulamalı dersler veren bir mektebe dönüşüyor. Yeni yetişen nesil Osmanlı subayları gibi okur-yazar, yabancı dil bilen değil, iyi takım, bölük komutanlığı yapabilecek düzeyde kişiler. Bunda da Fevzi Paşa'nın büyük bir rolü var.

Niye böyle bir şey yapıyor? Amacı ne?

Fevzi Paşa'nın tek başına aldığı bir karar değil. 1913'te Liman von Sanders askeri yardım heyeti geldiğinde diyorlar ki sizin Harp Okulu eğitiminiz fazla teorik, fazla akademik. Bunu kısaltıp askeri uygulamalı eğitime çevirmeniz lazım diyorlar. Enver Paşa bunu kabul ediyor. Fakat Birinci Dünya Savaşı başladığı için bu uygulanamıyor. 1923'te Cumhuriyet kurulduğunda Alman planı bu kez uygulamaya sokuluyor. Fakat şöyle bir sıkıntı var, Almanlardan şöyle bir farkımız var. Almanlarda gymnasium gibi eğitim düzeyi yüksek liseler var. Bizde o yok. Dolayısıyla Almanlar Harp Okulu seviyesinde akademik bir eğitime ihtiyaç duymuyorlar. Biz o ihtiyacı duyuyoruz. Harp Okulu'na gelen öğrenci yabancı dil bilmiyor, fen bilimleri ve matematik konusunda çok iyi değil. Osmanlı döneminde bunları Harp Okulu'nda öğreniyorlardı. Ama Cumhuriyet döneminde bunlar komple kalkıyor. Hatta Harp Okulu'nda tarih dersi yok, Türkçe dersi yok. Bütün dersler askeri uygulamalı. Bunun önemli bir bedeli oluyor. Neden bu sistemi seçiyorlar? Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı boyunca subay talimgâhı kuruluyor. Buralarda 6-8 aylık eğitimlerle insanlar subay rütbesi alıp cepheye gönderiliyor, başarılı oluyorlar. Bu yanlış bir kanı veriyor. Demek ki bu eğitim yeterli. İki senelik askeri bir eğitim verirsek oldukça iyi subaylar yetiştiririz diyorlar. Nihayetinde başlangıçta sonuçtan memnunlar. Ama mezunlar tabur komutanı, yani binbaşı ve yarbay rütbesine ulaştıklarında sorunlar patlak vermeye başlıyor. Çünkü altyapıları yetersiz. Genelkurmay başkanı olarak çok kaliteli ve iyi askeri yayınlar çıkartıyorsun. Askeri tarih tartış-

"Atatürk silahlı kuvvetleri Fevzi Çakmak'a bırakmış. O da Atatürk'ün bütün reformlarını desteklemiş."

Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa, Büyük Taarruz öncesinde Ankara'da harita başında.

Mustafa Kemal Paşa yurt gezisinde Fevzi Paşa ile birlikte dua ediyor (üstte).

CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

maları başlatıyorsun. Ama yeni nesil bu tartışmalara dahil olacak seviyede değil. Hatta bu tartışmaları okuyup takip edebilecek seviyede bile değil. Çünkü çok dil konuşan, yazan genelkurmay başkanının yetiştirdiği adaylar Fransızcayı bile anlayabilecek düzeyde değil. Bu çok büyük bir sorun yaratıyor. Başka bir sorun daha var. Cumhuriyetin maddi imkânları kısıtlı. Savaştan çıkmış. Radikal reformlar yapılmaya çalışılıyor. Sanayileşme çabası var. Bayındırlık çabası var. Yeni okullar yapılmak isteniyor. Bunların hepsi para demek. Fevzi Çakmak kendi döneminde milli savunmaya (İkinci Dünya Savaşı hariç) büyük paraların ayrılmamasının da sebebi. İkinci Dünya Savaşı'na kadarki süreçte ordu kendini modernize edemiyor. Yeni silah sistemleri satın alınamıyor. Orduya ayrılan para ancak maaşları ve mevcut silah sistemlerinin bakımını karşılayabilecek bir para. Sonuçta İkinci Dünya Savaşı başladığında 1939'da, Türk ordusu hâlâ Birinci Dünya Savaşı silah ve teçhizatına sahip. Bunlar da kullanılmaktan epey eskimiş bir teçhizat. "Bu sayede reformlar yapıldı ve bunun bir bedeliydi" diyebilirsiniz. Silahlı kuvvetlerin hak ve hukukunu savunmama açısından genelkurmay başkanı Fevzi Paşa'nın önemli bir sorumluluğu var.

Sultan Abdülhamit'in döneminde birçok ordu komutanı aynı mevkide uzun dönem görev yapmıştı. Fevzi Paşa da bir nevi bunu yapmıştır. Sadece çok uzun süre genelkurmay başkanlığı makamını işgal etmedi. Kurtuluş Savaşı komutanlarını da üst düzeyde tutmaya devam etti. Genelkurmay İkinci başkanı Asım Gündüz mesela. Birinci Ordu komutanı aynı kişi, İkinci Ordu komutanı aynı kişi. Fahrettin Altay, Fevzi Çakmak dönemi boyunca ordu komutanıydı. Kurtuluş Savaşı komutanları üst kademeyi sabit bir şekilde işgal edince, yeni yetişen subaylar terfide çok ciddi sıkıntılar yaşamaya başladı. Bu büyük bir hoşnutsuzluk yarattı. Cumhuriyet'in ilk dönemini konu alan incelemelerde bu sorun görmezden gelinmektedir. Fevzi Paşa nasıl bu kadar uzun süre genelkurmay başkanlığı yaptı sorusunu sorarken aynı zamanda altındaki Kurtuluş Savaşı komutanlarının nasıl uzun süre genelkurmay ikinci başkanlığı, ordu komutanlığı veya genelkurmayın önemli karargâh ve komuta görevlerinde bulunmasını da sorgulamamız lazım. Burada bir durgunluk ve taşlaşma hali var. Alt kademeden gelenler terfi edemeden emekli olmak zorunda kalıyor.

Bundan doğrudan Çakmak mı sorumlu, yoksa ülkeyi yöneten siyasileri mi? Sonuçta bu siyasi bir karar değil mi?

Karar siyasi ama siz genelkurmay başkanı olarak silahlı kuvvetlerinizin hak ve hukukunu savun- →

29 Ekim 1936, Cumhuriyet Bayramı kutlaması. Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakan İsmet İnönü ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak bir arada.

makla sorumlusunuz. Fevzi Çakmak verilen siyasi karara yeteri kadar itiraz etmemiş. En azından kayda geçmiş bir itirazı yok. Aynı kişilerin görevde kalmasının asıl sorumlusu Fevzi Çakmak. Siyasi iktidar askeri alana mümkün olduğu kadar müdahale etmemiş. Atatürk silahlı kuvvetleri Fevzi Çakmak'a bırakmış. Fevzi Çakmak da buna karşılık olarak Atatürk'ün yapmak istediği bütün reform ve siyasi hareketleri desteklemiş. Ordunun daha düşük bir pay almasına razı gelmiş. Bu verilen pay ancak maaşları ve mevcut sistemin bakımını yürütebilecek bir şey. Öyle bir durum var ki, sadece yeni silah ve teçhizat alamama sorunu değil, aynı zamanda ordu için yeni kışlalar, barınma binaları yapmıyorsunuz. Subay, astsubay ve erler çok kötü koşullarda görevlerini yapmaya çalışıyor. Lojman olmadığı için aileler de mağdur oluyor.

Çakmak hatları diye bilinen o koruganlara gelelim. Önce Kırklareli sonra da Çatalca'da. Bunlar ne kadar dönemin askeri stratejisine uygun hamleler?

Özellikle Maginot Hattı'nın 1940'ta başına gelenlerden sonra bunların zırhlı ve mekanize bir orduyu durduramayacağı çok açık. Yani statik hatların böyle bir şeyi sağlama imkânı yok. Fakat şöyle bir sorun da var, o dönemde Türkiye 1939'da İngiltere ve Fransa ile bir ittifak anlaşması yapıyor, bu ittifak anlaşması çerçevesinde İngilizler ve Fransızlar Türk ordusuna ciddi bir askeri yardım yapacaktı. Fakat o dönemde biliyorsunuz Fransa işgal edildi, İngiltere tek başına kaldı. Bu yardım gelmedi. Türkiye çok ciddi bir şekilde Nazi Almanya'sını ve Nazilerle müttefik olan Sovyetler'in ülkeyi işgal edeceği endişesine kapıldı. Elde yeteri kadar tank olmadığı gibi, tanksavar silahı da yoktu. Saldıracak tankları durduracak silahlarınız da yok. Yeteri kadar uçaksavar yok, uçak yok. Dolayısıyla Türkiye modern bir savaşı yürütebilecek kapasiteye sahip değildi. Ayrıca statik savunma hatlarının ötesinde bir şey de düşünemediler. A noktasından B noktasına hızlı bir şekilde intikal edilemiyordu.

Çünkü birliklerde askerleri taşıyacak kamyonlar ve diğer araçlar yoktu. Eldeki topları atlar, katırlar çekiyor. Askerler de yürüyerek intikal ediyor. Dolayısıyla statik bir plan eldeki orduyu kullanmanın tek çaresi olarak görüldü. Büyük bir hata yapılarak Çakmak Savunma Hattı denilen eski Balkan Savaşı'nın Çatalca hattının beton koruganlarla teçhiz edilmesi, Gelibolu'da da Bolayır, Koruköy bölgesine beton tahkimatların yapılması planı bundan doğdu.

İlk zırhlı tugay İkinci Dünya Savaşı sırasında teşkil ediliyor. O da toplama tanklarla. Düşünün ki Kursk Muharebesi'nde binlerce tank çarpışıyor, binlercesi imha oluyor, binlerce uçak muharebe ediyor.

Bunun Türkiye pratiğinde mümkünatı yok. Bu silah sistemlerine sahip olmadığımız gibi burada kullanabilecek, bakımını yapabilecek, yakıtını sağlayabilecek bir sistem de yok. Bu araçlar verilse bile bunun yakıtına sahip değiliz, bakımını yapabilecek durumda değiliz. Bunları kullanacak şoför ve operatör yok.

Çakmak 1944'te neden görevden alınıyor?

Çakmak artık büyük bir yük haline dönüşüyor. Sadece Çakmak değil, onunla beraber eski Kurtuluş Savaşı komutanlarıekibi. Çakmak görevden alındıktan sonra birçok asker de emekli edildi. Bu bir kadronun tasfiyesi aslında. Buna İnönü mecbur kaldı. İnönü'yü kötüleyemeyiz. Çünkü mevcut kadroyla Türk ordusunun idare edilemeyeceği ortaya çıktı. Bir de elimizde iyi bir araştırma olmadığı için yeterli bilgiye sahip değiliz, ama alt kesimden yoğun bir tepki olduğunu biliyoruz. Yani terfi edemeyen, orta kademe genç subayların büyük bir tepki gösterdiğini görüyoruz. Çünkü bu subaylar İkinci Dünya Savaşı'na şahit oluyorlar. Bu gelişmeleri gazete ve radyolardan takip ediyorlar. Yabancı yayınlardan takip ediyorlar. Türk ordusunun ne kadar geride kaldığının farkındalar. Unutmayın ki İkinci Dünya Savaşı esnasında ordu seferber edilmiş durumda. Kadrolar, yeni alınmış askerlerle artmış vaziyette. Bunun yarattığı büyük sorunlar var. Çoğu birlik kasaba ve kentlerin dışında sefer görev yerlerinde, sahil boyunda, sınır boyunda, arazide bir yerde, çok kötü koşullarda senelerdir kamp yapıyor.

Fevzi Paşa ve Kurtuluş Savaşı komutanları: Ön sıra soldan, Ali Fuat Cebesoy, Cevat Çobanlı, Fevzi Çakmak, Kâzım Karabekir, Fahrettin Altay. İkinci sıra, Kâzım İnanç, Ali Sait Akbaytogan, Ali Hikmet Ayerdem, Kemalettin Sami Gökçen, Cafer Tayyar Eğilmez, İzzettin Çalışlar, Şükrü Naili Gökberk. Üçüncü sıra, Asım Gündüz, Alaaddin Koval, Mehmet Sabri Erçetin, Sabit Noyan, Ömer Halis Bıyıktay.

Harp Okulu öğrenciliğinden genelkurmay başkanlığından alınana kadarki süreç içinde Fevzi Çakmak'ı nasıl değerlendirmeliyiz?

KUDRET

GÜNLÜK SİYASİ DEMOKRAT GAZETE

Mareşalimiz Vefat Etti

Çok Sevdiği Türk Milleti sağ olsun!

Mareşal Fevzi ÇAKMAK

Çakmak'ın ardında bıraktığı Millet Partisinin kuruluş beyannamesi

Mareşal öldü sağ olsun Türk Milleti..

Üniversite'de yapılan tören

Radyodan ne bekliyoruz ?

Fevzi Çakmak, basitçe anlatılacak bir kişi değil. Karmaşık bir kişilik. Muhafazakâr bir şahsiyet. Fakat askeri konularda gelişmelere çok açık bir kişi. Özellikle Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda bir kurmay subay olarak planlayıcılığı, komutan olarak sevk ve idaresi kayda değer başarılar kazandırmıştır. Sakarya'da büyük etkisi ve emeği olan bir kişidir. Cumhuriyet dönemindeki genelkurmay başkanlığı da oldukça ilginç. Bir taraftan askeri entelektüel tartışmalara destek veren, yayınlar yapılmasına destek veren, dergiler, kitaplar çıkartılmasını sağlayan bir kişi. Öbür taraftan ordunun yetersiz ödenek alıp eski ve köhne bir hale gelişini de önleyemeyen bir kişi. Yine aynı şekilde Kurtuluş Savaşı komutanları ve yakın çalıştığı kişileri üst makamlarda tutarak ordu içinde terfi sistemini büyük ölçüde ket vurduğunu, sevmediği Abdülhamit dönemi gibi bir ordu yarattığının farkında değil. Rahatlıkla resmi çizilebilecek ve kısa birkaç paragrafla tasfir edilebilecek bir kişi değil. Bu yüzden Fevzi Çakmak herhangi bir görüşün, herhangi bir tarafın sembol haline getirebileceği bir kişi değil. Özellikle Fevzi Çakmak'ın Atatürk döneminde reformlara itiraz etmemesi, Atatürk'le uyum içinde çalışması, Küçük Hüseyin Efendi gibi oldukça tartışmalı bir kişinin müridi, ya da muhibbi, dostu, takipçisi olması da sıkıntı yaratıyor muhafazakâr kesimin kafasında. Laikler ise paşaya hiç bir zaman sahip çıkmadı. Elimizdeki en kapsamlı Fevzi Çakmak'ı anlatan kitap hâlâ Süleyman Külçe'nin 1953'te yayınladığı 2 ciltlik kitap. Fevzi Paşa'nın 1911-21 arasındaki günlükleri yayınlandı, ama 1921'den sonraki günlükleri yok. O büyük bir eksiklik. Devamlı not aldığını biliyoruz. Günlükler bulunabilirse önemli bir şeyler de çıkar. Elde ciddi bir materyal eksikliği var. Eğer cumhuriyetin ilk döneminde Türk ordusuyla ilgili daha kapsamlı araştırmalar yapılacak olursa birçok soruyu cevaplama şansımız olacak ●

Günlükler'in editörü Nilüfer Hatemi:

"Cumhuriyet değerlerinin savunucusuydu"

İnsan olarak Fevzi Çakmak portresi neydi? İttihatçılarla arasına neden mesafe koydu? Cumhuriyet devrimlerine bakışı nasıldı. Bu soruları Fevzi Çakmak'ın günlüklerini yayına hazırlayan akademisyen Nilüfer Hatemi'ye sorduk.

Siz Fevzi Çakmak'ın günlüklerini yayına hazırlamış bir akademisyensiniz. Bu çalışmanız sırasında Fevzi Çakmak sizde nasıl bir izlenim bıraktı? Sizce nasıl bir insan Fevzi Çakmak?

Günlükleri okumaya başlamadan önceki araştırma döneminde maalesef pek çok kez tekrar edilmekten, artık sorgulanmadan kabul gören yanlış kalıplarla karşılaşıp etkilendiğimi çok iyi hatırlıyorum: Çok tutucu, çok muhafazakâr bir porte çiziliyor, kimi guruplarca sahipleniliyor, kimilerince de eleştiriliyor, haksızlığa uğruyor. Günlüklerle çalışmaya başlayıncaya kadar bu yaklaşımların haklılık payının olduğunu sanıyordum. Fevzi Paşa'nın kendi yazdıkları (1911-1921 ve ölümünden önceki dönem 1950), aile ve onu tanıyan bireylerle görüşmelerim ve kızı Muazzez'in 1928'de tuttuğu günlük notları okuyunca çok farklı bir insanla karşılaştım: İleri görüşlü, hayatının büyük kısmı çatışma ve savaş meydanlarında geçtiği için barışın,

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa, 23 Ağustos 1925'te Kastamonu'da (sağda). Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak harita başında (karşı sayfada).

insan hayatının önemini bilen, ülkenin kurtuluşu ve kuruluşunu her şeyin önünde tutan bir askerle tanıştım.

Ailesi ve yetiştiği ortamın da kişiliğinde çok etkisinin olduğunu düşünüyorum. Yakın akrabaları arasında ihtilalci fikirleri ve bağlantıları olan üç kişi bulunmakta: Şinasi'nin dostu, II. Abdülhamit karşıtı olan dedesi Bekir Efendi, Çerkes Hasan Vakası'na adı karışan amcası Hasan Vasfi ve dayısı Ali Nuri Bey'nin hayatları Fevzi Çakmak'ın din konusundaki düşüncelerini ve askeri kişiliğini biçimlendirmiş, siyasi çalkantı dönemlerine temkinli, soğukkanlı ve akılcı yaklaşmasını sağlamış. Eğitim hayatında hep en başarılı öğrenciler arasındadır ve 1898'de Erkan-ı Harbiye'den mezun olduktan sonra uzun yıllar görev yapacağı, ateşler içindeki Balkanlar'a yollanır. Bu çetin yıllar hem askeri tecrübe kazanmasını, hem de siyasetin orduyu nasıl olumsuz etkilediğini yakından görmesini sağlamıştır. Askeri başarıları, Balkanlar'da, Birinci Dünya Savaşı'nda ve Kurtuluş Savaşı mücadelesinde tartışmasız olarak ortadadır. Değişik cephelerdeki faaliyetleri günlüklerinde tüm ayrıntıları, tüm insani tarafları ile bulunabilir. Dürüst bir insan, objektif bir gözlemcidir, cesur ve soğukkanlıdır. Bilgiye, öğrenmeye değer veren, ömrünün sonuna kadar da öğrenmeye ve okumaya devam eden, hastanedeki son günlerinde bile dünyada olan biteni, zorlanarak, titrek de olsa el yazısı ile defterine not eden, kayıt altına alan bir insan Fevzi Çakmak. Disiplinli, düzenli ve her konuda almayı seven bir birey. Ailesine bağlı, çocuklarını, torununu çok seven, iyi eğitim almalarını, yabancı dil bilmelerini, dünyayı tanımlarını isteyen bir baba. Sert kalıpları olmayan, fikirlerinizi tartışabileceğiniz, ne olursa olsun sizin yanınızda olacak, arkanızda duracak bir aile büyüğü... Bunlar benim yıllar süren araştırmamı bitirdikten sonra güvenle söyleyebileceğim özellikleri.

Fevzi Çakmak'ın İttihatçılığı üzerinde pek konuşulmayan bir konu. Fevzi Çakmak'ın İttihatçılığını nasıl değerlendirmeliyiz? Niçin bir İttihatçı olarak sivrilmedi? Bunda ailesi ne kadar etkili oldu? Ve İttihatçılıkla arasına ne zaman bir sınır koydu?

Fevzi Çakmak bir röportajında daha Harbiye Mektebi'nde öğrenciyken dört öğrenciden oluşan bir hücre kurduklarını, yasaklanmış yabancı yazı ve gazeteleri toplayıp, ilanlar hazırlayıp gizlice çoğaltarak dağıttıklarını anlatıyor. Hatta, bir ramazan ikindisinde, Tophane'de bir direğe astığı bildiri yüzünde yakalanıp ve hakkında soruşturma açıldığını, ama suçu kanıtlanamadığı için ceza almadan kurtulduğunu... Erkan-ı Harbiye Mektebi'nde de bu tür faaliyetlere devam ettiğini görüyoruz, ama Balkanlar'daki görevinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle bağlantısının kuvvetli olmadığını,

Mareşal Fevzi Çakmak, İstanbul ziyaretinde Cumhurbaşkanı Atatürk'ü karşılıyor, 1937.

geri planda kalmayı tercih ettiğini ve II. Meşrutiyet'in hemen sonrasında ilişkisinin sonlandığını söyleyebiliriz.

Hayatının hemen hemen 13 senesini geçirdiği Balkanlar, Fevzi Çakmak'a da diğer pek çok mektepli genç subaya yaptığı etkileri yapmış, tecrübe kazandırmış, kendilerine güvenlerini sağlamlaştırarak siyasi ve askeri olumsuzlukları değiştirme gücüne sahip oldukları inancını vermiştir. Neredeyse kesintisiz süren sıcak çatışmalar, komitacılarla baş edebilme yöntemleri kazanması sağlamış, ama orduya siyasetin karışmasının olumsuz sonuçlarına da yakından şahit olmuştur. Askeri kimliği ve askeri görevleri daima öncelik taşımış, emekli oluncaya dek siyasete tamamen uzak durmuştur. İttihatçılık deneyimi kısa süreli ve mesafelidir. İhtilalci yapıya sahip aile büyüklerinin hayat tecrübelerinin de Çakmak'ın bu konudaki duruşunda payı büyüktür. Askeri sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmeye çalışır, ama en büyük başarılarında bile fazla öne çıkmayı, görünür olmayı sevmez. Sivrilmek gibi bir meselesinin, herhangi bir konuda bir ihtirasının olmadığı da hem günlüklerinden, hem de hayatını yaşayış şeklinden kolayca anlaşılabilir.

Fevzi Çakmak'a ilişkin genel algı, Çakmak'ın Cumhuriyet dönemi değerlerini tam olarak savunmadığı ve aslında genelkurmay başkanı olmasına rağmen müzmin muhalif olarak kaldığı yolunda. Falih Rıfkı Atay da *Çankaya*'da devrimlere muhalif olduğu, ama sesini çıkarmadığını yazar. Bu ne kadar gerçek bir algı?

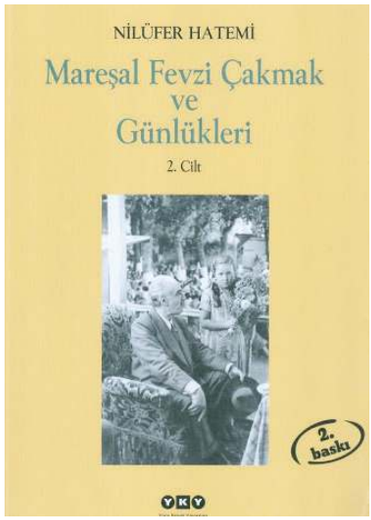
Fevzi Çakmak hakkında çalışmaya yeni yeni başladığımda genel algıların etkisinde kısa bir süre de olsa kaldığımı, günlükleri okumaya olumsuz bir önyargı ile başladığımı itiraf etmem gerek. Şimdi kimini gülerek, kimini de biraz utanarak hatırladığım pek çok beklentimde yanıldım. Aslında, çok basit: Bugün günlük hayatımızda durmaksızın tekrar edilen ve genel kanı haline getirilen veya getirilmeye çalışılan ne kadar çok konu var, değil mi? Oysa birkaç basit karşılaştırma ile, biraz mantık kullanarak apaçık göreceğimiz, fark edeceğimiz şeyler yerine hep tekrarlananları kabul edip sorgulamıyoruz... Kanıt aramamız, karşılaştırma yapmamız gereken neyi hakkıyla yapıyoruz ki Cumhuriyet'in kurucu kadrosuna hakkıyla ve tarafsız yaklaşabilelim? Bu yüzden eskisi kadar şaşırmıyorum, daha az üzülmeye çalışıyorum bu tür genel algılarla karşılaşınca... Hayır, benim araştırdığım, günlüklerinden hayatının çok önemli bir kısmına şahit olduğum, Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüne dek yanında olan Fevzi Çakmak, Cumhuriyet'in değerlerinin savunucusu, kurtuluş ve kuruluş mücadelesinin içindeki yeri en ön saflarda olan bir komutandır ●

Fevzi Paşa'nın günlüklerinde neler var?

"8 Aralık 1917. Cumartesi. Nablus. Yağmur, Mütebeddil. El-Bire'ye geldim. Düşman, saat 3 evvelden itibaren Beyt Aksa, Ayn Kerim, Beytüllahm cephesine iki piyade ve bir süvari fırkasıyla taarruz ederek, ... kuvvetli topçu istimaliyle bütün birinci hattımızı işgal, ve kıtaatımızı El-Burc, Lifta ve Kudüs'ün garb ve cenubuna çekilmeğe icbar etti. El-Burc'daki düşman taarruzatı piyade muharebesiyle ve diğer cephelerde topçu ve piyade ateşiyle tevkif edildiyse de, Fuat Paşa'nın müdafaa imkânı görmemesi üzerine, Küdüs'ün tahliyesine karar verdim."

Mareşal Fevzi Çakmak'ın Mart 1911 ila Aralık 1921 arasındaki dönemi kapsayan dört defterlik günlükleri Yapı Kredi Yayınları tarafından Doç. Dr. Nilüfer Hatemi'nin editörlüğünde hazırlanarak yayımlandı.

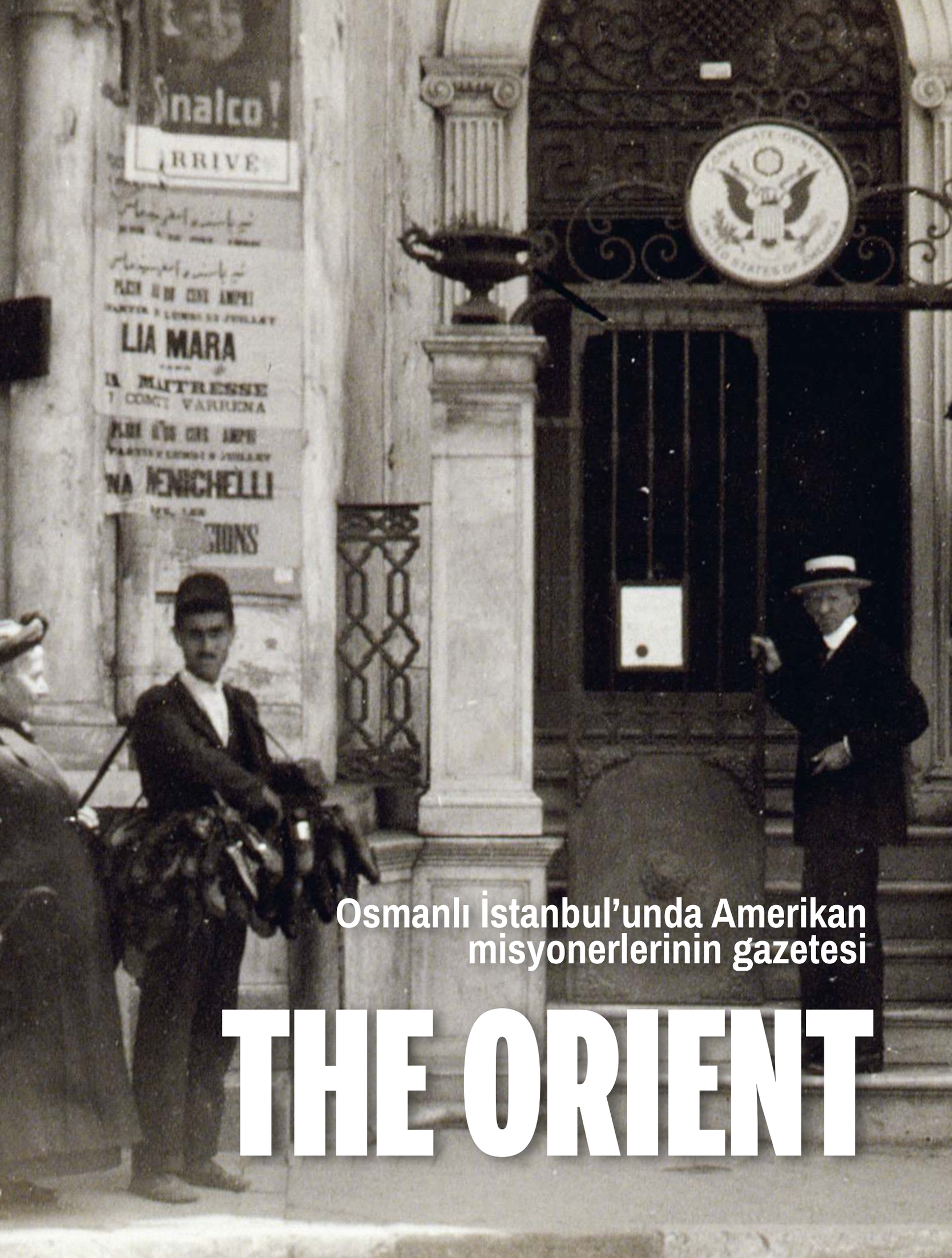
Hatemi günlükler hakkında şu bilgileri veriyor: "Defterlerin içerdiği dönem imparatorluğun yıkılışının, Cumhuriyet'e giden yolun kuruluşunun, adeta gün gün çekilen resmidir. Mart 1911 –Temmuz 1913 yıllarını içeren Birinci Defter, Fevzi Çakmak'ın genç bir yarbay olarak Balkanlar'da görevli olduğu yılların, isyanların, komite çatışmalarının ve BalkanSavaşları'nın kayıtlarıdır. İkinci Defter, Temmuz 1913 - Ağustos 1915 tarihlerini, ve dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı öncesindeki dönemi, seferberlik ve savaşın çıkışını,cepheleri, Çakmak'ın aldığı görevleri, askeri ve siyasi durum hakkındaki bilgileri içermektedir. Üçüncü Defter, Ağustos 1915 - Temmuz

1918 döneminin kayıtlarıdır.Birinci Dünya Savaşı'nda Fevzi Çakmak'ı ve birliklerini cepheden cepheye izlememizi sağlar: Anafartalar, Doğu, Kafkas, Sina-Filistin cepheleri gibi. Dördüncü Defter ise, Ağustos 1918 - 31 Aralık 1921 tarihlerini arasındaki dönemi içerir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tam anlamıyla son günlerini, bir ulusun kurtuluşunun ve cumhuriyetin temellerinin atılacağı yılların kayıtlarıdır. Nablus'ta başlayan bu defter, Ankara'da son bulmaktadır. Fevzi Çakmak'ın 1911'den 1921 sonuna dek tuttuğu ve toplam 733 sayfadan oluşan bu dört günlüğün dışında, iki küçük defteri daha vardır. Mareşal'in elimizdeki son kayıtları, 1950 yılının ilk üç ayını, 1 Ocak - 2 Nisan 1950 tarihlerini kapsar, ve toplam 27 sayfadır. Ciddi sağlık sorunları yaşayan, fakat günlük tutmaya devam eden Mareşal, bu iki defterde çeşitli konularda iki üç cümleyi aşmayan kısa notlar yazmıştır.

Günlüklerde Fevzi Çakmak'ın yüksek rütbeli askeri görevleri, son dönem tarihimizdeki rolü, bilgi ve tecrübesi, mesleki ve siyasi çevresi satırlarına yansımakta, bu konularda araştırma yapacaklara çok önemli bir kaynak sağlamaktadır. Defterlerin günlük olarak yazılmış olması başlı başına bir önem taşır. Anı şeklinde, olayların üzerinden yıllar geçtikten sonra, yeni değerlendirme ve bilgiler ışığında, dolayısıyla ister istemez etkilenerek yazılmış olmamaları, günü gününe, hiçbir ekleme ve çıkartma yapılmadan, sıcağı sıcağına tutulan notlar olmalarının değeri büyüktür. Oldukça geniş bir zaman dilimini kapsayan bu yüzlerce sayfa, askeri, siyasi, sosyal, ekonomik, coğrafi ve meteorolojik verilere kadar, pek çok konuda bilgi içermektedir. Günlüklerin ilk sayfalarından itibaren asker ve sivil kayıpların detaylı bir şekilde yazıldığını görüyoruz. Hasta neferlerin sayısı, salgınların etkileri, esir ve kayıplar, çarpışmada yaralanan ve şehit olanlar hakkında bilgi bulunmaktadır. Mareşal Fevzi Çakmak, ölüm ve hastalık vakalarını dikkatle not eder: Bomba, topçu ateşi, salgın hastalık, kalp krizi, yıldırım, sel gibi sebeplerden meydana gelen kayıplar belirtilir. Salgınlardan korunmak için yapılanlar, aşılar, karantina uygulamaları, hastanede tedavi olanların sayıları, iklim koşullarının etkileri hakkında bilgi verilir. Askerin durumu, yorgun nefer sayısı, birliklerin yüzdeleriyle gösterilmektedir. Ordunun başarısını etkileyecek olan binek ve taşıma hayvanlarının durumu da günlüklerde yer almaktadır."

Osmanlı İstanbul'unda Amerikan misyonerlerinin gazetesi

THE ORIENT

Osmanlı'nın son döneminde İstanbul'da yayımlanan gazeteler arasında Amerikan Bord Heyeti adlı misyonerlik teşkilatının yayını *The Orient* da bulunuyordu. 1910 yılında yayımlanmaya başlayan gazete Osmanlı topraklarındaki misyonerlik faaliyetlerinin yanı sıra işgal döneminde Milli Mücadele karşıtı yayınlarıyla da dikkat çekiyor.

Gazanfer İbar
gazanfer.ibar@gmail.com

The Orient.

Vol. VI., No. 7 — BIBLE HOUSE, CONSTANTINOPLE, February, 17, 1915. — Price, One Piastre

AMERICAN RED CROSS HOSPITAL, GALATA.

AMERICAN RED CROSS WORK
IN CONSTANTINOPLE AND ASIA MINOR.

1919. İşgal İstanbul'unda Amerika Birleşik Devletleri sefaretinin önü (solda). *The Orient*'ın 17 Şubat 1915 tarihli sayısının birinci sayfasında Galata'daki Amerikan Kızılhaç Hastanesi yer alıyor.

ABD KONGRE KÜTÜPHANESİ

Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyetleri yapan kuruluşlar içinde en önemlilerinden biri "Bütün dünyayı Protestanlaştırmak" hedefiyle 1810 yılında Boston'da kurulan American Board of Commissioners for Foreign Mission (ABCFM), ya da Osmanlı'da adıyla "Amerikan Board Heyeti" adlı kuruluştu. Osmanlı'ya yönelik faaliyetlerini 1822 yılında Malta'da başlatan Board Heyeti 1833 yılında İzmir'e taşındı.

Board Heyeti'nin en önemli faaliyetlerinden biri kitap basımıydı. Ayrıca kısıtlı sayıda süreli yayınlar da çıkardı. Bunlardan ilki 1837 yılından itibaren İzmir'de çıkan Yunanca *Apothiki ton Ofelimon Gnoseon* (Faydalı Bilgiler Deposu) adlı dergiydi. Board Heyeti'ne bağlı Hallok Matbaası'nda basılmaya başlandı, 1839'dan itibaren Heyet'in işlerini yüklenen Griffit Matbaası tarafından yayınlandı.

Bu derginin Ermenice versiyonu *Işdemaran Bidani Kidelyats* (Yararlı Bilgiler Deposu) adıyla Hallok Matbaası'nda basılmaya başlamış, o da daha sonra Griffit Matbaası'na geçmişti. 1842 yılına kadar düzenli olarak çıktı. 1846'ya kadar ise senede birkaç sayıyla yayınını sürdürdü. Dergi yönetimi, okuru dini konularla boğmamak için zaman zaman bilimsel ve ilgi çekici meselelere de sayfalarında yer verdi. 1854 yılında İstanbul'a taşınan Amerikan Board Heyeti, dergiyi *Avedaper* (İyi Haber Getiren) adıyla Ermenice olarak 1855'te Churchill Matbaası'nda basmaya başladı. 1860 yılında *Avedaper*'in Ermeni harfli Türkçesi →

Gazetenin ilk sayısında Osmanlı Meclisi'nin çalışmaları, İstanbul'daki Amerikan okullarından haberler ve Adana olaylarının mağdurları hakkında bilgiler bulunuyor.

çıkmaya başladı. Daha sonra 1872 yılında Ermenice ve Ermeni harfli Türkçe *Avedaper Çocuklar İçin*, Karamanlıca *Angelioforos* (Müjdeci Melek) *Çocuklar İçin*, 1864'ten itibaren Bulgarca yayımlanan aylık *Zornitsa* (Sabah Yıldızı) dergisi ve 1874'ten itibaren *Çocuklar İçin Zornitsa*, 1872'den itibaren yetişkinler için Karamanlıca *Angelioforos* dergileri bu serinin devamıydı. Avedaper 1915'e dek yayına devam etti.

1854 yılında Board Heyeti'nin çalıştığı matbaa Churchill Matbaası, ya da o yıllarda kullanılan adıyla Çörçil Basmahanesi'ydi. Churchill Matbaası'nın kapanmasıyla Protestan misyonerlerin benzer yayınları Harutyun Minasyan Matbaası'nda basılmaya başladı Minasyan Matbaası'ndan sonra Amerikan Bord Heyeti'nin yayımladığı kitapları basma işini Boyacıyan Matbaası üstlendi.

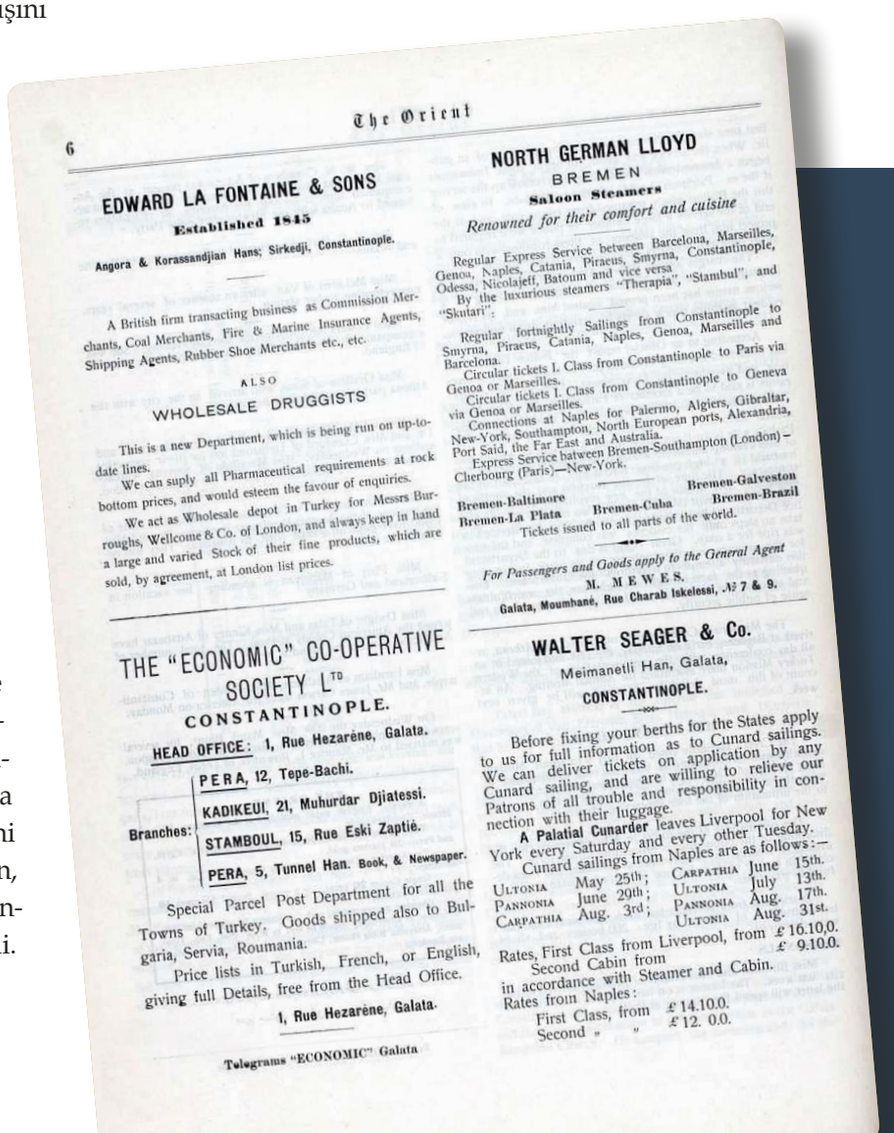
ABCFM, 1872 yılında İstanbul'daki Rıza Paşa Yokuşunda, dört katlı Bible House binasının açılışını yaptı. 600'den fazla değişik kitaptan üç milyondan fazla bastılar. Bu kitaplar çoğunluğu Ermeni harfli Türkçe, Ermenice, Karamanlıca (Yunan harfli Türkçe), Ladino (Judeo- Espanyol), Rumca, Türkçe, İngilizce ve Bulgarcaydı.

Kitabı Mukaddes Cemiyeti'nin (American Bible Society) 1910 yılından itibaren kısıtlı dağıtıma sahip *The Bosphorus News* gazetesini çıkardı. Gazete beş sayı çıktıktan sonra 20 Nisan 1910 tarihinden itibaren Osmanlı otoritelerinden de gerekli izinlerin alınmasıyla *The Orient* adıyla yayınlanmaya başladı. Haftada bir gün İngilizce olarak yayınlanan gazetenin ilk sayısı dört sayfadan ibarettiyse de ileriki sayılarda gazete sekiz sayfa olarak çıkacaktı. Gazete aynı zamanda Board Heyeti'nin yayınladığı ilk İngilizce süreli yayındı. Gazetenin imtiyaz sahibi ve editörü Amerikan Board Heyeti adına Charles T. Riggs'ti. Gazete İstanbul'daki Fincancılar Yokuşu, Amerikan Hanı'nda bulunan H. Matteosian Matbaası'nda basılıyordu. Hagop Matteosian'ın sahip olduğu matbaa Boyacıyan Matbaası'ndan sonra Heyet'in işlerini yüklenmişti. Abonelik şartları Türkiye, Bulgaristan, Mısır ve İran için bir yıllığı 20 altın kuruştu. ABD, İngiltere ve diğer ülkeler içinse 1 Dolar veya 4 Şilindi.

İlk sayıda *The Orient* gazetesi ana amacının İngilizce bilen okurlarının Türkiye ve komşu ülkelerde oluşan yeni hayat konusunda bilgili kalmalarını ve doğunun kalıcı bir medeniyete doğru evirilmesine yol açan akımları yakından takip etmelerini sağlamak olduğu belirtiliyordu. İkincil amaç ise din ve eğitimde ilerleme sağlamak amacıyla bölgede çalışanlar arasında kesintisiz bir iletişim kurma arzusu olarak veriliyordu.

Adana olaylarının mağdurları

Gazetenin ilk sayısında Osmanlı Meclisi'nin çalışmaları hakkında detaylı bilgi, İstanbul'daki Amerikan okulları hakkında haberler, 1909 Adana olayları mağdurlarına Adana Valisi Cemal Bey yönetiminde yapılan yardım faaliyetleri konusunda geniş bir rapor ve çeşitli ilanlar yer alıyordu. Meclis çalışmaları parlamento açık olduğu sürece her sayıda oldukça detaylı

6 The Orient

EDWARD LA FONTAINE & SONS
Established 1845
Angora & Korassandjian Hans; Sirkedji, Constantinople.

A British firm transacting business as Commission Merchants, Coal Merchants, Fire & Marine Insurance Agents, Shipping Agents, Rubber Shoe Merchants etc., etc.

ALSO
WHOLESALE DRUGGISTS

This is a new Department, which is being run on up-to-date lines.
We can suply all Pharmaceutical requirements at rock bottom prices, and would esteem the favour of enquiries.
We act as Wholesale depot in Turkey for Messrs Burroughs, Wellcome & Co. of London, and always keep in hand a large and varied Stock of their fine products, which are sold, by agreement, at London list prices.

NORTH GERMAN LLOYD
BREMEN
Saloon Steamers
Renowned for their comfort and cuisine

Regular Express Service between Barcelona, Marseilles, Genoa, Naples, Catania, Piraeus, Smyrna, Constantinople, Odessa, Nicolajeff, Batoum and vice versa
By the luxurious steamers "Therapia", "Stambul", and "Skutari".

Regular fortnightly Sailings from Constantinople to Smyrna, Piraeus, Catania, Naples, Genoa, Marseilles and Barcelona.
Circular tickets I. Class from Constantinople to Paris via Genoa or Marseilles.
Circular tickets I. Class from Constantinople to Geneva via Genoa or Marseilles.
Connections at Naples for Palermo, Algiers, Gibraltar, New-York, Southampton, North European ports, Alexandria, Port Said, the Far East and Australia.
Express Service between Bremen-Southampton (London) – Cherbourg (Paris)—New-York.

Bremen-Baltimore Bremen-Cuba Bremen-Galveston
Bremen-La Plata Bremen-Brazil
Tickets issued to all parts of the world.

For Passengers and Goods apply to the General Agent
M. M E W E S.
Galata, Moumhané, Rue Charab Iskelessi, № 7 & 9.

THE "ECONOMIC" CO-OPERATIVE SOCIETY L^TD
CONSTANTINOPLE.
HEAD OFFICE: 1, Rue Hezarène, Galata.
Branches: PERA, 12, Tepe-Bachi.
KADIKEUI, 21, Muhurdar Djiatessi.
STAMBOUL, 15, Rue Eski Zaptié.
PERA, 5, Tunnel Han. Book, & Newspaper.

Special Parcel Post Department for all the Towns of Turkey. Goods shipped also to Bulgaria, Servia, Roumania.
Price lists in Turkish, French, or English, giving full Details, free from the Head Office.
1, Rue Hezarène, Galata.
Telegrams "ECONOMIC" Galata

WALTER SEAGER & Co.
Meimanetli Han, Galata,
CONSTANTINOPLE.

Before fixing your berths for the States apply to us for full information as to Cunard sailings. We can deliver tickets on application by any Cunard sailing, and are willing to relieve our Patrons of all trouble and responsibility in connection with their luggage.
A Palatial Cunarder leaves Liverpool for New York every Saturday and every other Tuesday.
Cunard sailings from Naples are as follows:—
Ultonia May 25th; Carpathia June 15th.
Pannonia June 29th; Ultonia July 13th.
Carpathia Aug. 3rd; Pannonia Aug. 17th.
Ultonia Aug. 31st.
Rates, First Class from Liverpool, from £ 16.10.0.
Second Cabin from £ 9.10.0.
in accordance with Steamer and Cabin.
Rates from Naples:
First Class, from £ 14.10.0.
Second " " £ 12. 0.0.

bir şekilde verilmeye devam edecekti. Yine her sayıda Capital News (Başkent Haberleri) adıyla İstanbul'la ilgili haberler yer alıyordu. Sadece Osmanlı sınırları içinden değil Ortadoğu ve Balkanlar'la ilgili pek çok haber de gazetede yer alıyordu.

Gazete her sayısına azımsanmayacak sayıda reklam almayı başarıyordu. Bunların arasında Baker Mağazaları, L'Aigle Fotoğrafhanesi, Kodak Fotoğrafçılık, Wiener Bank-Verein, Cunard Gemicilik gibi şirketlerin yanı sıra pek çok terzi, dişçi, şark halıları mağazası, kürk mağazası ve sigorta şirketlerinin ilanları da yer alıyordu. *Redhouse Türkçe-İngilizce Sözlük* gibi kitap reklamları da vardı.

BAKER'S STORES.
PERA & STAMBOUL.
Sole Agents for EMERSON & PATRICIAN
American boots and shoes.
One quality only for Gentlemen at 120 piastres and one quality only for Ladies at 108 piastres.
We do not mean by this, however, that we sell only one shape for Gentlemen and one shape for Ladies, for we stock all sizes, shapes and varieties for both sexes; but what we DO mean is, that we sell **only one quality** and that we **guarantee** that quality, and we refund

The Orient bazı sayılarını özel konulara ağırlık verecek şekilde hazırlıyordu. Örneğin 11'inci sayı "Albanian Number" (Arnavutluk Özel Sayısı) olarak çıkmıştı. Sekiz sayfalık bu özel sayının dört sayfası Arnavutluk'a ayrılmıştı. 16 sayfa çıkan 12'nci sayıda ise tam on iki sayfa The ABCFM Missions in Turkey (Amerikan Board Heyeti'nin Türkiye'deki Misyonları) adlı kapsamlı bir rapor yer alıyordu.

14 numaralı sayıda, Misyonun Adana'daki kız okulu ile ilgili "The Adana Seminary for Girls" adlı makalede, 1909 Adana olaylarında okulun da kısmi tahribata uğradığı, olaylarda iki Amerikalı ve bir Ermeni öğretim görevlisinin öldürüldüğü ve okul bahçesine gömüldüğü anlatılıyordu. 16'ncı sayıda ise gazete ilk defa fotoğraf kullanarak resimli olarak çıkıyordu. Özel sayılar zaman zaman devam etti. Bunların en önemlilerinden biri olarak 8 Mart 1922 tarihinde çıkan numarasız ve otuz iki sayfalık Extra Special Tourist Number (Ekstra Özel Turist Sayısı) sayılabilir. Bu sayıda İstanbul'daki Amerikan okullarıyla ilgili geniş bilgi yer alıyordu. Ekstra sayı, The American School of Girls at Scutari (Üsküdar Amerikan Kız Koleji) adlı okulun gerçekte The Armenian Girls' High School at Adapazar (Adapazarı Ermeni Kız Lisesi) okulunun devamı olduğu yolundaki yazının yanı sıra, okulların tarihleriyle ilgili bilgiler de içeriyordu.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte savaşla ilgili haberler derginin önemli konuları arasına girdi. Çanakkale, Kutülamare gibi muharebelerin yanı sıra Doğu Cephesi'nde Osmanlı-Rus çatışmalarına da geniş yer veriliyordu. Bu haberler zaman zaman çizim haritalarla destekleniyordu. Özellikle →

The Orient **gazetesinin arka sayfaları, İstanbul'da çeşitli alanlarda faaliyette bulunan yabancı firmaların ilanları ile doluydu (solda).**

The Orient**'ın 13 Mart 1912 tarihli sayısında Baker Mağazaları'nın ilanı (üstte). İşgal döneminde İstanbul'da ABD sefareti önünde İtilaf Kuvvetleri'ne bağlı askerler (sağda).**

Aralarında İstanbul, Selanik ve Trabzon gibi Osmanlı şehirlerinde görev yapanların da yer aldığı Michigan'daki American Board misyonerleri toplantısı, Ocak 1912 (*The Orient*, 13 Mart 1912). *The Orient* gazetesinde sık sık reklam veren İstanbul'un ünlü fotoğrafhanelerinden L'Aigle'in kabin arkası yazısı (altta). Gazetenin 31 Ocak 1912 tarihli sayısında Meclis-i Mebusan reisi Ahmet Rıza Bey tanıtılmıştı (karşı sayfada).

Çanakkale muhaberelerindeki günlük gelişmeleri gazeteden detaylı olarak takip etmek mümkündü. Gazetede yer alan haberler ağırlıklı olarak Osmanlı resmi makamlarından, Türk basınından ve İttifak Devletleri'ne ait gazetelerden alıntılandığından *The Orient* okuyucuları, Çanakkale'deki muharebelere Osmanlı Devleti gözüyle bakmıştı.

Yedinci ciltte 2o hafta sürecek "Biographies of Early Missionaries" (Erken Dönem Misyonerlerin Yaşamları" adlı dizi yayınlandı. Yirmi önemli Amerikan misyonerinin hayat ve faaliyetleri bu dizide detaylı olarak anlatılıyordu. Sekizinci cildin 46'ncı sayısından itibaren üç hafta süren "The History of The Publication Department" (Yayın Bölümünün Tarihi) adlı dizi yer aldı. Bu dizi Board Heyeti'nin matbuat faaliyetleri tarihi açısından çok önemli bilgiler içeriyordu. Örneğin yirmi senelik İzmir döneminde 91 milyon 398 bin 200 sayfa kitap basıldığı anlatılıyordu.

12 Nisan 1911 tarihli 52'nci sayısı ile *The Orient* birinci cildini tamamlandı. Bundan sonra başlayan ikinci cilt 27 Aralık tarihli 37'nci sayıyla son buldu. Ocak ayından itibaren 1 numarayla üçüncü cilt başlayarak 1912 sonuna kadar 52 sayı çıktı. 1913 yılında dördüncü cilt 53 sayı, 1914 yılında beşinci cilt 52 sayı (bu ciltte 44 ile 49'uncu arasındaki sayılar on altı sayfalık tek nüsha halinde çıktı), 1915 yılında altıncı cilt 52 sayı çıktıktan sonra gazete 29 Aralık 1915'te yayınına ara verdi. Bu durum derginin 8 Aralık 1915 tarihli 49'uncu sayısında ilan edilmişti. Board Heyeti'nin mali kaynaklarının azalması üzerine yayına ocak ayından itibaren ara verileceği duyuruluyordu. Satır aralarında bazı abonelerin gazeteden memnuniyetsizlik ve hayal kırıklığı duyduğu da anlaşılıyordu. Kapanmanın geçici olduğu belirtilerek yeniden yayın hayatına dönecekleri vurgulanıyordu.

Ermeni okurlarını kaybetti

Bu ara verişin mali nedenlerle olduğunu düşünmüyorum. Amerikan misyonerleri için en önemli hedef kitle Anadolu Ermenileriydi. Bunu *The Orient* gazetesinin 1915 yılına kadar çıkmış olan sayılarını incelediğimizde de rahatlıkla görebiliriz. *The Orient* gazetesinde en dikkat çekici unsurlardan biri 1915 tehcirine hiç değinmemesi olarak görünüyor. Gazetede bu konuda tek bir haber, ya da yorum yok. Dahası 1915 tehcir olayları sonrası Ermenilerle ilgili hiçbir haber yer almadığı, adeta Ermeni kelimesinin bile kullanılmadığı görülüyor. Oysa ki Board Heyeti'nin kiliseleri, okulları, hastaneleri öncelikli olarak Ermenilere hitap ediyor hatta, misyon çalışanlarının önemli bir kısmı Ermenilerden oluşuyordu. Anlaşılan o ki Board Heyeti 1915 tehcir konusuna hiç girmek istememiş, bu da misyona bağlı Ermeniler arasında hayal kırıklığı yaratmıştı. Bu şartlar altında gazeteyi tatil etme yoluna gitmeyi tercih etmişlerdi. "Yeniden çıkınca hayal kırıklığı yaşayarak aboneliği bırakan okurlarımızı da tekrar abone etmeyi umuyoruz" ifadesi pek çok abone kaybettiklerini de ortaya koyuyordu. Bu süre kanımca beklediklerinden uzun

sürdü ve gazete üç seneyi aşkın bir zaman yayınlanamadı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden yayın hayatına dönen *The Orient* 1919 yılında 52 sayılık yedinci ve 1920 yılında yine 52 sayılık sekizinci cildi tamamlayacaktı. Sekizinci cildin son sayısında derginin artık haftalık değil aylık olarak çıkacağı duyuruldu. Dokuzuncu cildin ilk sayısı 1 Ocak 1922 yılında ve aylık olarak çıktı. Aylık 12 sayıya ek olarak Ekstra Özel Turist Sayısı ve Ekstra Sayı (Extra Number) ile dokuzuncu cilt 14 sayı olarak tamamlandı. Ocak 1923 yılında çıkan Ekstra Sayı aynı zamanda gazetenin okuyucuya veda ettiği son sayısıydı. Veda yazısında şöyle deniliyordu:

"The Orient ikinci defa gönüllü olarak yayınlanmayı durdurma kararı aldı. Bu karar mali nedenlerden çok iş yapmaktaki karşılaşılan zorluklarla ilgili. Tekrar çıkıp çıkmayacağımıza Misyonun Basın Konseyi karar verecek."

The Orient'ın son dönemi aynı zamanda Milli Mücadele'ye rastlayan yıllardı. Gazetenin Milli Mücadele'ye çok soğuk baktığı ve muhalif olduğu açıktı. Ankara hükümetini "Kemal hükümeti", Kuva-yı Milliye'yi de "Kemal'in adamları" (Kemal's men) olarak adlandırıyordu. Fransızların Kilikya bölgesini boşaltmasını üzüntüyle karşılıyor ve bölgedeki Ermenilerin perişan olduğunu yazıyordu. 10 Kasım 1920 tarihli nüshada "Kemal'in adamları"nın Yunan birliklerine Uşak, Kütahya ve Bursa'nın doğusunda yaptığı saldırıların püskürtüldüğü ve Türklerin büyük zayiat verdiği haberi yer alıyordu. Aynı sayıda Doğu'da Milli kuvvetlerin Ermenilere saldırdığı ancak Ermenilerin cesur direnişiyle karşılaştığı haberi vardı.

Milli Mücadele'ye karşı çıkan *The Orient* gazetesi, Cumhuriyet'in ilanından sonra kapandı.

Gazete Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmaya başlamasıyla bu tür haberlere son verdi. Ancak 1921 yılında Merzifon Amerikan Koleji'nin gizli Yunan Pontus Cemiyeti'nin merkezi olduğuna yönelik Nurettin Paşa'nın suçlamaları 30 Kasım 1921 tarihli nüshada Amerikalıların Merzifon'dan uzaklaştırılmasına yönelik bir komplo olarak yorumlandı. Ancak Board Heyeti'ni zor günler bekliyordu. Gazetenin önce aylık olarak çıkmaya, sonra da tamamen kapanmaya

The Orient.

Vol. III., No. 5 BIBLE HOUSE, CONSTANTINOPLE, January 31, 1912. Price, One Piastre

AHMED RIZA BEY, SENATOR.

His Majesty the Sultan has been pleased to confer on Ahmed Riza Bey the rank of Senator, in recognition of his services to the country. Ever since Parliament was opened, in December of 1908, Ahmed Riza Bey has been the presiding officer of the Chamber of Deputies, having been re-elected each session with surprising unanimity. He has been fearless and impartial in his treatment of the Deputies, and has upheld the traditions of parliamentary law and usage to a degree that most men in a similar position would have found impossible. It is no surprise, consequently, to hear the local press commenting on the possibility of his now being elected as President of the Senate.

As a further mark of Imperial favor, the Sultan has made a gift to the new Senator of the konak at Nishantash which he was allowed, as President of the Chamber, to occupy, but which had belonged to the Imperial family.

UNIVERSAL DAY OF PRAYER FOR STUDENTS.

A call has just been issued, signed by Dr. Fries and Dr. Mott as Chairman and General Secretary of the World's Student Christian Federation, for the observance of Sunday, Feb. 25th, 1912, as the Universal Day of Prayer for Students. This is reinforced by a hearty endorsement on behalf of the Provisional Committee for the Promotion of Christian Association work in the Turkish Empire, signed by President C. F. Gates as Chairman and Mr. E. O. Jacob as Executive Secretary. We reproduce part of the circular issued:—

"In issuing this Call it is fitting that mention be made of some evidences of the blessing of God upon the world-wide Student Movement during the year just closed—evidences which suggest grounds for united thanksgiving.

"The Federation Conference in Constantinople in April drew attention to the religious needs of the Near East, provided a platform upon which various branches of the Christian Church could unite in a common task, and made more pervasive the sense of unity in the Federation.

"As the delegates of the Constantinople Conference visited student centres throughout the Near East, many opportunities for further service were disclosed. Already a new Student Movement has been started in Austria, and promising developments have taken place in Asia Minor, Egypt, and the Balkan States.

"On the occasion of a visit by the General Secretary to Switzerland many students were led to personal faith in Christ, and the Movement assumed greater responsibilities for the large number of foreign students in its field.

"There has developed in Australia a deeper interest in Foreign Missions and the alliance between the Student Movement and the Laymen's Missionary Movement is certain to be productive of mutual helpfulness.

"There has been throughout the student world a noteworthy advance in the study of social problems by students, and this has been especially manifest in the United Kingdom and in North America.

"The tour of Mr. G. S. Eddy among the student centers of Eastern Asia was fruitful in leading over one thousand students to become Christian inquirers.

"The training of leaders for Unions and Associations has received more attention than ever before. Conferences for discussion of methods and for spiritual quickening have ministered to the deepest needs of the personnel of these Movements. It is noteworthy that this year has seen the twentyfifth anniversary of the first conference for students, and also of the Student Volunteer Movement of North America. The great conferences of students on missionary and other themes have opened new doors of opportunity and call for special prayer that the fruitage in dedicated lives may be gathered."

Some of the grave problems calling now for a volume of intercessory prayer are mentioned as: the secular atmosphere in many universities; the hostile attitude of the students of South America and Continental Europe toward all forms

gitmesinde hiç şüphesiz ki "Kemal'in adamları"nın başarıya ulaşmasının rolü büyüktü.

The Orient, 1910-1923 yılları arasında, aralıklarla da olsa İstanbul'da basılan bir İngilizce gazete olarak 416 sayı çıkma başarısını göstermiş, Amerikan misyonerlerinin Osmanlı'ya bakış açısını yansıtan ve dönem tarihi açısından çok önemli bir kaynak olarak tarihte yerini aldı. Sadece Türkiye değil onu çevreleyen bölge de dahil olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'na ve Cumhuriyet'in kuruluş aşamalarına şahit olmuş gazete olaylara bakış açısıyla ABD'nin siyasi, ekonomik ve sosyal açılardan bölge perspektifini de yansıtmasıyla benzersiz bir yayın olmasıyla da önemlidir ●

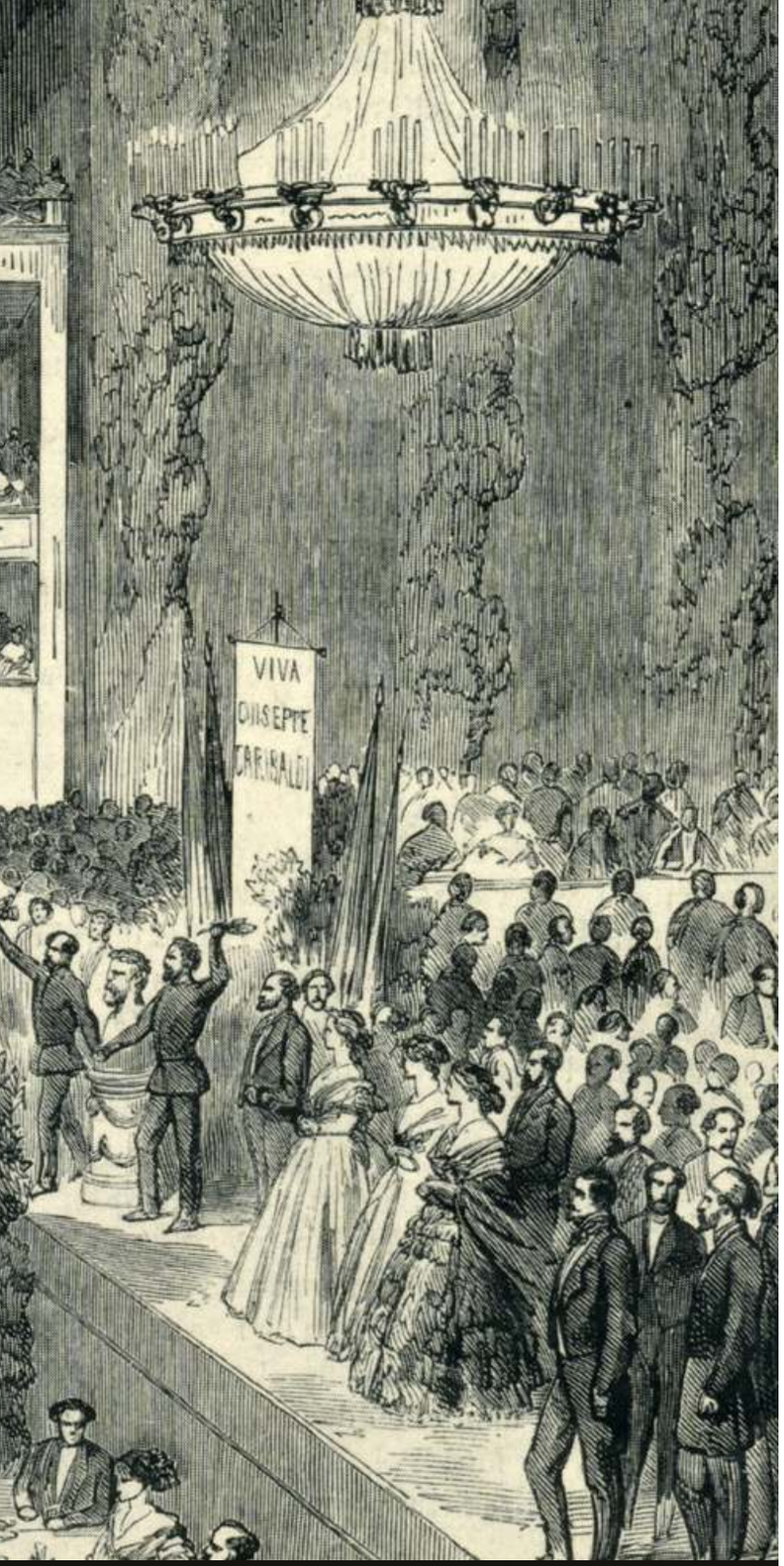
Bibliyografya

- Digital Library for International Research, American Board Periodical Collection, The Orient.
- Cenk Demir, Orhan Veli Çetindağ; "The Orient Gazetesi'ne Göre Çanakkale Savaşları'ndan Haberler", 100. Yılında Çanakkale Savaşları Uluslararası Kongresi, yayına haz. Aynur Yavuz Akengin, Orhan Neçare, Ankara 2017.
- Report of the Publishing Commitee of the Armenian Mission, SALT RESEARCH ABA001701368.
- Teotig, Ermeni Matbaacılık Tarihi, İstanbul, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Gazanfer İbar, "Bay Çörçil'in Gazetesi Nasıl Doğdu? Ceride-i Havadis", Atlas Tarih Dergisi, No 49, Ekim-Kasım 2017.

150 yıl önce Beyoğlu yangınında yok olmuştu

Yitip giden efsane: Naum Tiyatrosu

Naum Tiyatrosu'nda Garibaldi şenlikleri, 19 Nisan 1862.

L'ILLUSTRATION DERGİSİNDEN

İstanbul'un en eski tiyatro ve opera binalarından biri olan Naum Tiyatrosu 1870 yılındaki büyük Beyoğlu yangınında yok olmuştu. Tiyatro ve İtalyan operasının önemli örneklerinin sahnelendiği Naum Tiyatrosu, Osmanlı modernleşmesinin simgelerinden biriydi ve Türk tiyatro tarihi içinde özel bir yere sahipti.

Emre Aracı
bilgi@atlastarih.com

Naum Tiyatrosu tam 150 sene önce çıkan büyük Beyoğlu yangınında yok oldu. Dünya gazeteleri bu olayı ve İstanbul'un bundan böyle bir İtalyan operasından mahrum kaldığını haber yaptılar. Yok olan tiyatronun tarihçesi seneler sonra kitap ve makalelere konu oldu. Tiyatronun yerinde bugün Çiçek Pasajı olarak bilinen ve zamanının şık bir alışveriş merkezi olarak inşa edilen "Passage des Fleurs" yükseldi. Kapısına tiyatro anısına siyah mermerden bir plaket çakıldı. Üzerine "Bu binanın yerinde 1840-1870 yılları arasında Naum Tiyatrosu vardı. Yaptıran / Founder: Naum Duhani" yazıldı. Zaman içerisinde kimileri bu mermer kitabenin üzerine reklam etiketleri yapıştırdılar.

Gerçi tiyatronun hatırası sessiz sedasız hemen bitişiğindeki Sahne Sokak'ın adında da yaşıyordu. Ama işin doğrusu İstiklal Caddesi'nde nehir gibi akan insan seli arasında akıntıya kapılmışçasına sürüklenirken, yitik binaların cephesinde onların geçmişlerini okuyan medyumlar gibi hayallerinde o sisli mizansenleri canlandırabilen tek tük kişiye →

gülümsemenin haricinde, Naum Tiyatrosu çoktan unutulup gitmiş, hakkındaki kitapların baskısı gibi buna hassas nesiller de ya tükenmiş, ya da sesleri pek duyulmaz olmuştu.

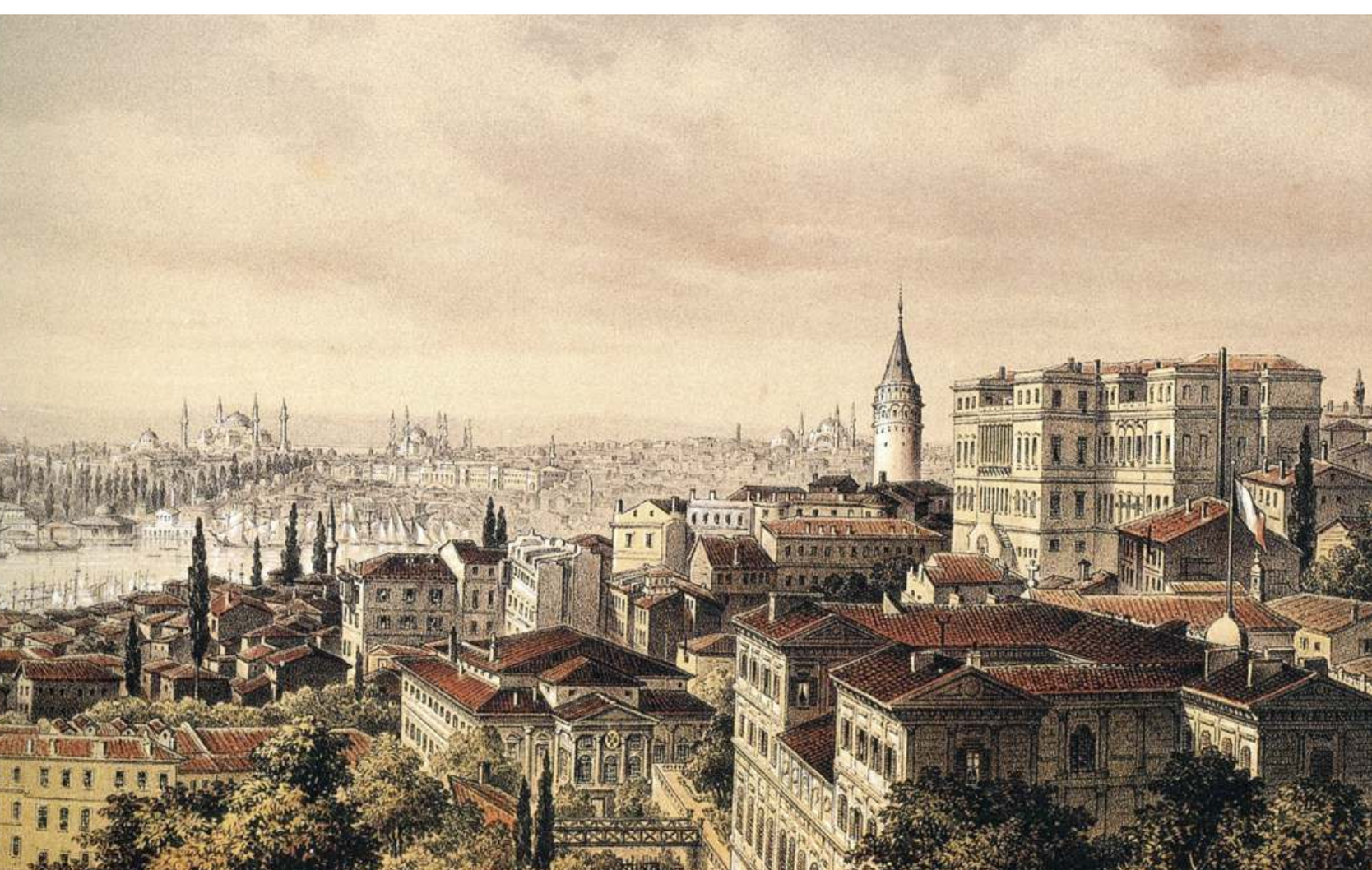
Oysa yeni tiyatro geçirmiş olduğu bir yangının ardından İngiliz mimar William James Smith tarafından Avrupa tiyatrolarından farksız kâgir bir bina olarak 1848'de inşa edildiğinde yerel *Journal de Constantinople* gazetesinde yer alan tasvirlere bakılırsa pek de görkemliydi. Salon oldukça genişti; beyaz zemin üzerine papier-mâché tekniği kullanılarak yerleştirilen altın varak süslemeler, fresklerle boyanmış tavanın etrafında ünlü bestecilerin madalyon biçiminde çerçeveli ve asıllarına çok benzeyen portre resimlerini betimlemekteydi.

Macbeth operasıyla açıldı

Tavanın ortasından aşağı doğru inen ve üzerinde 42 mum bulunan, Londra'da imal edildiği söylenen muhteşem bir kristal avize göze çarpmaktaydı. Kat kat localar hoş oldukları kadar, her türlü ihtiyaca cevap verecek konforlu şekilde düzenlenmişti; içerileri parlak kırmızı kumaşlarla döşenmiş, altın sarısı renkte, dökme demirlerle birbirinden ayrılmıştı ve ipek perdeleri vardı. Yeni tiyatroda ayrıca Sultan Abdülmecit'in de görkemli bir saltanat locası bulunmaktaydı. Tiyatro 4 Kasım 1848'de Verdi'nin *Macbeth* operasıyla açıldı, ama Naum Tiyatrosu 1840'ların başından beri Halepli Naum Duhani ailesinin arsasında faaliyetini sürdürmekteydi. Zaman içerisinde Michael ve Joseph Naum kardeşler idareyi de ele alacaklardı.

O 4 Kasım akşamı İstanbul'daki temsili Angelo Mariani idare ediyordu. Mariani hiç de sıradan bir şef değildi. İki sezon İstanbul'da kaldıktan sonra İtalya'ya dönüşünde Verdi'yle yakınlık kuracak, ama arası açıldıktan sonra bu defa Wagner operalarını Alpler'in güneyinde idare eden ilk İtalyan şef olarak tarihe geçecekti. Hatta *Lohengrin* 1 Kasım 1871'de Mariani idaresinde Bologna'da sahnelendiği zaman seyirciler arasında bulunan Hans von Bülow'dan büyük övgü almış, haber Wagner'e ulaşınca da besteci imzalı bir fotoğrafının üzerine "Evviva Mariani!!!" (Çok yaşa Mariani) yazarak İtalyan şefe yollamıştı.

Jean Brindesi'nin fırçasından 1850'lerde Pera. Karşı cephede tarihi yarımada görünüyor (altta). Fransız romancı Gustave Flaubert (karşı sayfada üstte).

Naum tiyatrosu 4 Kasım 1848'de Verdi'nin *Macbeth* operasıyla açıldı. Tiyatroda Sultan Abdülmecit'in özel locası da vardı.

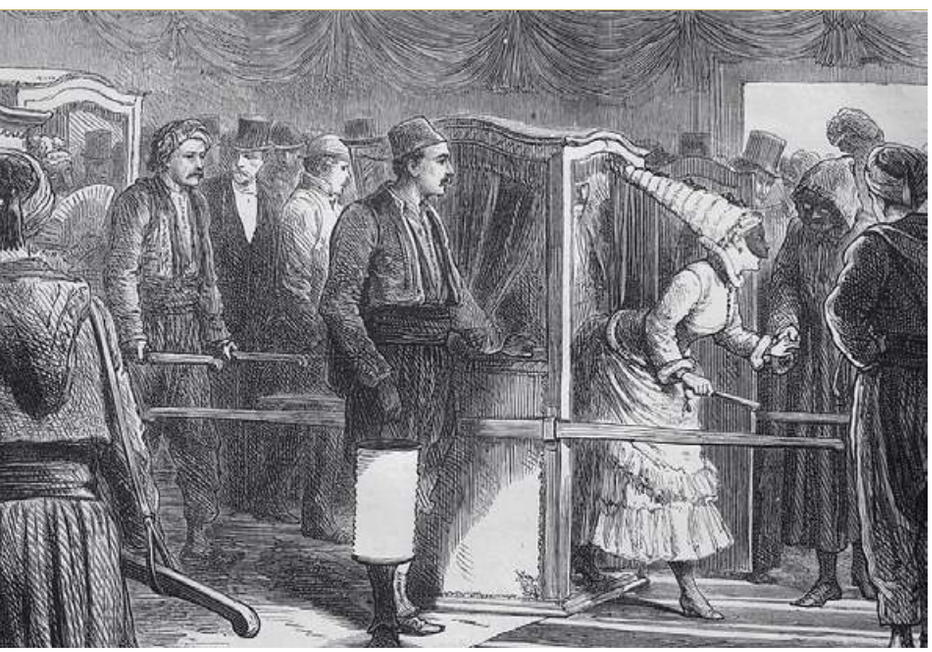
Wagner'den böyle bir iltifat almak bile başlı başına bir olaydı. O devirde İstanbul seyircisinin haliyle bu gelecekten haberi olamazdı, ama ne acıklıydı ki bir buçuk asır sonra da bu devrin seyircisinin, ya da sanatçısının o geçmişten de pek bir haberi olmayacaktı. Daha kimler girmemişti ki o tiyatronun kapısından içeri; o *Macbeth* temsilinde seyirciler arasında bulunan Giuseppe Donizetti İtalya'ya yolladığı 7 Aralık 1848 tarihli mektubunda, "yeni tiyatronun açılışı muhteşem bir başarıydı" diye yazmış ve başrollerdeki soprano Giuseppina Vilmot-Medori'nin bariton Battista Bencich ile birlikte Pera halkını o gece nasıl da coşturduğundan bahsetmişti. İki yıl sonra ise o kapıdan içeri bu defa dünya çapında bir yazar girecekti.

Flaubert'in İstanbul ziyareti

13 Kasım 1850 sabahı Tophane rıhtımı önüne demir atan Avusturya Lloyd gemisi Asia'nın yolcuları arasında Fransız romancı Gustave Flaubert de vardı. Fotoğrafçı dostu Maxime du Camp'la birlikte Mısır, Suriye ve Filistin'i gezdikten sonra İzmir'e uğrayarak Efes ve civarını dolaşan Flaubert, kolera salgınına karşı bir süre karantina altında tutulduktan sonra vardığı Osmanlı başkentinde uzun zaman çölde dolaşmanın ardından, yabancılaştığı şehir hayatına duyduğu stresi hissetmişti ilk olarak. Flaubert'in İstanbul'a dair gözlemleri bu kozmopolit şehirden annesine yazdığı mektuplarında bol miktarda yer aldı.

Paris'te olduğu gibi kendisini insanlar arasında ezilir bir halde bulmuştu. İranlı, Hintli, Amerikalı →

19'uncu yüzyıl ortalarında Beyoğlu'nda tiyatro veya bir başka gösteriye katılanların tahtırevanla götürülmesi (üstte). 1869'daki ziyaretinde üç kez Naum Tiyatrosu'nda opera izleyen Galler Prensi Edward, Abdullah Biraderler tarafından çekilen fotoğrafında (sağda).

ANDANTE DERGİSİ, HAZİRAN 2020 SAYISINDAN

ve İngiliz olsun, sokaklarda yabancılarla omuz omuza dolaşmaktaydı. "Paris kadar büyük bir şehir ve Caudebec'teki Seine'den daha büyük bir liman ve içinde de Le Havre ve Marsilya limanlarındakilerin toplamından daha fazla gemi olduğunu düşün" diyordu annesine ve şöyle devam ediyordu: "Şehrin içinde, gerçekte içleri mezarlık olan ormanlar düşün. Bazı mahalleler Rouen'in eski sokaklarını hatırlatıyor, bazıları da kuzu otlağına benziyor. Sanki tepeye doğru yükselen bir amfitiyatro içinde harabeler, pazarlar, çarşılar, camiler, birbirine geçen üç deniz ve uzaklarda yükselen tepeleri karlı dağlar." Galata Kulesi'nin tepesine tırmanmış ve oradan bütün şehri doyasıya seyretmişti. Gerçi İstanbul'un saraylarından ziyade kırsal alanlar ve mezarlıkları ilgisini çekmişti. O sırada İstanbul'da görev yapan Fransız elçisi General Jacques Aupick kendisine büyük yakınlık göstermişti. Aupick Fransız edebiyat tarihine Charles Baudelaire'in üvey babası olarak geçecekti.

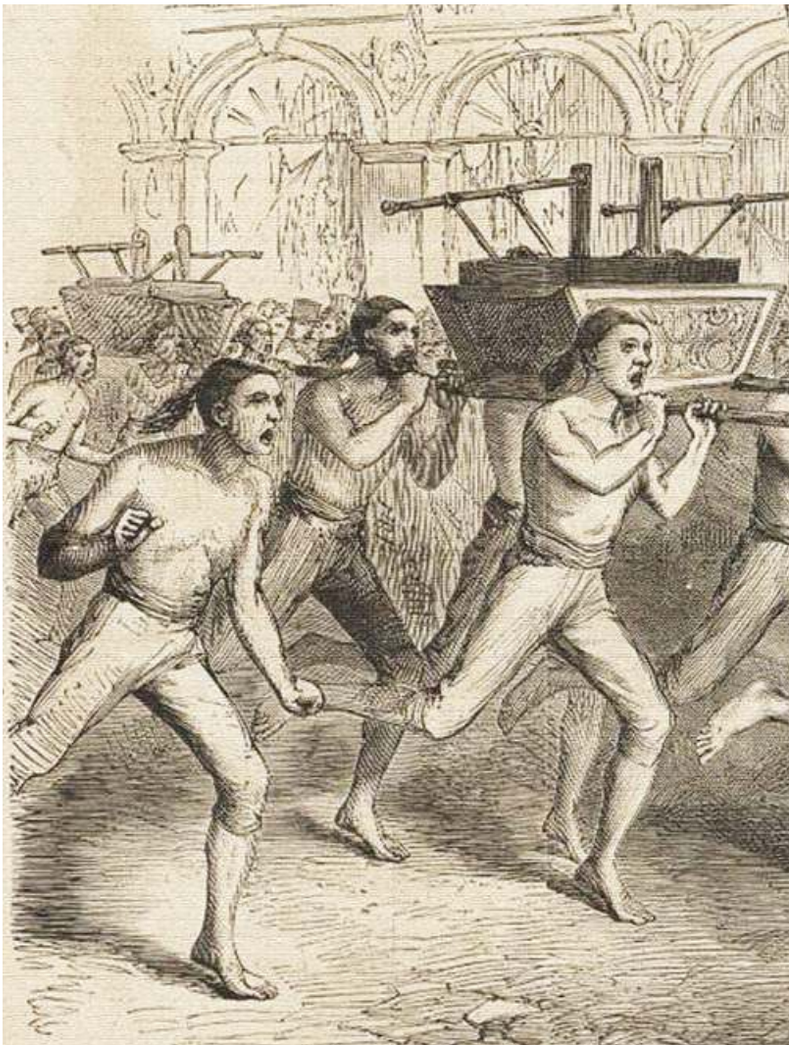

TEATRO NAUM
IN PERA DI COSTANTINOPOLI
Per la sera di Mercoledì 16 Maggio 1855
Serata Straordinaria Devoluta a totale Beneficio.
Del primo Buffo Comico Assoluto.
VINCENZO GALLI
DON PASQUALE
Musica del Maestro Cav. Gaetano Donizetti
Questa recita è unori d'abbonamento
Si principia alle ore 8 1/2 precise
N. B. Sono pregati i Signori abbonati di avvertire al Camerino del Teatro il giorno di Martedì se ritengono le loro rispettive loggie diversamente verranno disposte.

parçası olarak kurgulayacaktı. Romanla opera librettosu yer yer iç içe girerken, operada Lucia ile Edgar arasındaki imkânsız aşk, Flaubert'in kahramanları Emma Bovary ile Léon Dupuis arasındaki gizli birlikteliği sembolize ediyordu. Operanın estetik nüvesi romanın kurgusuna tam bir ağ gibi örülmüştü.

Gerçi Flaubert romanında Emma Bovary'nin izlediği *Lucia di Lammermoor* temsilini Rouen Operası'nda kurgulamıştı, ama eserini kaleme alırken İstanbul'un Naum Tiyatrosu'nda seyrettiği temsili de muhakkak hatırlamış olmalıydı. İstanbul'da kaldığı beş hafta süresince Flaubert Naum Tiyatrosu'nda sahnelenen *Le Triomphe de l'Amour* (Aşkın Zaferi) adlı bir de baleye de gitti. Fransız şair Jean-Baptiste Rousseau'nun (1671-1741) aynı isimli şiiri üzerine kurgulanan, müziklerini Guatelli'nin hazırladığı ve çocukların rol aldığı bir tür hafif eğlence olarak sahnelenen *Triomphe de l'Amour*, annesine yazdığı 4 Aralık 1850 tarihli mektuba

Flaubert, Naum Tiyatrosu'nda

Flaubert İstanbul'dayken Naum Tiyatrosu'nda Angelo Mariani idaresinde Gaetano Donizetti'nin *Lucia di Lammermoor* operası sahnelenmekteydi. Tiyatroda başarıyla verilmekte olan Lucia'dan Flaubert annesine de bahsetti ve Galata Kulesi'ne çıktığı, Pera'daki mezarlığı dolaştığı aynı günün akşamında tiyatronun kapısından içeri girerek İstanbul'da bu en meşhur Donizetti operasını dünya çapında bir şefin yorumundan izledi. "Doğu medenileşiyor" diye yazdı. Belli ki batı kültürünün, opera dahil, her haliyle doğuya bu şekilde sirayet ediyor olmasından pek de hoşnut değildi. Esasında Sir Walter Scott'un *The Bride of Lammermoor* romanından librettosunu Salvatore Cammarano'nun hazırladığı Donizetti'nin bu meşhur operası enteresan bir talihle Flaubert'in sanatında da hiç beklenmedik bir şekilde yer bulacaktı. Zira altı sene sonra kendisini dünya literatürüne geçirecek olan ve o devir mahkeme davalarına rağmen, bugün dünya klasikleri arasına giren *Madame Bovary* romanını yazarken *Lucia di Lammermoor* operasını Flaubert kitabının 15'inci bölümünde hikâyenin bir

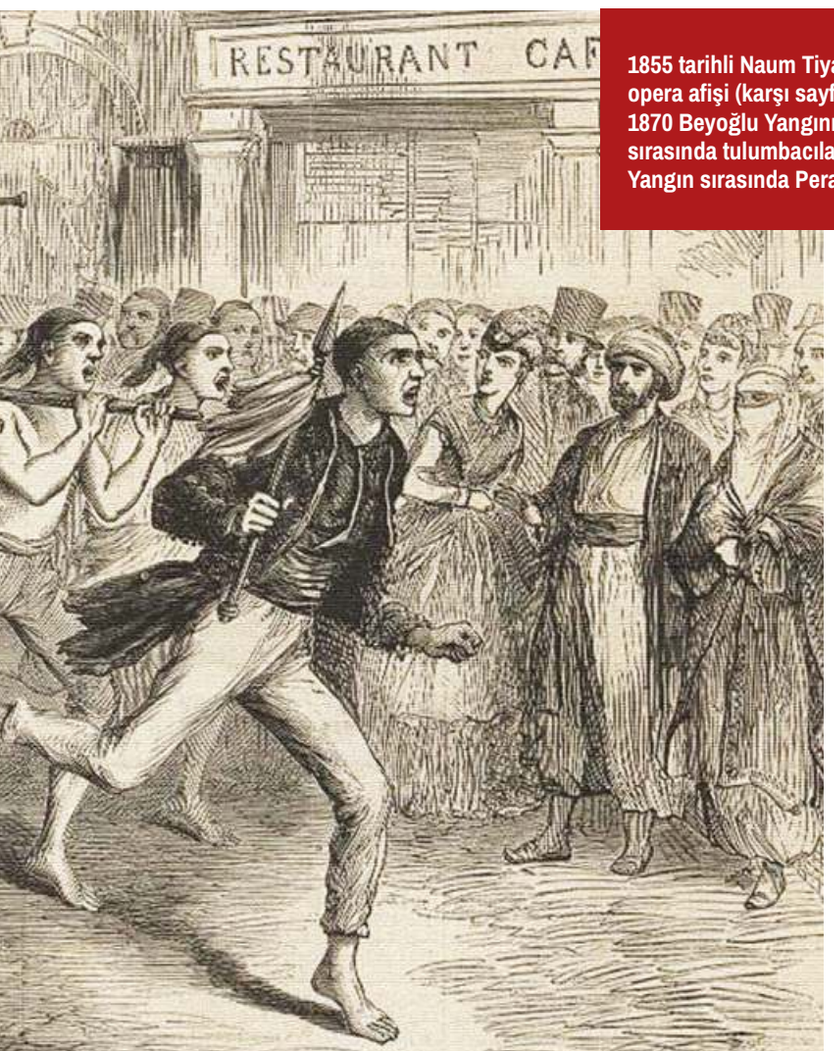
Avusturya İmparatoru Franz Joseph , Galler Prensi Edward, yazar Gustave Flaubert Naum Tiyatrosu'na konuk oldular.

bakılırsa, Fransız yazar tarafından bir hayli gülünç bulunmuştu: "Dün akşam tiyatrodaki bir bale temsilinde gülmekten öldüm: *Le Triomphe de l'Amour*. Dansözler halkın gözü önünde çılgın bir kankan yaptılar. Bunu çok büyük bir sanatmış gibi gören yüksek sosyete bolca alkışladı. İyi paşalar bile getirilmişlerdi. Aşkı temsil eden küçük kızlar ellerindeki okları atıyorlardı ve tanrı Pan jartiyerli bir kadife pantolon giymişti. Çok iyiydi."

Sultanın evsahipliğinde opera

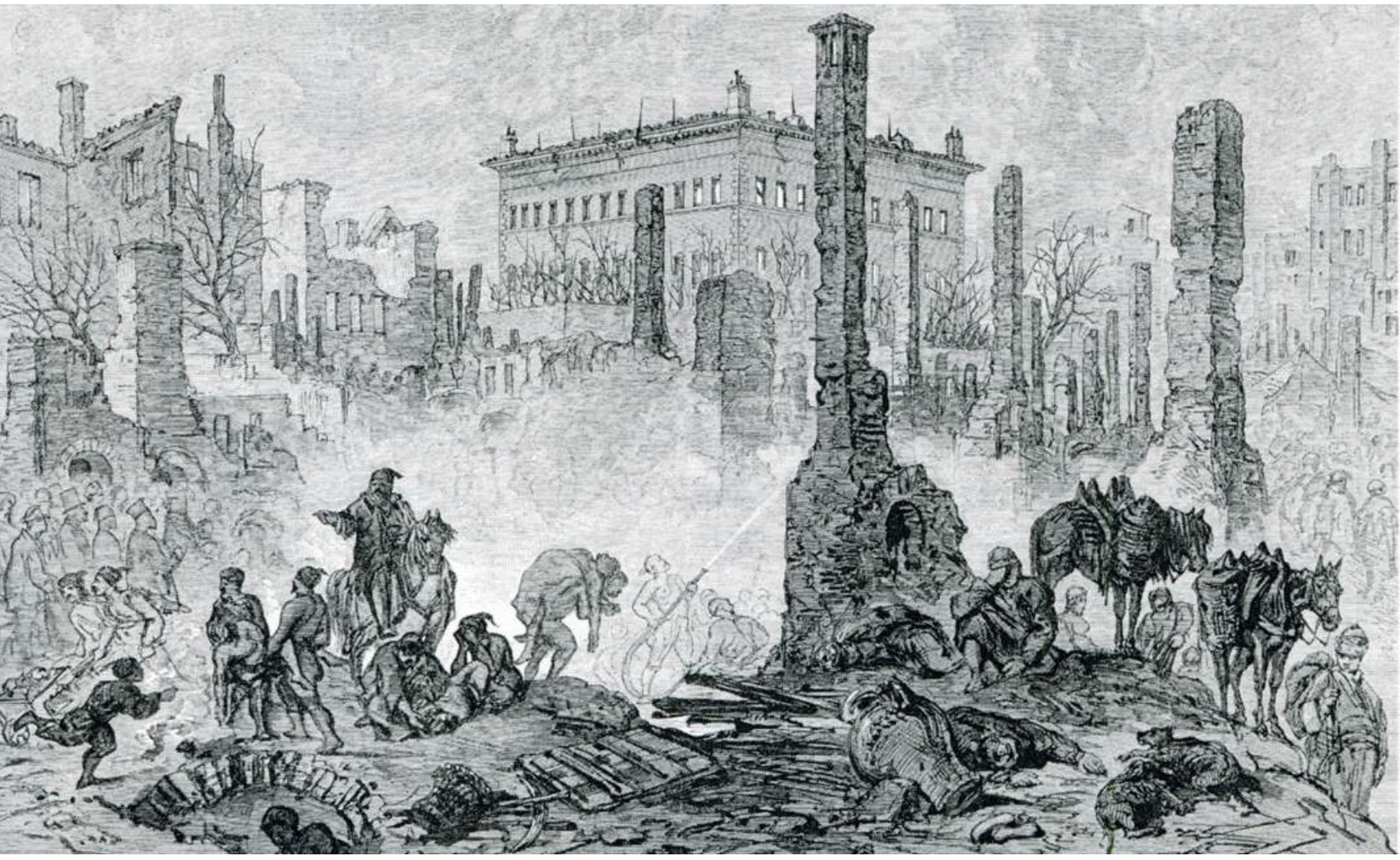
Naum Tiyatrosu'ndan sadece yazarlar, opera yıldızları ve önemli şefler değil, Pablo de Sarasate ve Henryk Wieniawski gibi meşhur virtüozlar da geçti. Wieniawski 1869'da İstanbul'a geldiğinde Dolmabahçe Sarayı'nda Sultan Abdülaziz huzurunda bir resital vermiş ve Naum Tiyatrosu'nun sahnesinde Mendelssohn'un *Mi Minör Keman Konçertosu*'nu çalmıştı. Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdülaziz'in de operalar izlediği tiyatroda zaman zaman yabancı hükümdarlar da özel temsillerde ağırlanıyorlardı. Avusturya imparatoru Franz Joseph gibi, burada, istikbalin İngiltere kralı VII. Edward, Galler Prensi olduğu yıllarda eşi Galler Prensesi'yle birlikte 1869 Nisan'ında temsiller izledi. Naum Tiyatrosu'nda 7 Nisan 1869 gecesi sahnelenen Meyerbeer'in *L'Africaine* operası Sultan Abdülaziz'in ev sahipliğinde gerçeklemişti.

Prensin maiyetinde bulunan Sir William Howard Russell o geceyi anılarında şöyle hatırlayacaktı: "Saraydaki yemekten sonra sultanın at arabaları geldi, beraberinde resmi üniformalı eşlikçileri [...] Sokaklar o kadar kalabalıktı ki, kortejin ilerlemesi zaman zaman güçleşiyordu ve camlarda kalabalık insan suratları beliriyordu. [...] Birinci katın ortasındaki saltanat locasına girince bütün salon ayağa kalktı ve her şey o kadar Avrupalıydı ki bir an İstanbul'da olduğumuza kendimizi inandırmamız için epey gayret sarf etmemiz gerekti." Bu temsilden tam bir sene sonra, 5 Haziran 1870, Pazar günü, havanın da güzel olmasının etkisiyle, Pera halkının çoğu Boğaz →

1855 tarihli Naum Tiyatrosu'nda opera afişi (karşı sayfada üstte). 1870 Beyoğlu Yangını'nda sırasında tulumbacılar (solda). Yangın sırasında Pera (sağda).

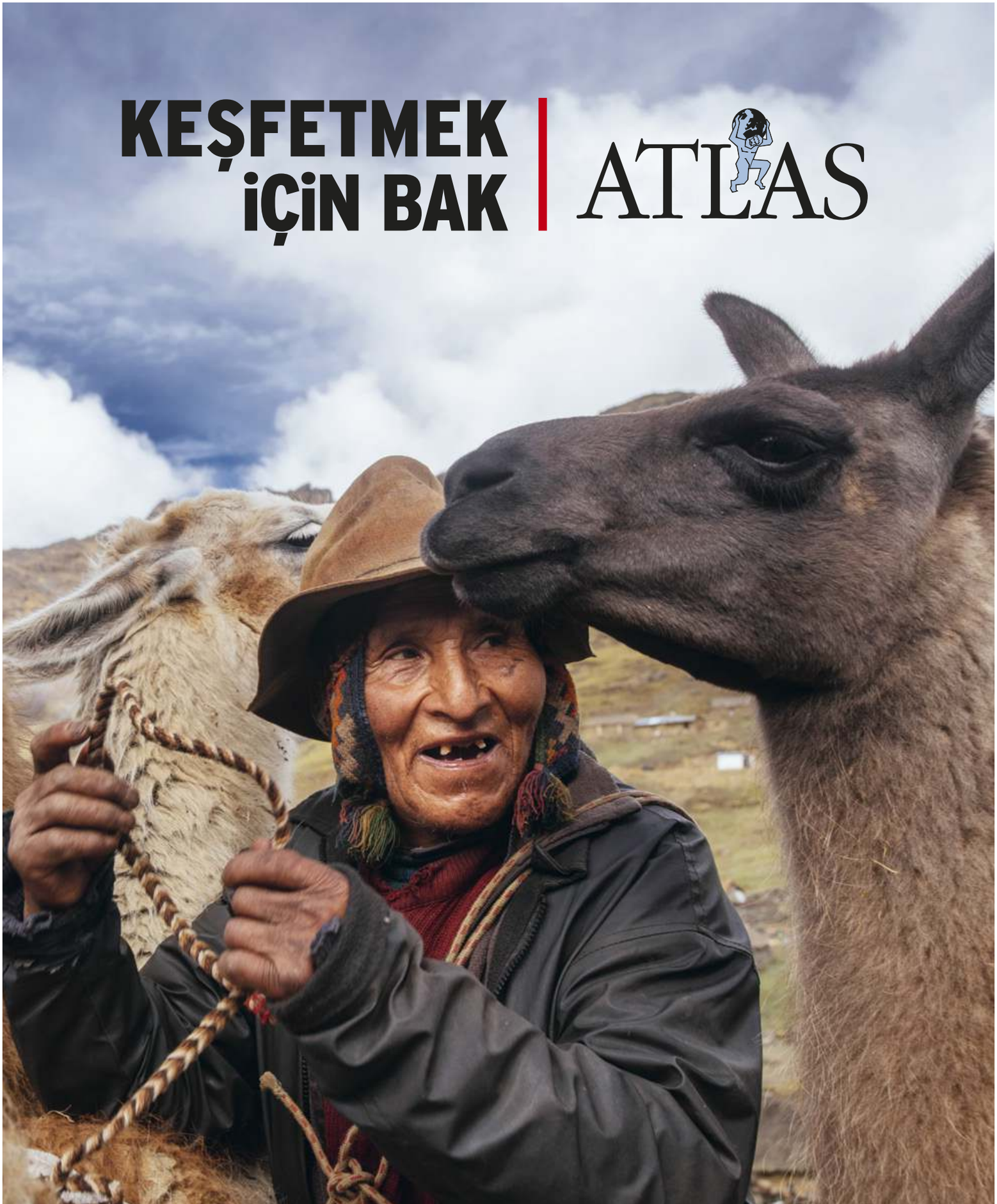

L'Illustration **dergisinin 2 Temmuz 1870 tarihli sayısında Tepebaşı'ndan yangın enkazı, arka tarafta İngiltere Büyükelçiliği görünüyor (üstte). Naum Tiyatrosu'nun yerine inşa edilen Cité de Pera, sonraki adıyla Çiçek Pasajı (altta).**

kıyılarında sefa sürmekteydi. Bu güneşli ve sıcak günü rahatlatan, insanları bir nebze ferahlatan tek unsur ise kuzeydoğudan esen değişken ama kuvvetli rüzgârdı. Ancak öğleden sonra saat iki civarında bu ahenk bir anda Taksim'in altındaki Valide Çeşme semtinden yükselen dumanlarla bozuldu. Feridiye Sokak'ta Macar Riçini adında bir kimsenin kiracı olarak oturduğu ahşap evde yangın çıkmış ve rüzgârın da etkisiyle hızla beş altı kola ayrılarak yayılmaya başlamıştı. Su gibi akan alevler bir anda Tarlabaşı'nın tamamını sararak Grand Rue de Pera'ya doğru döndü. Tulumbacılar ise dev alevler karşısında her zaman olduğu gibi çaresiz kalmışlardı. Yangının ilerlemesini kesmek için bazı evler yıkılmaya çalışılmış ise de bu durum bir çözüm sağlamamıştı. Naum Tiyatrosu da ne yazık ki alevlerden kurtulamadı. Bütün o yılların hatıralarına ev sahipliği yapan, bir zamanlar nice hayallerin canlandığı o tiyatro, büyük bir kültür mirası bir anda yok olup gitti. Tiyatro binalarının tarihinde benzer trajediler açısından bu ne bir ilk ne de sondu ●

Hemen Abone Olun • 0 212 478 0 300

atlasdergisi.com ATLASDergisi AtlasDergisi atlas_dergisi

DB DOĞAN BURDA DERGİ

Sam Amca'daki en gözde eğlence Amerikalıların pinball dedikleri tilt masalarıydı. 1950 ve 60'lı yıllarda bu oyun tüm dünyada eğlence hayatının vazgeçilmezleri arasına girmişti.

SAM AMCA İSTANBUL'U NASIL ELİNE GEÇİRDİ?

Fazla sallama, "tilt" yazar!

1950'li yıllarda Amerikan yardımı döneminde eğlence hayatı da Amerikan tarzına dönmüş ve önce tilt oyunu moda olmuştu.

Gökhan Akçura
gakcura@gmail.com

Bir zamanlar *Yeni İstanbul* gazetesinde "İstanbul nasıl eğleniyor" başlıklı bir dizi kaleme alan Salahaddin Güngör, 1950 yılında artık eskiden beri gelen eğlence biçimlerinin hiçbirinin kalmadığını, Amerikan tarzı yaşamın bu alanda da egemen olduğunu anlatır: "Naylon devri bunların hepsini silip süpürdü. Artık zevk namına ne düşünebilmek mümkünse, bize topyekûn Atlantik'in öte yakasından geliyor. Eğlencelerimiz tam manasıyla Alamerikanlaştı! İnanmazsanız, Beyoğlu'nda yeni usule göre tertiplenmiş bir salonun kapısından başınızı şöyle bir uzatın… Otomatik bilardoların etrafında madeni yuvarlakları deliğe tıkabilmek gayretiyle alın teri döküp heyecan kasırgasına tutulanları, hep orada toplanmış göreceksiniz." Bahsedilen makinenin bizim bildiğimiz adı "tilt", sözü edilen Beyoğlu Balo Sokak'taki mekânın adı ise Sam Amca idi. *İktisadi Yürüyüş* dergisinde yer alan bir yazıdan öğrendiğimize göre, Sam Amca, Creekmore adlı bir Amerikalının buluşuydu. "Creekmore Devlet Deniz Yolları tarafından mühendis müşavir olarak angaje edilip bir müddet bu müessesede çalıştıktan sonra kontrol müddeti bitmiştir. Fakat Amerikalı, İstanbul'u o kadar sevmiş ve bu güzel şehre o kadar ısınmış ki, burada yerleşmeye karar vermiş, bir İstanbul kızı ile evlenmiştir. Bundan sonra Creekmore bir vatandaşımızla ortak olarak Türk Amerikan Spor Eğlence Teşkilleri cümlesinin kısaltılmış şekli demek olan TASET isimli bir şirket kurmuştur. Şirket 1948'de ABD'den birçok spor ve eğlence vasıtaları getirterek Beyoğlu'nda Balo Sokak'ta bir eğlence salonu açmıştır."

Tokatlıyan'da elektrikli barbut!

Anlaşılacağı gibi ellili yıllarda ülkeyi baştan başa saracak olan tilt, masa topu gibi makinelerin miladı işte bu Sam Amca ile başlar. Sam Amca'nın faaliyete geçmesinin ardından Konak Oteli'nin (eski Tokatlıyan) müsteciri İbrahim Bey de, Amerikan bar bölümüne bir "bilyeli elektrikli barbut" yerleştirmiştir. 1950 yılında *Salon* dergisinin dedikodu yazarı Memo şöyle yazıyor: "Kıymetli barmen Bay Agop bundan el-aman diyor, ama ne yapsın! Bir tarafta 25 kuruş atılınca durmadan plak çalıp salonun içini havraya çeviren modern pikap, diğer köşede başına üşüşülmüş elektrikli barbut bulundukça eş dost, ehibba [dostlar] yavaş yavaş elini eteğini buradan çekmeye başlayacak… Zavallı Tokatlıyan bakalım daha ne günler görecek…"

Tilt makineleri dediğimiz bu aletlerin aslı 19'uncu yüzyıl sonlarına kadar uzanır. İngilizcede "pinball" olarak adlandırılan bu makinelerin kökenleri, aslında birçok oyunun tarihiyle iç içedir. Çim sahalarda topları ve taşları yuvarlayarak oynanan oyunlar; hokey, golf, bilardo, bowling gibi açık alan ve salon oyunları, bir masa üzerine çıkarıp makineleştirilerek yeni bir olgu haline getirildi. Bugünkü tilt masalarının ilk örnekleri 1869'da İngiliz mucit Montague Redgrave tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde üretildi. Yirminci yüzyılda bu tilt makineleri aşama aşama geliştirildi. Madeni para atma, pistonla topu itme, jeton kullanmak gibi özellikler eklendi. Elektrifikasyonun gelmesiyle pinball tasarımında büyük ilerlemeler kaydedildi. Elektrikli ışıklar, sesler gibi insanları oyuna çekebilecek unsurlar bu yıllarda gündeme geldi. 1932'nin sonunda, çoğu Chicago'da bu tür makineleri üreten yaklaşık 150 şirket vardı. Chicago o zamanlar bu üretimin merkezi durumundaydı. Pinball'un bu durdurulamaz gelişimi, 1940'ların başında bir çok çevreyi rahatsız etmeye başladı. Oyun araçları New York, Los Angeles ve Chicago dahil olmak üzere ABD'nin büyük şehirlerinde yasaklandı. Yasakların belirtilen nedeni beceri ve şans oyunu olarak sunulan bu oyunun, aslında bir kumar makinesine dönüşmüş olmasıydı. Pinball tarihini burada bırakıp, bir on yıl sonrasının Beyoğlu'suna doğru hızla yol alalım.

Balo Sokak'ta bir Amerikalı

Balo Sokak'ta bulunan Sam Amca, Giovanni Scognamillo'nun özellikle lise yıllarında gittiği favori mekândır: "Sam Amca galiba Türkiye'ye oyun makinelerini getiren ilk müessese. Az paramızı da almadı, çünkü her çeşit para makinesi vardı. Bunların bazılarından hediyeler, bazılarından ödüller çıkıyordu ve Beyoğlu ve İstanbul için bir yenilikti. O yer sürekli olarak doluydu. İtişe kakışa millet sıra bekliyordu. Ve okul çıkışı direkt olarak biz Sam Amca'ya gidiyorduk. Grup halinde gidilir, saatlerce oynanır, bir makineden diğerine geçilirdi. (…) Para atıyorsun ve de kaybediyorsun tabii. Futbol oyunları da oynuyorduk. Mesela bir kepçe vardı; vitrinin içindeki bir sürü hediyelik eşyayı almaya çalışıyordun. Diyelim, yeni bir saat vardı, onu alacaktın, nah alırdın tabii! Tam bir şey yakalayacakmış gibiyken ya kepçe kayar, ya ağzındaki her neyse. Ama devam ve devam, parasız kalıncaya kadar."

Kemal Suman da Galatasaray Lisesi yıllarını anlattığı *Bitmeyen Mektep* adlı kitabında şunları hatırlıyor:

"Sam Amca henüz kahvelere takılmaya başlamamışların yeriydi, buraya tilt salonu da denirdi. İstiklal Caddesi'nden Tarlabaşı istikametine inen Balo Sokak'a girince, sağ tarafta yeraltında, sigara dumanından göz gözü görmez bir acayip yer… İçerisi ilk Amerikan üslerinden ıskartaya çıkarılmış zararsız oyun aletleriyle doluydu. Tilt de bunlardan biriydi. Üstü camlı dikdörtgen yatay bir masanın karşı tarafına bağlı, gene dikdörtgen bir elektronik tablosu olan bir oyun masası. Çelik bir top, yaylı bir düzenekle masanın içine fırlatılır, top hafif bir meyille aşağıya inerken türlü engeller ve dar boğazlar arasından geçer, bazı yerlere çarpınca gene sağa sola, ya da yukarı doğru fırlar, sonunda en alttaki delikten masanın içine düşerdi. Oyunun amacı çelik topu mümkün olduğu kadar masa içinde dolaştırıp, yüksek puan almaktı. Topa yön vermek için orta kuvvetle masaya yandan ve köşelerden vurup sallamak mümkündü, ancak fazla vurulursa masa kızar, ekranda "Tilt" yazısı belirirdi. O zaman, ya Sam Amca'nın yetkilisi karga burunlu, baykuşa benzer bir adam olan ve belinde bir tomar anahtarla dolaşan Murat Ağabey yardıma çağrılır, o insafa gelirse yeniden bedava bir oyun oynanır, ya da bir yirmi beş kuruş daha masaya yutturulur, toplar yeniden ortaya çıkardı. Langırt denilen masa futbol oyunu henüz çok yaygın değildi, ama Sam Amca'da iki tane langırt masası vardı."

Sam Amca'dan sonra İstiklal Caddesi'nde daha büyük bir mekânın açıldığını da hatırlıyor Giovanni Scognamillo: "Aşağı yukarı bugün Vakko'nun bulunduğu yerde. O iki katlıydı, daha bol makine vardı. Kız arkadaşlarla gidiyorduk. Onlar da oynuyordu, biz de oynuyorduk."

Nezih Uzel de şöyle hatırlıyor Sam Amca'yı: "Beyoğlu'na [ilk kez] 1949 yılı Ağustos ayında bir gece geldik. Beyoğlu'na geldiğimde tam 11 yaşındaydım. O yaşımın bana hatırlattığı en özel an; sosisli sandviçle tanışmam olmuştur. Ağabeyimin bana aldığı hardallı sosisli sandviçi bir güzel yemiştim ve bu sandviç hayatımda yediğim ilk sosisli sandviçti. Bir de yan sokaklardan birinde Sam Amca diye bir yer vardı, kapısında kocaman şapkası ile Amerikan Sam Amca'nın posteri asılı dururdu. İçerideki oyun makinelerine para atar, sigara ve hediye alırdık. O gece ağabeyimin makineye attığı 10 kuruşları da unutamam, ama ne yazık ki hiçbir şey alamamıştı. Parasını kaybettiği için üzülen ağabeyimle unutulmayacak bir gece yaşamıştık. Beyoğlu'ndaki ilk maceramız da böylece, kırılan gururumuzla, tadı damağımda kalan sosisli sandviç olmuştur."

İsa Albayrak'ın *İki Sam Amca* adlı hikâyesinde de mekânımız şöyle anlatılır: "Girdiğim yer ne bir gazino, ne de çalgılı bir kahveydi. Etrafta üzerinde İngilizce yazılar bulunan bir alay acayip makineler ve bu →

1951 Sam Amca pavyonları (solda üstte). 1950'de İstanbul Sergisi'nde Sam Amca Serin Köşe bölümü (altta).

1950 İstanbul Sergisi'nde Sam Amca pavyonlarının broşürü (üstte). Sam Amca'nın plak doldurma organizasyonu sesli mektup veya Voice-O- Graph'ın gazetelerdeki ilanı (karşı sayfada).

makinelerin başına toplanmış her tipte, her kılıkta insanlar vardı. Müzik ise köşede duran, 15-20 tane plak arasından beğendiğin parçanın numarasını gösteren düğmeye basıp on kuruşu da delikten atınca istediğin plağı çalan bir makineden geliyordu. Burada her makinenin şekline göre, parasına göre hüneri vardı. Bazı makinelerin etrafına toplananların heyecanı bu makinelerle esaslı kumar oynandığını belirtiyordu. Ne tuhaf kumarhaneydi burası. İnsanlar burada birbirleriyle değil makinelerle kumar oynuyor, birbirlerinin şansı yerine makinelerin şansını yenmeye çalışıyorlardı."

Üniversite gençliği bilhassa davetlidir

Sam Amca, 1950 yılından itibaren o dönemin gözde fuarı İstanbul Sergisi'nde de yer aldı. Şirket İstanbul Belediyesi ile anlaşarak İkinci İstanbul Sergisi müddetince Sergi Sarayı arkasındaki geniş terası işgal etmiş ve Luna Park'a hâkim olan bu teras üzerinde bütün eğlence makinelerini toplamış ve sergi münasebetiyle yeni ilaveler de yapmıştı. Turnike ile girilip çıkılan bu açık hava pavyonuna, geliri belediye ile şirket arasında yarı yarıya taksim edilmek üzere 10 kuruş duhuliye konmuştu. Burası Balo Sokak'taki Sam Amca'da bulunan oyun makineleri, magnetophone, jukebox, gülle atan atlet, skibol, beyzbol, Amerikan bilardosu gibi aletlerle donatılmıştı.

Sergi'de yine bir Sam Amca girişimi olarak, pek bilinmedik yiyeceklerin satıldığı bir "Serin Köşe" kurulmuştu. Sadeddin Gökçepınar, *Akşam*'daki yazısında buraya dikkat çekiyordu: "Her ikisi de pastörize sütle hazırlanan "Ayskrim" denilen Amerikan dondurması ve sıcakta bile kolay kolay erimeyen Penguen dondurması çok revaçtaydı. Bir de otomatik makinelerle yağda kızartılmış cin mısırı vardı ki, eski zamanların uzun kış gecelerinde kalbur veya elek içinde, veya sacdan yapılmış kaplarda patlatılan mısırdan farkı yoktu, yalnız hususi bir makinede elektrikle ve yağ içinde patlatıldığından hem lezzeti güzel, hem de manzarası iştaha vericiydi."

1951 yılında açılan Üçüncü İstanbul Sergisi'nde ise Spor ve Sergi Sarayı'nın ikinci katında bulunan Eldorado Milk Bar kendini "Türkiye'de ilk defa tesis edilen Amerikan stili gençlik lokali" olarak tanımlamaktaydı. Bir başka ilanda ise "sergide gençliğe ait yegâne eğlence ve dans yeri" ibaresi bulunuyordu. Burada göreceklerimiz ise şöyle sıralanıyordu: Amerikan juke box, Record Player, Wire Recorder ve Sam Amca. İlanlarında "üniversite gençliği bilhassa davetlidir" ibaresi bulunmaktaydı. Giriş iki kişi için 2,5 liraydı.

Adından da belli olacağı üzere bu yeni yaşam tarzı pavyonların en gösterişlisi Sam Amca'ydı. Amerikan tipi oyun makineleri dolu bu pavyon, özellikle çocukların çok ilgisini çekiyordu. Plak dolabına (jukebox) atacağınız on kuruşla istediğiniz plağı dinleyebiliyordunuz. Boyunuzu ölçen makine aynı zamanda falınıza da bakabiliyor. "Çocukların başından ayrılamadıkları harp oyunları makineleri de görülecek şey. Bunlardan birisi şehre hücum eden tayyarelere dört bataryadan müteşekkil uçaksavar toplarıyla ateş edilmesidir. Topların ağzından süratle fırlayan saçma büyüklüğündeki mermileri tayyareye isabet ettirmek oldukça maharet isteyen bir iş. Diğer bir makineden de gene on kuruş mukabilinde zaman zaman su üstüne çıkan denizaltılara mayınlar atılmaktadır."

O yıl *İktisadi Yürüyüş* dergisi nedense Sam Amca'nın avukatlığına soyunur: "Sam Amca iddia edildiği gibi bir kumarhane değildir. Bu yazımızda okuyucularımıza bunun izahını yapmaya çalışacağız. Sam Amca için, "Amerikan Oyun Parkı" diyebiliriz. Kumar para kazanmak hırs ile oynanan bir oyun olduğuna göre,

Sam Amca'nın bu hırsı kamçılayacak bir tarafı yoktur. Buradaki bütün oyun aletlerinin hedefi, insan dikkatini yükseltmek, mihanik [mekanik] görüşünü artırmak ve insana hoş bir vakit geçirmiş olmaktan ibarettir." Yazarımız ardından buradaki aletleri de anlatmaya koyuluyor. Önce savaş makinelerinden söz ediyor. Sonra diğerlerine geçiyor: İki robot oyuncudan oluşan "Gol Makinesi", vinci sayesinde bir şeyler kazanma umudu veren Bolaskor vb. "Bütün bu aletlerin başında çok nazik teknisyen bay Halit Karakaya bulunmaktadır. O yalnız bu aletlerin sıhhatiyle değil, aynı zamanda gelen ziyaretçi ve müşterilerin eğlenceleriyle yakından alakadar olan çok çalışkan, centilmen ve temiz bir insandır. Sam Amca'nın bütün aletleri hakkında geniş izahatından dolayı teşekkür ederiz."

Fil gibi cepleri sömüren aletler

1950 yılında İzmir Fuarı'nda da görürüz Sam Amca'yı. *Yeni Asır* şöyle anlatıyor: "Bir de Sam Amca denilen bir yer var ki insanın aklını alıyor. Amerikan mamulatı kumar aletlerinin başında (makineleri kuranlar hariç) kazananlara rastlamadım. Fil gibi yalnız sömürüyor. Dün gece onlukları kaptıra kaptıra o hale geldik ki, nihayet kahramanlığın dokuz şartını birden tatbik edip, selameti kaçmakta bulduk. Ama şu insanın içindeki şeytan yok mu? Bu gece yine oraya gideceğiz galiba."

Sam Amca ve benzeri salonların giderek artması, üstüne üstlük bunlara çocukların dadanması kamuoyunu rahatsız etmeye başlar. Halit Kıvanç konuyu aktarırken tehlikeye de şöyle işaret eder: "Lakin işin tehlikeli tarafı, buralara dadanan küçüklerin kumara alışmaları ve bu uğurda mekteplerini fedaya kadar gitmeleri idi." Kıvanç'ın gözlemlerine göre salon sahipleri de, 18 yaşından küçük çocukların buralara girmelerini istememektedirler. Yapılan şikâyetleri inceleyen savcılık bu makinelerin maharete bağlı aletler olduğunu kabul etmiş, kumar unsuru saymamıştır. İş artık idari önlemlere kalmıştır. Beyoğlu kaymakamlığı ve Vali Fahrettin Kerim Gökay bu konuda bir adım atmaya karar verirler. Kıvanç'ın aktardığına göre bu tür salonlardaki oyunlardan para veya sigara gibi bir yarar elde edilmesi önlenecektir. Bunun dışında elektrikli makinelerle zevki için oynama serbest bırakılacaktır. Ama esas görev maarife düşmekte, okul çocuklarının buralara girmemesi için kontroller sıkı tutulmalıdır.

Sam Amca ve tilt makineleri kullanan mekânların bundan sonraki tarihi "langırt"ın ulusal tarihiyle paralel gider. Bir yasaklanır, bir serbest kalırlar… Ama söz konusu oyuncaklar, bugün artık koleksiyoncuları heyecanlandıran birer makineden başka bir şey değiller artık ●

Sesli mektup ya da Voice-O-Graph

Sam Amca'nın plak doldurma teşkilatı, Beyoğlu'ndaki mekânında rastlayacağımız yeniliklerden biriydi. Voice-O-Graph adını taşıyan bu aletle sesinizi plağa kaydetmek ve sonra bunu "sesli mektup" olarak sevdiklerinize göndermek mümkündü. Scognamillo da, Sam Amca'da plak doldurmuştu: "Adını unuttuğum İtalyanca bir şarkıydı. Dur bakayım, belki Domenico Modugno'dan bir parça ama emin değilim. Onu uzun yıllar sakladım, sonunda attım. Fazlasıyla cızırtılıydı." Voice-O-Graph Beyoğlu'ndaki mekânında tanıtılmış bir olaydı. Ama esas ününü İstanbul Sergisi'nde kazandı. İstanbul Sergisi Sam Amca pavyonundaki plak doldurma stüdyosunu *Akşam* gazetesi muhabiri şöyle betimliyordu: "Umumi yerlerdeki telefon kabinelerini andıran bir yer. İçeri girip kapısını kapadıktan sonra kasasına gümüş bir lira atmanız lazım. Para atılınca bir takım yazılarla evvela hazır olmaya davet ediliyorsunuz. Bundan sonra şarkı mı okuyacaksınız? Yoksa bir dostunuza sözlü mektup mu göndereceksiniz… Her ne ise ağzınızı alıcı cihaza yaklaştırarak söze veya şarkıya başlamanız lazım. Burada 65 saniye müddetle sesinizi plağa veriyorsunuz. Plağın dolmasına on saniye kala gene ışıklı yazılarla size gereken ihtar yapılıyor. Doldurulmasından sonra plak, gene otomatik bir pikap ile size dinletildikten sonra, itina ile hazırlanmış sağlam bir zarf şeklinde kâğıt bir kılıfa konularak veriliyor."

Bibliyografya

- Bir Levanten Şövalye. Giovanni Scognamillo Kitabı, Söyleşi: Emel Armutçu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008
- Kemal Suman, Bitmeyen Mektep, Gita Yayınları, İstanbul 2009

DR H.ERKİP

Markopaşa

YIL: 1, SAYI: 27 ◆ Yaşadıkça Komünist Düşmanıdır ◆ 2 KASIM 1947

ORHAN ERKİP

Validen Hesap Istiyoruz?

MARKOPAŞA
Polis Hafiyesi

Türkiyede Komünist ajanları.. Sır satın alan mağazalar bürolar. Emirler nası gelir... Komünistlerin Allahı kimdir... Hapishaneler arasında komünist posta teşkilâtı Güzel karısı olmak bahtiyarlığı. Sabahattin Âli neden Ankarada oturur... Necip Fazılın komünistleri himaye etmesindeki hikmet.. Milleti birbirine nasıl düşürüyorlar, nasıl aldatıyorlar..

●●

Gelecek sayımızdan itibaren «Paşanın fendi, Komünistleri yendi» sütunlarında okuyacaksınız.

Rusyayı Seviniz Arkadaşlar

Rusyayı seviniz arkadaşlar; seviniz. Oradaki rahatlık dünyanın hiç bir yerinde yoktur. Elbiseleri rahattır; kayış ve kravat kullanmazlar; tulumdur.

Mide şişirmek, göğüs geçirmek yoktur. Insan doyduğunu bilmez ki, dolduğunu bilsin.

Rusyayı seviniz arkadaşlar; orada misafir ağırlamak, eşe dosta ikram külfeti yoktur. Kendin bulamazsın ki başkasına veresin. Para kullanılmaz.

Rus altını, Rusyadan başka her yerde kullanılır.

Tramvaylarda sıkışmak ne gezer. Yürütürler adamı Sibiryaya kadar.

Ev buhranı, gecekondu ne gezer. Sağ olsun çadırlar, hanlar, hamamlar.

Rusyayı seviniz arkadaşlar; kim kime olduğundan kim vurduya gidip bir an evvel ebedî saadete erişmek de kolaydır.

Rusyayı seviniz arkadaşlar; seviniz... Bir yılan kadar...

Sultanın GÖZÜYLE

Dost mu? Düşman mı?

Ilk defa Ahmet Emin istedi. Hükûmetin icraatında komünistlerin de dahil olduğu umumî bir af varmış. Eskiden padişahlar başa geçince iktidar sarhoşluğu ile böyle ihsanlar dağıtırlardı.

Tarihe tekerrür diyenlere hak mı verelim?.

Yoksa milletin başına yine belâ olacak komünistlerle «yarab!. Ahmet Emin uğruna koca millet yanıyor.» mu? diyelim.

Bayilere

Halûk Yetişin ve Merhumpaşa komünist dergisinin Markopaşa ve Malûmpaşa ile alâkası yoktur.

Bazı suiistimaller yapıldığı öğrenilmiş, haklarında takibata geçilmiştir. Hesapların karıştırılmaması görülen lüzum üzerine bildiririz.

MARKOPAŞA

MİLLET AÇLIKTAN KIVRANIYOR

ASFALT CADDELERİMİZDE ÇIPLAK AYAKLAR GEZİYOR, HASTANELERİMİZİN ÖNÜNDE BİNLERCE VEREMLİ SIRA BEKLİYOR. SİZ VAKTİNİZİ RESMİ KUŞATLARA; AÇILIŞ NUTUKLARINA; MÜKELLEF ZİYAFETLERE TAHSİS ETMEKLE VAZİFENİZİN BİTTİĞİNİ ZANNEDİYORSUNUZ

1938 denberi Istanbul valisi ve Belediye Reisi makamını işgal eden Lûtfi Kırdar icraatında belediye reisinden, validen ziyade imar işlerile alâkalı şehircilik mütehassısı gibi hareket etmiş, şehrin binbir derdi dururken lüks peşinde koşarak bütçeyi de, halkı da sıkıntıya sokmuştur.

Daha vali olduğu ilk günlerde yaptığı en hayırlı iş «kimsesiz çocuklar yurdu» namile kurulmuş bir müesseseyi, müdürüne kızıp kökünden yıkarak bugün Istanbulda mevcut 20 bin serserinin tohumunu atmıştır.

Tophane hamamlarında, köprü altlarında, derme çatma gecekondularda binlerce insan barınırken vali beyimiz mevkiini sağlamlamak, üstlerine yaranmak için milletin alın terini harcayıp milyonlara mal olan kel başa şimşir tarak misali radyo evleri, açık hava tiyatroları, meydanlar, stadlar, gazinolar, parklar yapmıştır.

Stadyomlarda göğsümüz kabararak % 25 veremli olan gençliği mi seyredeceğiz?

Gazinolarda kimler eğlenecek? Etyemezde, Kumkapıda, Bakırköy gecekondularında su ile ıslatılmış kuru ekmekle safralarını bastırmaya, baygınlıklarını gidermeye çalışan halk mı?

Belediye bütçesi memur maaşlarını veremezken, içtimaî yardım tahsisatı tamtakırken gelen giden heyetlere verilen ziyafetlerin tahsisatı nereden çıkıyor? Kaç veremlinin, kaç dostunun rızkı harcanıyor?

Radyo evleri, açık hava tiyatroları, geniş caddeler, muazzam meydanlar belediye gazinoları, asfalt yollar, mükellef otobüsler,

(Devamı 3 te)

AKAİD

Bir ömür böyle geçti

Son zamanlarda okuyucularımdan mektuplar alıyorum. Benden hayatım hakkında malûmat istiyorlar.

Hepsine topyekûn cevap vereceğim:

«Daha doğduğum gün, kız olmadığım için anneannemden beddua, ebeden bilmem ne yedim. Bir ayhktan hatırlayabildiğim mavi üstüne mavi işlemeli bir kundağım vardı. Canım sıkıldığı zaman sağ elm fiyango ile oynanır, dünyanın nasıl döndüğünü düşünürdüm.

Ilk adımı 222 tabak kırdıktan, 9 oturak eskittikten sonra attım. Keşke atmaz olaydım. Ondan sonra attığım hiç bir adımın hayrını görmedim.

Karaborsa mamulâtı mal gibi siyah önlükle başladığım mektepten daha ilk günü memnun olmayıp eve resti çektim:

— Ben mektebe gitmiyeceğim.

— Neden oğlum?

— Okuma bilmiyorum, yazma bilmiyorum. Hoca da derste konuşturmuyor, neye gideyim.

— ?..

Ilk mektepte üç diş; sırada çakı ile yazılmış üç isim.

(Devamı 3 de)

Komünizm: Tencere dibin kara,
Demokrasi: Seninki benden kara.

“KOMÜNİST DÜŞMANI” TAKLİDİ DE ÇIKMIŞTI

Sahte *Marko Paşa*

Türkiye’nin basın tarihinin en muhalif seslerinden biriydi *Marko Paşa* gazetesi. Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz gibi yazarların imzasını taşıyan gazete defalarca kapatıldı, başka isimlerle çıkmak zorunda kaldı. Hatta muhalif kimliğine karşı komünizm karşıtı sahtesi bile yayımlandı.

Özgün Uçar
ozucaro@gmail.com

MARKO PAŞA 8 Kasım 1947

KUÇUK HABERLER:

İngiliz filosu döndü

Londra: (Ayır da at Press)— Türkiyeye bir nezaket ziyaretine gitmiş olan İngiliz hava kuvvetleri filosu buraya dönmüştür.

Gelen filonun parlak bir muzisi vardır. Nüget cilâsile parlatılmıştır.

İkinci Dünya Harbinin başlangıcında filo ticaret gemilerini bombalamış, 500 tanesini batırmış, 400 tanesini yatırmış, 200 tanesini dibe daldırmıştır. Sayısı unutulmuş hava meydanı bombalamış - uzunluğu sanimine kadar idarehanemizde mahfuz - mesafe kat edip Almanya ve İtalyayı sulh ve sükûn için bombalamış, ölüm saçmış bir anda 10,000 kişinin canına okumuştur. Sağ kalanlarını bu feci manzaradan rahatsız etmemek için mitralyöz le iki gözünden birden vurmuştur.

Atılan mermi isabetlerinde gebe kadınların karınlarında tam isabetler temin edilerek çocukların zahmetsizce terki dünya etmeleri mümkün kılınmıştır.

Koleranın ödü patladı

Müjdeler müjde!.. Koleradan korkmasınlar artık. İngiltereden, ilâçlarından, Amerikanın atomla tedavisinden daha müessir bir çare bulundu.. Artık kolera, dünyada kaçacak delik aramaya kendine... Civi civiyi söker derler... Türkiye de böyle bir ilâç buldu işte... ve hemen ihraç ediyor..

Müjde Müjdeler, müjde dostlarım, ve geçmiş olsun vatandaşlarım Fallı Rıfkı Mısıra gidiyor..

PAŞANIN FENDİ KOMÜNİSTLERİ YENDİ

Komünistlere cevap

Tefrikamıza başlamadan evvel Merhumpaşa nam gazetenin hakkımızda yapmış olduğu çirkin neşriyata cevap verelim:

1— Markopaşa idaresine girerek evrakları, yazıları almışız.

Cevap: Markopaşa idarehanesi denen yer polis defterinde de, Basın ve Yayın idaresinde de kayıtlı olduğu gibi Orhan Erkip'e ait Malûmpaşa idarehanesidir.

2— Idarehaneye anahtar uydurarak girdiğimizden şikâyet ediyorlar.

Cevap: Bir insanın kendi idarehanesine anahtar uydurarak girmesine akıl erdiremiyorum. Acaba kendi yerine girip çıkmak ne zamandanberi bir suç teşkil etmektedir. Onların da her vesile ile söylemekten çekinmedikleri Türk adaleti niçin bu işe el koymamış. Hattâ açtığımız tazminat dâvasını bile lehimize neticelendirmiştir.

Eski yazarı olduğum Markopaşanın bütün mülkiyeti bana ait olduğu halde bir sayı para kazanmak arzusile bigünah Mustafa Uykusuzu kanun mesuliyetlerine karşı bir kalkan gibi kullanarak Markopaşayı piyasaya çıkarmaları da, onların kanun ve nizama karşı gelmekten asla çekinmediklerini gösterir.

3— Idarehanemi boşalttığım gece alınan imzalı kâğıdın üstü doldurularak Markopaşa imtiyazının alındığı iddia ediliyor.

Cevap: Adalet huzurunda söylediğimiz gibi idarehanemi (sırf idare müdürü ile sekreterin de anahtar bulunmasından dolayı) boşalttığım geceden çok evvel Basın Yayına devir edildiğine dair Markopaşanın eski sahibi tarafından müracaat edilmiş, ayrıca satış yapıldığına dair başka bir mukavele yapılmış, gazetelerle ilân edilmişti.

4— Birde 5 sayıdır çıkan yazıların kendileri tarafından yazıldığını iddia ediyorlar.

Cevap: Buna pabuçlarımız bile kahkaha atar.

Bu gafiller mecmuamı çıkarıyorlar yoksa tuşumu yapıyorlar.

Sorarım haftalık kaç mecmua vardır ki bir senelik yazısını hazırlasın.

Kaç kafa vardır ki hadiseleri tahmin edip yazılarını yazsın.

Madem kendileri yazmış aynı yazıları yazıp koymuyorlar.

Çünkü Markopaşa daima merhum paşadan bir gün sonra çıkıyor. Neden Markopaşadaki kuvvetli nüktеler Merhumpaşa da yok.

İşte okuyucular uzun zamandır susturduğumuz halde mecbur olduk konuştuk.

(Devamı var)

Komünistlerin arasına nasıl düştüm.

(Gelecek sayımızda)

“Yaşadıkça Komünist Düşmanıdır” sloganıyla çıkarılan sahte *Marko Paşa* gazetesi (karşı sayfada ve üstte).

Mizah ve basın tarihimizin kuşkusuz en sıradışı, en maceralı ve en çok tirajlı siyasi mizah gazetesi Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz ve Mim Uykusuz’un birlikte çıkardığı *Marko Paşa*’dır. *Marko Paşa*, toplatılmaya, baskılara, yasaklara karşı çareyi sürekli isim değiştirmekle bulur. *Merhum Paşa*, *Malum Paşa*, *Ali Baba*, *Yedi Sekiz Paşa*, *Hür Markopaşa* isimlerini alır. Dört sayfalık *Marko Paşa*, muhalif yazı ve çizgileriyle o kadar etkili ve rahatsız edicidir ki, aynı isim ve aynı logoyla onu komünist düşmanı gösterecek sahtesi bile çıkacaktı.

Gerçek gazetesinde yazdığı köşe yazılarından birinin başlığı olan “Markopaşa’ya Şikâyet”ten esinlenen Aziz Nesin ilk sayısı 25 Kasım 1946’da yayınlanan *Marko Paşa*’nın çıkış hikâyesini şöyle anlatır: “Sabahattin Ali bir gülmece gazetesi çıkaracağımı duymuş. O sıralarda Sabahattin, Devlet Konservatuvarı’ndaki hocalığından çıkarılmış, vekalet emrine alınmış bulunuyordu. Ankara’dan geldiği bir sıra beni buldu, “Markopaşa’yı birlikte çıkaralım, ben sermayesini veririm” dedi. Önerisini memnuniyetle karşıladım. Yeniden konuş- →

Marko Paşa

YIL: 1, SAYI: 28 ◆ Yaşadıkça Komünist Düşmanıdır ◆ 8 KASIM 1947

Sakallı Bebekler Eğleniyor!..

Necip Fazıl

Okutmayada büyük kuvvet veriyoruz. Donu olan donunu ceketi olan ceketini okutmazsa namerdim..

Moskova Radyosu Neşriyatına

KOMÜNİST PROPAGANDASI

MİLLÎ BİRLİK

TOPYEKÛN CEVAP

Düşmanlığın Ne?

Bize Dikdatör lâzım

Falih Rıfkı

sızmış

8 Kasım 1947 tarihli komünizm karşıtı *Marko Paşa* (üstte). *Marko Paşa* gazetesi yazarlarından Aziz Nesin (altta).

Marko Paşa çıkar çıkmaz büyük bir ilgiyle karşılandı. Taşradan il ve ilçelerden, "100 tane daha, 200 tane daha gönderin" diye haber geliyordu.

mak üzere ayrıldık. Beyoğlu Balık Pazarı Cumhuriyet Lokantası'nda buluştuk. Bu konuşmamızda Sabahattin bana karşı çok dostça ve insanca hareket etti. Gazetenin sermayesi olarak bin lira verecekti. Bana şöyle dedi: "Senin mali durumun benimkinden çok bozuk. Eğer gazete ayda yüz elli liradan az kâr getirirse, bu para tamamen senin olsun, yüz elliden fazlasına ortağız." İkinci konuşmamızı Tepebaşı'nda Cumhuriyet Gazinosu'nda yaptık. Sabahattin gazetenin sahibi olacak, ben de yazı işleri müdürü olacaktım. Başyazıları Sabahattin yazacak, gazetenin öbür yönetim ve yazı işleri benim üzerimde kalacaktı."

Marko Paşa: Toplatılmadığı Zaman Çıkar

Marko Paşa çıkar çıkmaz büyük bir ilgiyle karşılanır, yine Aziz Nesin'den dinleyelim: "Gazetenin çıktığından iki gün sonra hiçbir gazetecide Markopaşa kalmamıştı, hepsi satılmıştı. Taşradan, il ve ilçelerden, "100 daha gönderin", "200 daha gönderin" diye mektup ve telgraflar yağıyordu. Satış durumuna göre, ikinci sayıyı 15 bin basacaktım. Ancak Sabahattin Ali, "satılmaz, elimizde kalır" diye ısrar etti, 10 bin bastık. İkinci sayının başarısı daha da büyük oldu. Üçüncüyü 15 bin, dördüncü sayıyı 25 bin bastık. Bundan sonra her hafta arttırarak baskıyı 80 bine, satışı da 60-70 bine kadar çıkarttık ki, o sıralarda en fazla satış yapan gazetenin tirajı 50 bini geçmiyordu."

Marko Paşa altı isim, 8 neşriyat müdürü ve biri teksir makinesi olmakla birlikte 11 matbaa değiştirecek, aleyhine 16 dava açılıp, yazarları toplam 8 yıl 2,5 ay mahkûmiyet cezasına çarptırılacak *Marko Paşa*'nın toplatılmalara ve yasaklara karşı tavrı ise, meşhur logosunun altında yazdığı sloganlarda tarihe ışık tutacaktır: "Toplatılmadığı zaman çıkar", "Yazarları hapse atılmadığı zaman çıkar."

"Yaşadıkça Komünist Düşmanıdır"

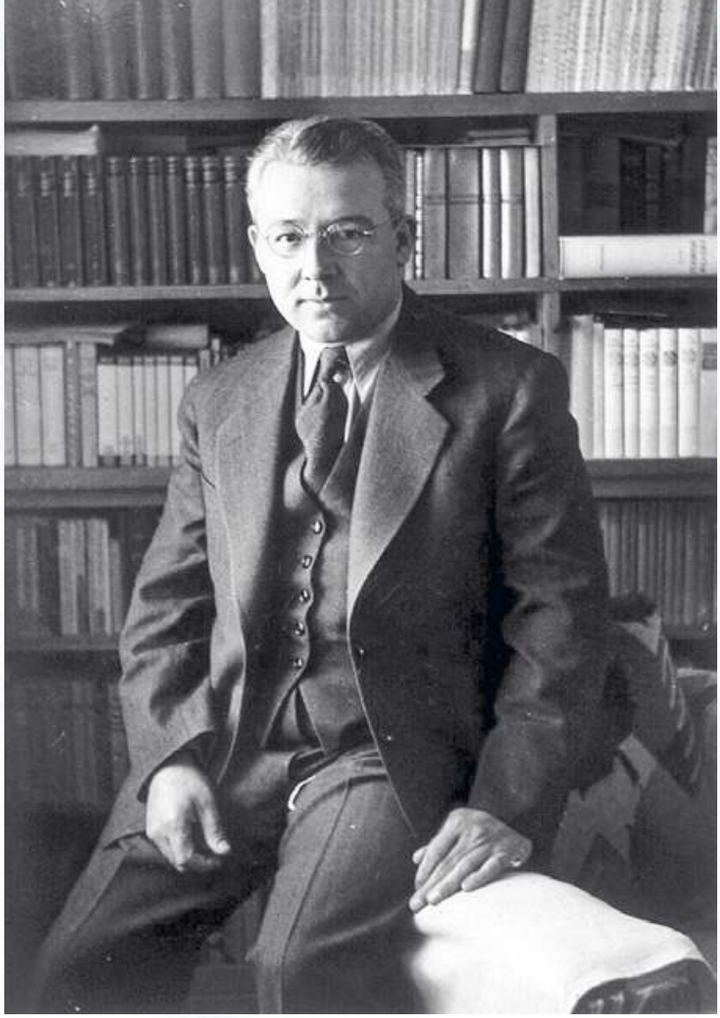
25 Kasım 1946'da yayınlanmaya başlayan *Marko Paşa* 22 sayı çıktıktan sonra 19 Mayıs 1947 yılında kapatılır. Aziz Nesin ve Sabahattin Ali hapishanede-

dir. Yasaklanan *Marko Paşa* yoluna önce tek sayılık *Merhum Paşa* ile daha sonra da *Malum Paşa* ismiyle devam edecektir. Değişen sadece gazetenin ismi değil, sahibi ve yazı işleri müdürü kısmında da yeni bir isim belirecektir: Orhan Erkip. 8 Eylül 1947 tarihinde *Marko Paşa*'nın ikinci dönemi olarak adlandırılan Orhan Erkip sahipliğinde beş sayı sürecek *Malum Paşa* dönemi başlar. Erkip'in polisle ilişkili bir istihbarat elemanı olduğu gazete kadrosu içinde daha sonraları çok tartışılacaktır.

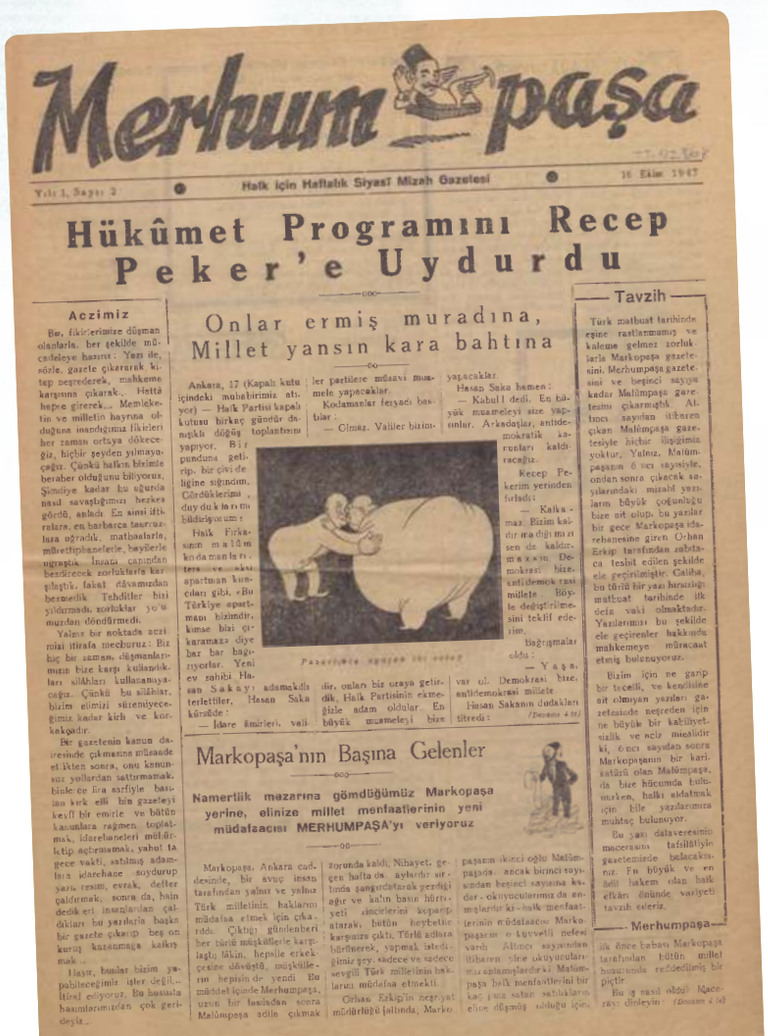
Malum Paşa'nın beşinci ve son sayısı çıktığı sırada *Marko Paşa* aldığı yayın yasağından beraat eder, yazarları da hapisten çıkmıştır. Artık yoluna *Marko Paşa* ismiyle ve eski kadrosuyla devam edebilecektir. Ama işler pek istenildiği gibi gitmez. Orhan Erkip, *Marko Paşa*'nın yayın ve isim haklarının kendisinde bulunduğunu iddia ederek 19 Ekim 1947'de bir karşıt ve sahte yayın olarak 23'üncü sayıdan devam ile 7 sayılık bir komünist düşmanı *Marko Paşa* çıkarmaya başlar.

Öyle ki gazetenin meşhur logosunun altındaki sloganı bile değişmiştir: "Yaşadıkça komünist düşmanıdır."

Marko Paşa serisinin çizerlerinden Mim Uyksuz'dan Orhan Erkip'in gazeteyi nasıl ele geçir- →

Marko Paşa **gazetesinin yayımcısı Sabahattin Ali (üstte).** ***Marko Paşa*** **ve kapatılmasının ardından çıkarılan** ***Merhum Paşa*** **gazeteleri (altta).**

Merhum paşa

Halk için Haftalık Siyasî Mizah Gazetesi

16 Ekim 1947

Hükûmet Programını Recep Peker'e Uydurdu

Onlar ermiş muradına, Millet yansın kara bahtına

Markopaşa'nın Başına Gelenler

Namertlik mezarına gömdüğümüz Markopaşa yerine, elinize millet menfaatlerinin yeni müdafaacısı MERHUMPAŞA'yı veriyoruz

Tavzih

Marko paşa

Asmak lâzım, kesmek lâzım!

Haaayt! Yaman gelir, yaman gider bizim tayfa!

Abdesthane Ibriği

diğini dinleyelim: "Ben tutuklandığımda derginin yazı işleri müdürlüğünü ve sahipliğini yapıyordum. Bizim idare müdürü vardı. Haluk Yetiş. Bana, "Seni şimdi karantinaya alırlar, kimseyle görüştürmezler, işleri senin imzan olmadan yapamayız" dediler. Üç tane boş kâğıt imzaladım. Orhan Erkip gelip giderken kâğıtların çekmeceye konduğunu görmüş, kâğıtları oradan almış. "*Marko Paşa*'yı 300 liraya Orhan Erkip'e sattım diye yazmış. Eee tabii altında da benim imzam var. Ertesi gün gazete çıkıyor. Yaşadığı sürece komünist düşmanıdır diye. Sonra bir dava açıldı. Kendi malı olmayan bir şeyi satmaktan. Ben hkime durumu anlattım ama anlamadı, bana vereceği cezayı hesaplarken benim bir avukatım vardı. O girdi, ona vekalet verip savunmamı onun yapacağını söyledim. Avukatım konuyu hukuk diliyle anlatmış."

Orhan Erkip Bedii Faik'li sağ tandanslı yazar kadrosuyla, gazete idarehanesine girip klişelerini, yazar kadrosunca imzalı boş kağıtları aldığı sahte ve komünist düşmanı *Marko Paşa*'yı çıkarmaya başlamıştır. İdare yeri, Çemberlitaş, Paykhane ve basıldığı matbaa Osmanbey Matbaası olmuştur.

Marko Paşa'nın siyasi, muhalif çizgisi de tamamen değişmiştir. Öyle ki o artık "Yaşadıkça komünist düşmanıdır." Gazete sayfaları arasında, "Komünistler neler yazar, hepsi memlekete zarar, Bu uşak ruhlu herifler, elaltından kuyu ka-

Fırsat bulabildiği zamanlarda çıkar siyasi mizah gazetesi

Marko paşa

Haftalık Mizah Gazetesi

Ne güa fırsat bulursa O gün çıkar. Çıktığı gün 8 ile 9 arasında satılır. 9 da toplamıya başlarlar. Tükiyedeki demokrasinin ve Basın hürriyetinin miyarı olan, işte böyle bir acaip siyasi mizah gazetesidir

Markopaşanın fevk'alade Hıyar sayısı

SANSUR İSTİYORUZ!

Fevkalade Hıyar Sayısı

Toplatılmalar ve baskılardan yıkan *Marko Paşa*'nın 14 Şubat 1949 'da çıkardığı *Marko Paşa* Özel Hıyar Sayısı.

"Ne yazsak *Marko Paşa*'yı toplatıyorlar. Onbeş sayı çıkabilen gazetemizin yedi sayısını toplattılar. Biz de zülfiyare dokunmasın, güneşe karşı desturun su döküp de çarpılmıyalım, evliya-yı umuru incitip fincancı katırlarını ürkütmeyelim diye, suya sabuna dokunmadan, havadan sudan yazılar yazmaya karar verdik. Bundan sonra gazetemizin her sayısını, meyva ve sebzelerin methine tahsis edeceğiz. Şimdiye kadar gazetemizi İçişleri Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı toplattırdı. Bakalım bu sefer de Tarım Bakanlığı toplatacak mı? Gazetemizin bu sayısı Hıyar sayısıdır. Baştan aşağıya kadar hıyarın ve hıyarların methiyesini bulacaksınız. Hatta memleketimizin hıyarlarını rencide etmemek için, onların aleyhinde bile bulunmayacağız. Gelecek sayımız da muşmula sayısı olacaktır. Ne yazık ki Hıyar sayısı Tarım Bakanlığı değil, Bakanlar Kurulu kararıyla toplatılacaktır."

***Marko Paşa*'yı çıkaran yazarlar arasında Rıfat Ilgaz da vardı (altta).**

Marko Paşa **mizah dergisi'ne adını veren *Marko Paşa* (en ön sorada soldan üçüncü) veya asıl adıyla Marko Apostolidis, Hilal-i Ahmer'in yani Kızılay'ın kuruluşunda görev alan bir Osmanlı hekimiydi. Tıp Fakültesi dekanlığı da yapan *Marko Paşa*'nan ünü, hastalarının şikâyetlerini uzun uzun sabırla dinlemesi nedeniyle "Derdini Marko Paşa'ya anlat" sözünden geliyor.**

zar" gibi komünistliği yeren dizeler, Sovyetler Birliği, Moskova Radyosu, Falih Rıfkı Atay aleyhinde yazılar, Milli Birlik Komitesi lehinde karikatürler vardır artık.

2 Kasım 1947 tarihli 27'nci sayısının kapağında "Marko Paşa Polis Hafiyesi" başlıklı bir bildiri yayınlanır. Bildiride şu ifadelere yer verilir: "Türkiyede komünist ajanları... Sır satın alan mağazalar bürolar. Emirler nasıl gelir… Komünistlerin Allah'ı kimdir… Hapishaneler arasında komünist posta teşkilatı. Güzel karısı olmak bahtiyarlığı. Sabahattin Ali neden Ankara'da oturur. Necip Fazıl'ın komünistleri himaye etmesindeki hikmet… Milleti birbirine nasıl düşürüyorlar, nasıl aldatıyorlar.. Gelecek sayımızdan itibaren "Paşanın fendi, Komünistleri yendi" sütunlarında okuyacaksınız."

Oysa Aziz Nesin, komünizm lehtarı olarak mimlenmelerine sürekli karşı çıkıyor ve *Marko Paşa*'nın ilk kapatılmasının ardından çıkardığı *Malum Paşa*'nın ilk sayısında bu iftiralara şöyle yanıt verip *Marko Paşa*'nın asıl amacını anlatıyordu: "Bütün bunlar neden yapıldı? *Marko Paşa* komünistmiş dediler. Halbuki değildi. 22 sayısında, komünizme ait bir kelime bulanların alnı karışlanır. Bu iftirayı komünizmin ne olduğunu bilmeyenlerle, bildikleri halde işlerine gelmeyenler yaptı. O gazete, ferdin ve milletin istismarına mani olmak, insanların hak ettikleri ve layık oldukları kadar kazanmaları, sefaletten kurtulmaları, bir kelime ile demokrasiye kavuşmaları için kendi vadisinde mütevazı şekilde vazifesini yapmakta idi."

Orhan Erkip'in 23'üncü sayıda başlayan "Yaşadıkça Komünist Düşmanıdır" lejantlı *Marko Paşa*'sının ömrü çok uzun sürmeyecek, 30'uncu sayıda yayımı son bulacaktır. Sabahattin Ali, "*Ali Baba*" isimli *Marko Paşa*'nın devam gazetesini çıkarmaya başlayacaksa da onun akıbeti de bir *Marko Paşa* geleneği olarak dört sayı sonra kapanmak olacaktır. Gelenek 25 Kasım 1946'dan 12 Eylül 1949'a kadar yeni isimlerle yasaklara, tutuklamalara ve sahte *Marko Paşa* oyunlarına karşı yılmadan muhalif çizgisinde devam edecektir. ●

Halit Ziya Uşaklıgil 1910'lu yıllarda. Türk romancılığının başyapıtlarından biri kabul edilen *Aşk-ı Memnu Servet-i Fünun* dergisinde yayınlanmaya başlamıştı (karşı sayfada).

Ölümünün 75’inci yıldönümünde Halit Ziya Uşaklıgil

Türk romanı onunla başladı

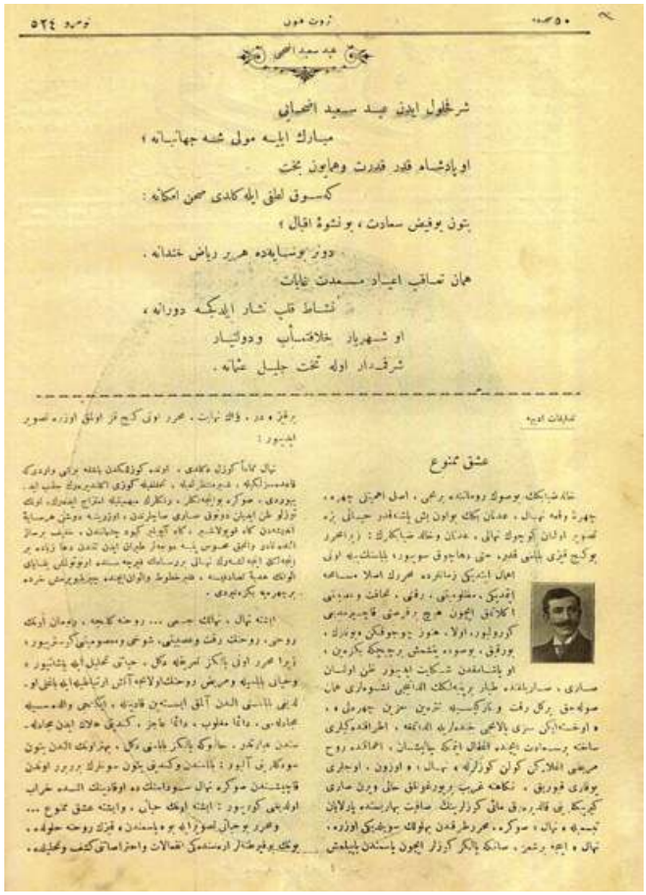
Aşk-ı Memnu, *Mai ve Siyah*, *Kırık Hayatlar*, *Bir Ölünün Defteri* gibi Türk edebiyatının en önemli eserlerini kaleme alan Halit Ziya Uşaklıgil’in *Servet-i Fünun* dergisinden saray başkâtipliğine uzanan yaşam öyküsü.

Erol Üyepazarcı
euyepazarci@gmail.com

Ahmet Hamdi Tanpınar eskilerin deyimiyle muhalled yani değeri hiç eksilmeyecek ve yaşayacak eseri *On Dokuzuncu Yüzyıl Türk Edebiyatı Tarihi*’nde, “Halit Ziya’ya kadar romancı muhayyilesiyle doğmuş tek muharririmiz yoktur. Hepsi roman ve hikâye yazmaya hevesli insanlardır” derken Halit Ziya Uşaklıgil’in edebiyatımızdaki seçkin yerini vurgular.

Bugünün genç kuşağının fenomen dizi Aşk-ı Memnu ile tanıdığı yazarımız edebiyatımızdaki belirleyici rolü yanında ilginç yaşamıyla da ilgiyi hak eder. Anılarını *Kırk Yıl*, *Saray ve Ötesi* ile *Bir Acı Hikâye* adlı kitaplarında toplamıştır. Bu yapıtlar dönemi anlamak ve değerlendirmek açısından ilk elden belge değerinde eserlerdir.

Yazarımız 1866’da İstanbul’da Eyüp’te Bağcılar Yokuşu’nda bir evde doğmuştur. Babası Halit Bey, Uşak eşrafından Helvacızadeler diye tanınan ve halı ticaretiyle çok para kazanan ve ünlenen bir ailenin en büyük oğludur ve ticarethanelerinin İstanbul şubesini yönetmektedir. Daha sonra Uşakizadeler adıyla tanınacak dede Ali Bey’in kurduğu şirketin el tezgâhlarında dokutup sattığı halılar yalnız Türkiye’de değil Avrupa’da da çok tutulmuş, katıldığı uluslara- →

شرخلول ایدن عید سعید اضحانی
مبارك ایلیه مولی شه جهانیانه ،
اوپادشاه قدر قدرت وهایون بخت
کسوق اعلی ایله کادی صحن امکانه :
بتون یوفیض سعادت ، ونشوهٔ اقبال ،
دور بوسیاهده هریر ریاض خندانه .
هان تعاقب اعیاد مسعدت غایات
نشاط قلب نثار ایدیکه دورانه ،
او شهریار خلافتماب ودولتیار
شرفدار اولہ تخت جلیل عثمانه .

عشق ممنوع

Erol Üyepazarcı
euyepazarci@gmail.com

rası fuarlarda altın madalya ile ödüllendirilmiştir ve ürettikleri halıların büyük kısmı ihraç edilmektedir.

Küçük Halit Ziya okuma çağına gelince mahalle mektebine verilecek, ama bu mektebi beğenmeyip daha çağdaş eğitim veren bir diğer okulu kendi küçük çabasıyla keşfedip oraya gitmek istediğini ısrarla belirtecek ve dediğini yaptıracaktır. Daha sonra da yine ısrarı sonucu Fatih Askeri Rüştiyesi'ne kayıt yaptırır.

Rüştiye yılları ülkenin en zor dönemine rastlar. Önce Abdülaziz tahttan indirilir sonra halkın "93 Harbi" diye andığı Türk-Rus Savaşı çıkar ve Rus orduları Yeşilköy'e kadar gelir dayanır. Küçük Halit Ziya anılarında bu elemli günlerden çok duygusal bir şekilde söz eder. Babasının arkadaşlarıyla konuşmaları, perişan vaziyette Balkanlar'dan gelen muhacirler, yenilginin manevi etkileri bu satırlarda 10 yaşında bir çocuğun samimiyetiyle akseder.

Bu arada aile içinde büyük bir facia daha yaşanır. Babasının çok güvendiği Ermeni kâtibi yüklü miktarda halıyı Avrupa'da satar ve paralarıyla ortadan kaybolur. Zarar çok büyüktür. Dede Ali Bey İstanbul şubesini kapatır ve oğlunu İzmir'e geri çağırır. Ailecek İzmir'e dönerler ve dede yazarımızın babasını herkesin içinde feci şekilde azarlar.

Küçük Halit Ziya'ya bu olay çok dokunur. Kendisini çok seven ve "Papağanım" diyen dedesini yalnız yakalar ve karşısına dikilir:

"-Ne o papağan Halit ? diye sordu.

Yutkunarak hazırlanmış ilk cümleyi savurdum.

-İzin verirseniz bir şey söyleyeceğim, dedim.

Çubuğunu çektikten sonra :

-Söyle! dedi.

-Babamın dedim, işleri bozulmuş, bir çok paralar kaybetmiş, İstanbul mağazaları pek fena hale düşmüş... Babamı tekdir ediyorsunuz, hakkınız var, elbette tekdir edersiniz, ben de kabahat yapınca o da beni tekdir eder. Hatta bir kere karanfil değnekleriyle bahçede beni bir güzel dövmüştü.... Yalnız bu azarlamanızı o yalnızken yapsanız daha iyi olur demek istiyorum.. Dün gece dışarda uşaklar, içeride misafirler işittiler. Babamın haysiyeti beş paralık oldu..."

Küçük Halit bu sözleri dededen dayak yeme ihtimalini de göze alarak söylemiştir, ama dedenin tepkisi bambaşka olur. Gözleri sulanır, torununu bağrına basar:

"Aferin papağan Halit, dedi, berhudar ol.. İşte bunu pek beğendim. Çocuklar babalarını böyle ko-

Halit Ziya çocukluk döneminde (üstte). Hayri Bey, Tevfik Nevzat, Halit Ziya (sağdan ikinci) ve *Hizmet* gazetesi başmürettibi bir arada (sağda). Halit Ziya'nın da yazarları arasında bulunduğu *Servet-i Fünun* dergisi (karşı sayfada).

TAHA TOROS ARŞİVİNDEN

Edebiyata olan ilgisi nedeniyle önce *Nevruz* dergisini, ardından Tevfik Nevzat'la *Hizmet* gazetesini çıkarmaya başladı.

rumalıdırlar". Dede torununa kesesinden bir sarı lira çıkarıp ödül olarak da verir.

İzmir'de o dönemde Türk ahali için rüştiye denilen ortaokuldan başka bir eğitim kurumu yoktur. Halit Ziya ise iyi bir eğitim görmek için çırpınmakta ve özellikle Fransızca öğrenmek istemektedir, önce özel dersler alır ve sonunda da Katolik Ermenilerin kurduğu ve Fransız hocaların da görev yaptığı lise seviyesindeki okula gitmek için dedesini kandırır. Bu okula gitmesi İzmir'de olay olur, İzmir'in Türk eşrafı bir heyet kurup Hacı Ali Efendi'ye "Torununu papaz mektebine gönderdiği için üzüntülerini bildirirler ve bu işten vazgeçmesini " isterler, ama dede onları dinlemez.

Halit Ziya özellikle Père Raymond adlı bir hocadan çağdaş Fransız edebiyatını öğrenir, Fransa'dan getirttiği kitaplarla başta Gustave Flaubert olmak üzere çağdaş Fransız romancılarını tanır.

18 yaşına gelmiştir, Fransızcası çok mükemmeldir, ticareti hiç sevmemektedir, hariciyeci olmak ister, İstanbul'a gelir, ama isteğini gerçekleştirme olanağı bulamaz ve yine İzmir'e döner.

Mükemmel Fransızcasını bir toplantıda söylediği nutuktan anlayan Osmanlı Bankası'nın İzmir müdürü kendisinie iş teklif eder. Bankanın ilk Türk memuru olur. İzmir'de valinin önerisiyle İzmir Rüşdiyesi'nde, ardından da daha sonra açılan lise seviyesindeki idadide Fransızca hocası olarak görev üstlenir.

Bu arada edebiyata ciddi olarak eğilmekte ve çeviriler yapmaktadır. İlk önce arkadaşlarıyla *Nevruz* adıyla bir dergi çıkarır, ama dergi tutmaz. Sonra arkadaşı Tevfik Nevzat'la *Hizmet* adlı bir gazete çıkarırlar. Derginin aksine bu gazete çok tutulur. Ebüzziya Tevfik, Recaizade Mahmut Ekrem gibi dönemin aydınlarının çok beğendiği gazetede Halit Ziya'nın romanları arka arkaya tefrika edilmeye ve şöhreti yayılmaya başlar.

En yakın arkadaşı Mehmet Rauf

Halit Ziya bu yıllarda kozmopolit bir şehir olan İzmir'e gelen çoğu İtalyan müzik gruplarını izlemekte, Fransızca oyunlar oynayan gezici tiyatroların temsillerini takip etmekte, hatta bir İtalyandan dans dersleri de almaktadır.

Bir ara çok seveceği Paris'e küçük amcasıyla birlikte giderler. Bu arada dönemin önemli devlet adamla-

ثروت فنون

SERVET-I-FUNOUN

CONSTANTINOPLE

rından Köse Raif Paşa'nın yeğeni ömrü boyunca sevgi ve saygıyla andığı Memnune Hanım'la da evlenir.

Yaşamı mutlu devam ederken Osmanlı Bankası'na atanan Alman asıllı yeni müdürle yıldızı barışmaz ve onu izleyen bazı sorunlar üzerine karısının dayısı Köse Raif Paşa'nın yardımıyla İstanbul'da yabancıların kontrolündeki tütün tekelini elinde tutan ve halk arasında Reji diye tanınan şirkete başkâtip olarak atanır. Artık İstanbul'dadır.

Bu dönüş yazarımıza Türk edebiyat tarihinde özel bir yeri olan, Edebiyat-ı Cedide adıyla anılan ve dönemin önemli dergisi *Servet-i Fünun*'da toplanan yazarlar birliğininin kurucusu olma imkânını verir. Recaizade Mahmut Ekrem'in manevi liderliğinde, Tevfik Fikret'in yönetimindeki grup edebi →

Mai ve Siyah ile *Aşk-ı Memnu* adlı romanları *Servet-i Fünun*'da yayınlandı ve büyük beğeni kazandı.

çalışmalarıyla dönemin aydınları üzerinde büyük etki yaparlar ve yazarımızın iki şaheseri *Mai ve Siyah* ile *Aşk-Memnu* önce *Servet-i Fünun*'da tefrika edilir, ardından da yayınlanır ve Tanpınar'ın vurguladığı gibi klasik anlamda Türk romancılığının ilk örnekleri olarak yerlerini edebiyat tarihimizde alırlar.

Yazarımız anılarında *Servet-i Fünun*'daki arkadaşları Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin, Hüseyin Cahit ve diğerlerini tatlı tatlı anlatır, ama satır aralarından anlaşılır ki en çok sevdiği *Eylül* yazarı Mehmet Rauf'tur. Mehmet Rauf daha askeri lise öğrencisi iken *Hizmet* gazetesinde tefrika edilen romanlarını okuyarak Halit Ziya'ya meftun olmuş ve mektuplar yazarak onunla tanışmıştır. İstanbul'a gelince yanından ayrılmaz. Bir gün Halit Ziya'nın bir İtalyan opera kumpanyasının Verdi'nin *Maskeli Balo* operasını oynayacağından heyecanla söz etmesi üzerine onunla beraber gitmeyi önerir.

"Bu akşam burada yan yana oturduk. Bir aralık primadonna – ki pek iyi bir soprano idi – meşhur cavatine'i söylerken adete mest oldum, bana bu kadar tesir eden bu şeye onu ortak etmek için yavaşça döndüm ve şaşırarak gördüm ki Mehmet Rauf mışıl mışıl uyuyor."

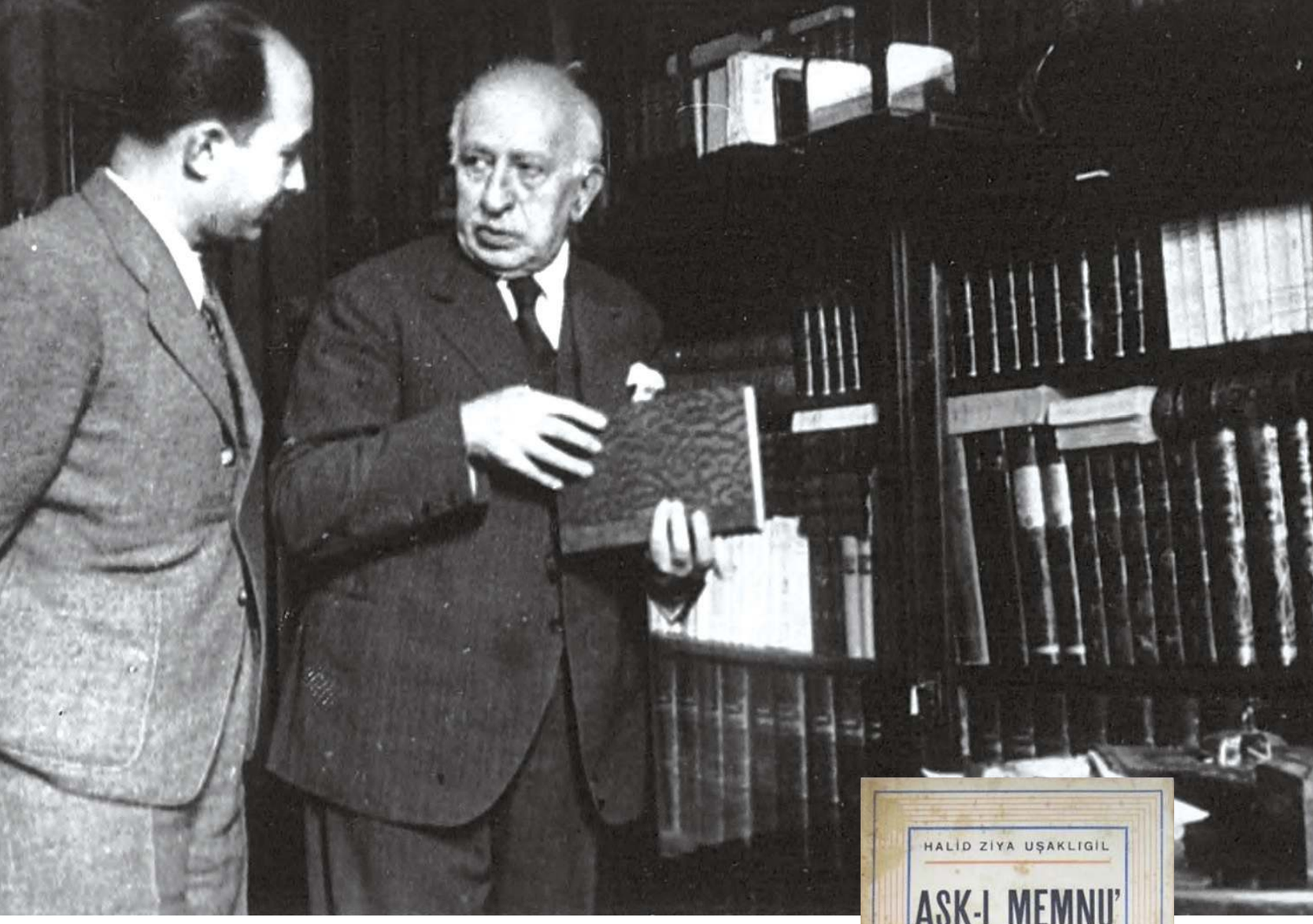
Sarayda başkâtip oluyor

Bu güzel günler Hüseyin Cahit'in bir yazısı yüzünden *Servet-i Fünun* kapatılınca sona erer ve II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Halit Ziya kalemi eline almaz.

II. Meşrutiyet ilan edilince Halit Ziya büyük bir ümit ve sevinç içindedir. İttihat ve Terakki erkânı ve özellikle Talat Bey ile yakın ilişki içinde olduğu görülür. Başkâtip olduğu Reji idaresine Osmanlı devleti temsilcisi olarak atanır. Ancak 31 Mart Olayı patlak verince ümitler yine yok olur. Yazarımız o sırada Yeşilköy'deki evindedir. Selanik'ten gelen Hareket Ordusu'nu heyecanla beklerler ve II. Abdülhamit tahttan indirilir. Mehmet Reşat padişah olur ve İttihat ve Terakki yeni padişahın başkâtibi olarak Halit Ziya'yı seçer. Cemiyetin en kuvvetli adamı Talat Bey

Halit Ziya, Sultan V. Mehmet Reşat'ın (altta) başkâtibi olarak görev yaptığı dönemde (üstte).

Halit Ziya Uşaklıgil, 1930'lu yıllarda köşkündeki kütüphanesinde bir gazeteciye röportaj verirken (üstte). *Aşk-ı Memnu* adlı eserinin Hilmi Kitabevi tarafından Latin harfleriyle yapılan baskısı (sağda).

Halit Ziya'yı davet eder ve "buyurun başkâtip beyefendi" diyerek yeni vazifesini tebliğ eder.

Halit Ziya *Saray ve Ötesi* adlı hatıratında bu günleri anlatacaktır.

Çizdiği Sultan Reşat portresi sevecen, iyi niyetli, alicenap bir sultan portresidir. Sultan yeni başkâtibiyle çok iyi anlaşmaktadır. Tek anlaşamadıkları nokta yazarımızın sakalı olmamasıdır. Padişah bir gün emr-i vaki yapar, "bu cuma günü başkâtip beyefendinin sakal duasını yapacağız" diyerek onu sakal bırakmak zorunda bırakır.

Halit Ziya Bey yeni padişahın sevecen davranışlarına örnek olarak, diğer şehzadeler onu tebrik etikleri halde kendisini tebriğe gelmeyen Abdülhamit'in çocuklarına başkâtibini gönderip bir istekleri, ihtiyaçları olup olmadığını sordurtmasını gösterir. Tahttan indirilmiş padişahın bütün çocukları başkâtibi pek soğuk karşılarlar, bunun tek istisnası Şadiye Sultan'dır. Sebebi de sözlüsü olan Zülüflü İsmail Paşa'nın yakışıklı oğluyla evlenmesine izin verilmemesidir. İsmail Paşa II. Abdülhamit döneminin en nefret edilen kişilerindendir. İttihat ve Terakki böyle birinin oğlunun hanedan ailesine damat olmasını uygun görmemektedir. Zavallı sultan amcasından bu konuda yardım isteyecek, ama başarılı olamayacaktır.

Halit Ziya'nın ilginç bir diğer anısı da Sultan Reşat'ın Rumeli seyahatine ilişkin. Sevecen ve nazik padişah bir harp gemisiyle geldiği Selanik limanında karaya çıkmadan başkâtibini çağırır.

"Başkâtip Bey size bir iş çıktı. Biz buraya kadar debdebeyle geldik. Burada birader mahlu (taht- →

Halit Ziya Uşaklıgil (en solda), dönemin Maarif bekili Hasan Ali Yücel ve İbnülkemal Mahmut İnal ile birlikte.

tan indirilmiş) ve ihtilattan memnu (görüşmekten yasaklı) bulunuyor. Böyle Selanik'e geliş ona karşı bir teşebbüs halini almamalıdır. Bize yakışan kendisine bu seyahatin sebeplerini anlatarak adeta müsaadesini, tasvibini almaktır. Size bu vazifeyi veriyoruz. Gidip kendisini ziyaret eder ve meseleyi anlatırsınız."

Abdülhamit'i sürgünde ziyaret

Halit Ziya Abdülhamit'in oturduğu Alatini köşküne gider. Padişahı ilk kez görecektir. Abdülhamit köşkün merdiveni başında onları saygıyla ayakta karşılayarak Halit Ziya'yı şaşırtır. Yazarımız Abdülhamit'i ilk kez bu kadar yakından görmektedir.

"O hiç zannettiğim şekilde değildi. Ben kendisini çirkince, esmerce, gayet çukur siyah gözlü farz ederdim, hiç öyle değildi. Çirkin olmaktan ziyade güzelliğe yakın bir çehresi ve beyaz, belki de pembe bir teni vardı gözlerinin rengini tavsif edebilmek için çakır diyeceğim koyu mavi ile açık tirşe karışımından olan bir renk.."

Yazarımız söyleşide Abdülhamit'ten çok etkilenir ve ayrılırken yine kendilerini kapıya kadar geçiren Abdülhamit'in sıkmak için uzattığı elini öper

"Bana ne yakışırdı? Onu bugün bile kestiremiyorum. O gün zapt olunamayan bir hamleyle elini aldım ve dudaklarıma götürerek öptüm."

Halit Ziya'nın başkâtipliği İttihatçıların iktidardan düşüp Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın sadrazam olduğu dönemde "İttihatçı" olduğu gerekçesiyle sona erer. Yazarımızı çok seven padişah yeni sadrazamının bu kararını kabul etmez, ne var ki Halit Ziya bu görevden kendi istifa edecektir.

Anılarını I. Dünya Savaşı sonuna kadarki olayları kapsayacak şekilde kaleme alacak ve orada bitecektir. Osmanlı'nın bu savaşa girmesi, bundan özellikle hiç sevmediği anlaşılan Enver Paşa'yı sorumlu göstermesi ve savaşa katılmamızla ilgili ilginç notları bugün de merak ve ibretle okunmalıdır.

Cumhuriyet kurulunca Halit Ziya yeğeni Latife Hanım'ın Atatürk ile evlenişine şahit olacak, ama kısa bir süre sonraki boşanma herhalde onu üzecektir.

Yeni devletin yöneticileri pek çok ünlü yazara mebusluk vererek onları onurlandırırken- Abdülhak Hamit, Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi, Yahya Kemal bunun örnekleridir- edebiyattaki yeri müstesna olan Halit Ziya milletvekili yapılmaz. Üstüne dilde sadeleşme yönündeki gelişmeler yazarımızın süslü dilinin eleştirilmesine neden olur. 1930'lu yılların iktidara yakın yazarı Sadri Ertem, *Mai ve Siyah*'ı, dili dolayısıyla, "Sultanahmet Meydanı'ndaki Mısır'dan getirilmiş sütunu dolduran hiyerogliflerden daha ziyade halli müşkül (zorlu)bir muamma" diye eleştirmesi onu çok üzer. Hatıralarında *Mai ve Siyah*'ı yazdığı dönemden söz ederken aynen şöyle der:

"Sadri Ethem dostumun yüzlerce yıllık Türk edebiyatı içinde yalnız onu bularak hiyerogliflerden ziyade halli müşkül bir muamma dediği bu eseri yazmasaydım elbette çok daha iyi olurdu, ne bana üzüntüler, ne de başkalarına yorgunluklar vermiş bulunurdu. Bu satırları yazarken kulağımda gizli bir ses, "Bu her zaman böyledir azizim", diyor, nesiller kendilerine mukadder olan yolları geçerken etraftaki manzara yeniliklerini getirerek değişecektir. *Çıkrıklar Durunca* da eski kuşağın seslerini duyamayacak ve kulaklarında onların akislerini bulamayacak nesiller gelecektir."*Çıkrıklar Durunca*'nın Sadri Ethem'in yazdığı zamanında çok övülen, bugün ise pek hatırlanmayan bir roman olduğunu da söyleyelim.

Oğlunun ölümü yıktı

Ancak bu eleştiriler yazarımızı üzdüğü kadar etkileyecek ve romanlarını yeniden ele alarak sadeleştirip, o haliyle yayınlatacaktır. Halit Ziya'nın alıntılar yaptığımız *Kırk Yıl* ve *Saray ve Ötesi* adlı anılarından başka bir üçüncü anı kitabı vardır. 1942'de Hilmi Kitabevi'nden çıkan *Bir Acı Hikâye* çok sevdiği ve üzerine titrediği oğlu Vedat'ın Arnavutluk'un başşehri Tiran'da elçilik görevlisiyken intiharını konu alır. Halit Ziya'nın Vedat'tan önce doğan üç çocuğu küçük yaşlarda ölmüş ve yazarımız Vedat'ı büyük dikkatlerle büyütmüştür. İngilizce, Fransızca, Almanca, Rumca bilen, çok iyi piyano çalan Vedat'ın genç yaşta intiharı yaşı seksene dayanmış Halit Ziya'yı çok üzecek ve oğluyla ilgili anılarını topladığı *Bir Acı Hikâye* yazdığı son kitabı olacaktır.

Yazarımız 27 Mart 1945'te çok sevdiği Yeşilköy'deki evinde arkasında romanlar, öyküler, tiyatro oyunları ve anılar bırakarak ebediyete erişir ●

Halit Ziya Uşaklıgil'in genç yaşta kaybettiği oğlu Vedat (üstte). Halit Ziya Uşaklıgil'in *Cumhuriyet* gazetesinin 30 Mart 1945 tarihli nüshasında yer alan cenaze töreni haberi (altta).

Üstad Halid Ziya defnedildi

Cenaze, muazzam bir kalabalığın elleri üstünde taşındı ve mezar başında hazin bir tören yapıldı

Faik Şenol'un koleksiyonundan

Akşam gazetesi sokak bayrak koşusu

Akşam **gazetesi, 8 Şubat 1930 Cumartesi günü Beyoğlu Hasnun Galip Sokak'ta bulunan Galatasaray Spor Kulübü ile *Akşam* gazetesi matbaası arasında bir bayrak koşusu düzenledi. Müsabakaya Askeri Sanayi, Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray, İstanbulspor, Kasımpaşa, Robert Kolej ve Yeni Yıldız'dan çok sayıda takım katıldı. Koşu Galatasaray Spor Kulübü'nün önünde saat 11.25'te başladı. Koşuya katılan takımların atletleri Sirkeci'deki Acımusluk Sokağı'nda bulunan *Akşam* gazetesinin matbaasına kadar koştuktan sonra bayrağı buradaki takım arkadaşlarına teslim ettiler. Birinciliği Robert Kolej, ikinciliği, üçüncülüğü ve dördüncülüğü ise Beşiktaş adına yarışan takımlar kazandı. Gözlemciler koşuyu otomobil ve bisikletlerle takip ettiler. Faik Şenol'un Şişhane Karakolu civarında çektiği bu fotoğraf 9 Şubat 1930 tarihli *Akşam* gazetesinde yayımlandı.**

FOTOĞRAFLAR: CENGİZ KAHRAMAN KOLEKSİYONU

İstanbul basınının önde gelen fotoğrafçılarından Faik Şenol ve özel arşivinden kareler...

Cengiz Kahraman
cengizkah@yahoo.com

Cumhuriyet'in ilanından sonra hızla gündeme gelen toplumsal değişim basını da etkisi altına almış özellikle İstanbul'daki basın yaşamında köklü değişimler olmuştu. Bu dönemde bazı gazete ve dergilerin kapandığı, bazılarının da yayın hayatına katıldığı görülüyor. Ayrıca basın organları toplumsal değişimi okurlarına daha iyi duyurabilmek amacıyla yeni ve iddialı kadrolar da oluşturmaya çalıştılar. Kısaca gazeteler bu dönemde kadrolarında iyi fotoğrafçılara yer vermeye özen gösteriyor, yaşanan gelişmeleri okurlarına en iyi fotoğraflarla duyurmaya gayret ediyordu.

O dönem İstanbul'da çeşitli gazetelerde çalışan foto muhabirleri Namık Görgüç, Ali Ersan, Cemal Göral, Hilmi Şahenk, Selahattin Giz, Cemal Işın, Muhterem Gökmen ve Faik Şenol ile Ankara'da çalışan foto muhabiri Cemal Işıksel tarihe tanıklık eden önemli fotoğraflar çektiler. Bu foto muhabirleri gündelik yaşamı ve toplumsal hayatın değişimini belgelediler.

Faik Şenol da İstanbul'daki bir avuç foto muhabirinden biriydi. 1927 yılında başladığı meslek yaşamında kendi çektiği fotoğrafların yanı sıra meslektaşlarının fotoğraflarının bir bölümünü de kişisel arşivinde koruma altına aldı. Günümüzde bu fotoğraflardan çok azına gazete arşivlerinde rastlanıyor. Faik Şenol'un çektiği ve koleksiyonunda bulunan fotoğraflar İstanbul Büyükşehir Belediyesi arşivinde.

Faik Şenol kendi çektiği fotoğraflardan özel baskılar yaptıktan sonra, mutlaka fotoğrafların arka yüzüne o kareyle ilgili kısa bilgiler yazıyor ve tarih veriyordu. Hiç kuşkusuz bu bilgiler ve tarihler araştırmacılar için çok değerli. Fotoğrafçı ayrıca "Faik Şenol'un Koleksiyonundan" klişesini kullanırdı. Bunu bir dönem birlikte çalıştığı, zaman zaman fotoğraf değiş-tokuş ettiği foto muhabiri arkadaşlarının emeğini vurgulamak için yapardı. Her ne kadar Faik Şenol koleksiyonunda olan bu fotoğrafların kimler tarafından çekildiği kesinleştirilemese de fotoğrafların izini gazete ve dergilerde sürerek bir fikir sahibi olmak mümkün.

Faik Şenol kimdir?

Mehmet Faik Şenol 1912 yılında İstanbul'da doğdu. Sultanahmet Orta Ticaret Mektebi'nden 1926'da mezun oldu. *Vakit* gazetesinde 1927 yılında foto muhabiri olarak çalışmaya başladığında henüz 15 yaşındaydı. *Son Saat* gazetesinde bir yıl görev yaptıktan sonra uzun yıllar çalışacağı *Akşam* gazetesine 1929 yılı sonunda adım attı. Ayrıca kısa sürelerle *Tanin*, *Yeni Sabah*, *Memleket*, *Tan* ve *Hürriyet* gazetelerinde çalıştı. Dönemin önemli dergileri *Yedi Gün* ve *Olimpiyat Spor* için de fotoğraflar çekti. *Aylık Spor Ansiklopedisi*, *Hadise* gazetesi ve *Radyo Haftası* dergilerinin yayınlanmasında aktif görev aldı. Ayrıca Hadise Yayınevi'ni kurarak kitaplar yayımladı. Türkiye Spor Yazarları Derneği üyesi ve Basın Şeref Kartı sahibiydi. 22 Kasım 1981'de İstanbul'da vefat etti.

FOTOĞRAF: İBB KOLEKSİYONU

Fransız general 15 yıl sonra Çanakkale'de

Fransız generali Henri Joseph Eugène Gouraud (1867 - 1946), Birinci Dünya Savaşı sırasında 10. Tümen komutanı olarak Çanakkale'deki muharebelere katılmıştı. Savaşta sağ kolunu kaybeden General Gouraud, 15 yıl sonra Çanakkale'yi ziyaret etti. Bu ziyaretle ilgili basında çok sayıda haber ve fotoğraf yayımlandı. 2 Haziran'da İstanbul'a gelen General, 8 Haziran'da Marmara vapuruyla günübirlik ziyaret ettiği Çanakkale'de Fransız, İngiliz ve Türk mezarlıklarına çelenkler koydu. General ve beraberindeki heyet saat 15.00'te Fransız Abidesi'nin önünde bir dakika saygı duruşunda bulundu. Geziyi takip eden çok sayıda basın mensubundan biri olan *Akşam* gazetesi foto muhabiri Faik Şenol da (sol başta) bir başka foto muhabirinin çektiği kareye dahil olmuştu. Fransız General 11 Haziran'da ülkesine döndü.

Sıcak bastı sandalcılar fiyat arttırdı

İstanbul'da 1930'un Ağustos ayında sıcaklık mevsim normallerinin üstüne çıktı.. *Akşam* gazetesi, 7 Ağustos 1930 Perşembe günü beşinci sayfasında Faik Şenol'un çektiği bu fotoğrafla Eminönü'nden Perşembepazarı'na yolcu taşıyan sandalcıların ücretlerini yüzde 100 artırdığını haber verdi: *"Karşıdan karşıya... Sıcaklar... Kan ter içinde yürürken insana pek ağır geliyor. Hele öğle zamanı köprüden yaya olarak geçme âdeti bir mesele... Bunun için birçokları karşıdan karşıya sandalla geçiyorlar... Lakin sandalcılar havaların ısınması üzerine fiyatları epey arttırmışlardır. Evvelce karşıdan karşıya geçmek, 5 kuruş iken şimdi bu küçük sefer 10 kuruşa çıkmıştır."*

Şipşakçının fotoğrafı!

9 Şubat 1935 tarihli *Akşam* gazetesinde bir şipşakçının (o dönemki adıyla alamünit fotoğrafçı) çalışma tarzını anlatan Hikmet Feridun Es imzalı bir röportajı yayımlandı. Hikmet Feridun Es röportajda fotoğrafçının kimliğinden ve stüdyo olarak kullandığı mekânın nerede olduğundan söz etmiyor. Söyleşi sırasında Hikmet Feridun Es'e Faik Şenol eşlik etmiş ve bu adsız şipşakçıyı müşterisinin fotoğrafını üç ayaklı körüklü fotoğraf makinesi ile çekerken görüntülemiş.

İpek Film Stüdyosu'nda seslendirme

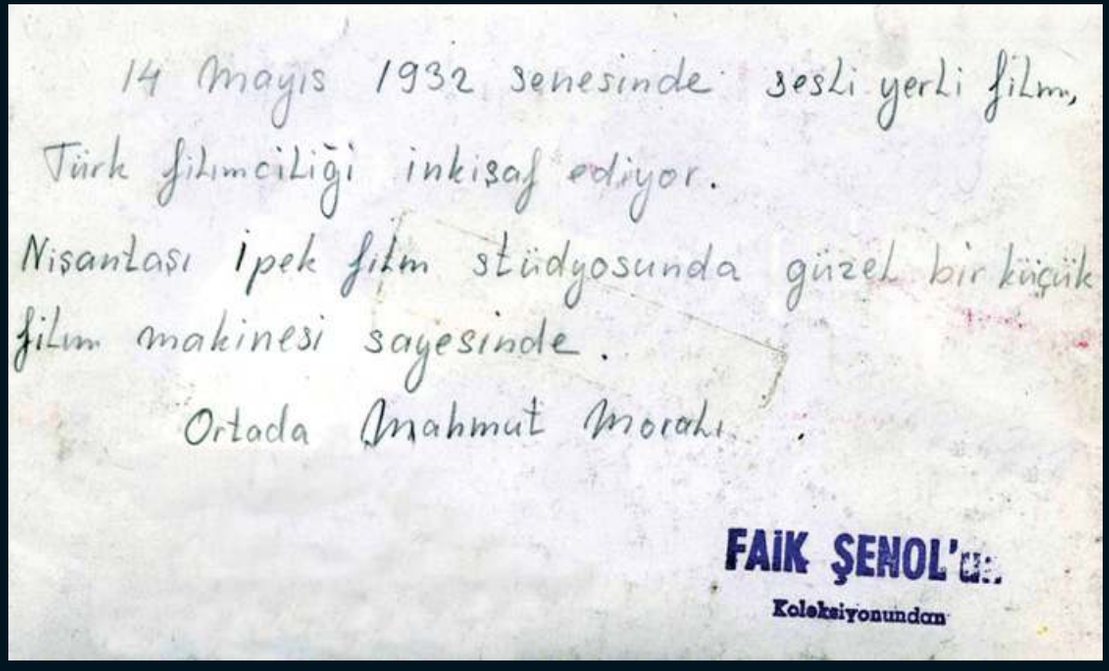
Türk sinemasında ilk sesli film 1931 yılında Muhsin Ertuğrul tarafından çekilen *İstanbul Sokaklarında*'dır. 1932 yılında Türkiye'de çekilen tek film, yönetmenliğini yine Muhsin Ertuğrul'un yaptığı *Bir Millet Uyanıyor*'du. Faik Şenol bu fotoğrafın arka yüzüne 1932 yılında çekildiği notunu almış (karşı sayfada). Dönemin Darülbedayi sanatçıları bazı sahneleri İpek Film Stüdyosu'nda çekilen filmin seslendirmesini yapıyor. *Bir Millet Uyanıyor* filmi Ekim ayı sonunda tamamlanıp Aralık ayında sinemalarda gösterildi.

Fenerbahçe Spor Kulübü binası yandı

Fenerbahçe Spor Kulübü yeni antrenörü Macar József Schweng'in şerefine Kadıköy Kuşdili'nde bulunan kulüp binasında 5 Haziran 1932 Cuma akşamı bir çay daveti vermişti. Davet saat 22.00'de sona erdi. Kulüp binası yakınında oturan Fenerbahçe Kulübü tenisçilerden Fazıl Bey gece saat 01.00'de kulüp binasındaki alevleri görerek itfaiyeye telefon etti. İtafiye olay yerine geldiğinde ahşap bina tamamen yanmıştı. Elektrik kontağından şüphe edilen yangının sonunda kulüp binası, içindeki kupa ve şiltlerle kül oldu. Fenerbahçe futbol takımının kaptanı Zeki Rıza Sporel ve Alaaddin Baydar harabeye dönmüş binadan arta kalan kupa ve şiltlere üzüntüyle bakarken Faik Şenol da bu anı görüntülüyor. Fotoğraf 7 Haziran 1932 tarihli *Akşam* gazetesinde yayımlandı.

Sinema

/ *Mehmet Sindel / msindel@gmail.com*

BİR KARA MİZAH SEMBOLÜ

M.A.S.H.

Ünlü Amerikalı yönetmen Robert Altman'ın ülkemizde *Cephede Eğlence* adıyla vizyona girmiş filmi *M.A.S.H.* bu sene 50'nci yılını kutlayan Unutulmaz Altın Filmler arasındaki yerini alıyor.

Filmin hem planlanma, hem de çekim süreci bu başarıyı şaşırtıcı kılan detaylarla dolu. Herşeyden önce, eski bir B24 savaş uçağı pilotu olarak ABD Hava Kuvvetleri'nde savaşmış ve daha sonra sinemanın büyüsüne kapılarak önce oyunculuğu denemiş, ardından ise bir çok TV şovunda yönetmenlik yapmış Altman, 20th Century Fox şirketinin bu filmdeki 15'inci tercihidir. Kendisinden önce filmi yönetmesi teklifini reddeden 14 yönetmen arasında Stanley Kubrick ve Mike Nichols gibi isimler de bulunuyordu. *M.A.S.H.* o dönemlerde pek de kimsenin tanımadığı bir isim olan Altman'a kariyerindeki yedi En İyi Yönetmen adaylığından ilkini getirir.

M.A.S.H. bu yedi adaylığın hiçbirini kazanamayan Altman'a bir akademi geleneği olarak 2006'da Onur Ödülü verilmesine giden başarılarla dolu yolun başlangıç adımıdır. Kore Savaşı sırasında geçen film, iki askeri cerrah, Yüzbaşı "Şahingöz" Pierce ve Yüzbaşı "Dük" Forrest'ın cepheden sadece üç mil uzaklıktaki 4077'nci Seyyar Ordu Cerrahi Hastanesi'ne (Mobile Army Surgical Hospital, M.A.S.H) yollanmasıyla başlar.

Her ikisi de askeri protokoller ve kurallara uymak konusunda son derece isteksiz olan kahramanlarımıza çok

M.A.S.H. **filminin afişi (sağda). Filmin yönetmeni Robert Altman ve Donald Sutherland (altta).**

geçmeden, onlardan da anarşist ve itaatsiz olan Yüzbaşı "Tuzakçı" John McIntyre katılır. Filmin bundan sonrası, kahramanlarımızın ordu otoritesi ve onu temsil eden subaylarla çatışmaları ve zor şartlar altında bir yandan hayat kurtarmaya, diğer yandan akıl sağlıklarını korumaya çalışmaları ile geçer. Savaşın rezilliğini ve korkunçluğunu zeki bir kara mizahla yansıtan film, bu yetkinliğiyle günümüze kadar tazeliğini korumayı bilmiştir.

Kara mizah, filmin daha açılış sekansında yaralı bir askeri sedyede taşıyan erin ayağının takılıp yere düşmesiyle başlar. Bu, senaryoda olmayan bir kazadır ancak Altman filmin kara mizah tonunu daha en baştan veren ve seyirciyi güldüren bu sahneyi kurguda muhafaza etmeyi tercih eder.

Richard Hooker'ın aynı adlı kitabından Ring Lardner Jr.'ın senaryosunu yazdığı *M.A.S.H* filminde yönetmen, Donald Sutherland, Elliott Gould, Tom Skerritt, Robert Duvall gibi dört dev oyuncu haricinde hep yeni yüzlerle çalışır. O nedenle filmin jeneriğindeki oyuncuların yarısından fazlasının adının başında alışılagelmedik bir biçimde "introducing" (tanıtır) yazar.

Altman, filmin sahicilik duygusunu artırmak için yaptığı oyuncu seçimleri ve oyuncuları aynı anda konuşturarak doğaçlama tarzını benimsemesi gibi farklı yönetmenlik tarzıyla yıldız başrol oyuncularını rahatsız eder.

Elliott Gould ve Donald Sutherland beraberce stüdyoya giderler. Altman'ın ikincil karakterlerle çok fazla uğraştığını söyleyerek onu şikâyet ederler ve yönetmenliğin başkasına verilmesini isterler. Aldıkları yanıt, "endişelenmeyin,film sadece bir kaç küçük sinemada gösterilecek,

zaten pek kimse de görmeyecek" olacaktır. Film vizyona girip gişe yapınca Gould bu başarıyı, "bilseydim ben istifa ederdim" diyecek olan Altman'a ithaf edecek ve sonraki Altman filmlerinde oynamasına yol açacak şekilde onun gönlünü alacaktır. Ancak Altman bu olayı duyduktan sonra bir daha Sutherland ile çalışmayacaktır. Gould, 2009 yılında verdiği bir röportajda, "ikimiz de Altman'ın dehasını idrak etmekten uzak seçkinci ve kibirli aktörlerdik" sözleriyle bu duruma açıklık getirir. Toplamda beş dalda Oscar adaylığı olmak üzere 23 adaylık ve 14 ödül kazanan filmin elde ettiği en büyük başarı olarak Cannes'daki Altın Palmiye'yi anmak yanlış olmaz.

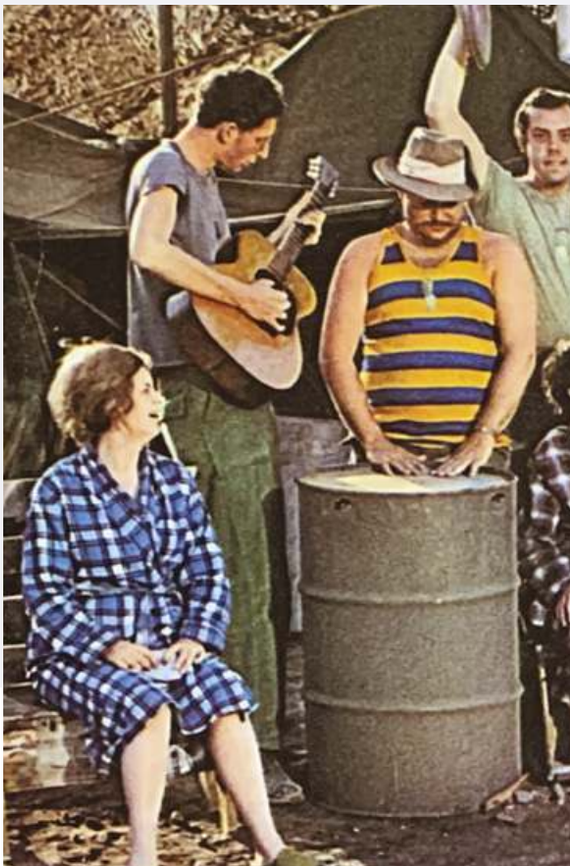
Senarist Ring Lardner Jr., yönetmenin senaryoda yaptığı büyük değişikliklere son derece kızgındır, zira Altman filmin diyaloglarının büyük kısmını oyunculara doğaçlama yaptırarak değiştirmiştir. Zaten senaryo da, filmin uyarlandığı ve Altman'ın "oldukça berbat ve ırkçı " diye tanımladığı kitaptan son derece farklıdır. Filmin son kurgusunda senaryosunun ne hale geldiğini gören Lardner filmi sahiplenmeyi reddetse de evine En İyi Senaryo Oscar'ıyla gidecek ve rivayete göre filmin başrol oyuncusu Elliott Gould'a, "ekranda görünen hiçbir şeyi ben yazmadım" itirafında bulunacaktır.

Stüdyo yetkilileri günlük çekilen filmleri ilk gördüklerinde, askerlerin aynı şirket bünyesinde aynı anda çekilmekte olan iki savaş filmi *Tora! Tora! Tora!* ve *General Patton*'dakilere kıyasla "fazla kirli" olduklarına dair eleştiride bulunmaya kalksalar da bir 2. Dünya Savaşı gazisi olan Altman'ın "savaşta asker kirli olur" cümlesi üzerine yapımcılar diğer iki filmdeki askerleri "daha kirli" yapmaya karar verir.

Esasen bu iki film, Altman'ın işine yarar ve 20th Century Fox bu iki pahalı projeye konsantre olduğu için fazla bir ümit beslemediği *M.A.S.H.* ile ilgili yönetmenin işine dönemin kriterlerine göre fazla karışmaz.

Ancak buna rağmen müdahale kaçınılmazdır. Örneğin açılış sekansında olayın Güney Kore'de geçtiğinin açıkça yazması ve askeri kamptaki anonslarda Kore vurgusunun sıklıkla yapılması talep edilir. Amaç filmin Vietnam'da değil, Kore'de geçtiğinden hareketle savaş karşıtı olarak damgalanmamasıdır. Film Altman'ın deyişiyle "vizyona girmek için adeta stüdyodan kaçıp kurtulmuştur". Zira ameliyat sahnelerini fazla kanlı bulan stüdyo yöneticileri paniklemişler ve filmi vizyona hiç sokmamayı bile düşünmüşlerdir.

Fakat film vizyona girdiğinde savaş karşıtı olduğu gerekçesiyle ordu tarafından boykot edilecektir. Konu

mahkemeye intikal edince ordu kendi kontrolündeki gösterimlerde *M.A.S.H.* yerine *General Patton* filmini göstermeyi tercih edecektir.

Ancak film hem kamuoyu, hem de eleştirmenler nezdinde oldukça başarılı bulununca, kısa süre sonra 1972 yılında, ileriki yıllarda ülkemiz televizyon kanallarında da gösterilen TV dizisi çekilir.

Bu dizi sayesinde filmin en kazançlı kişisi ise Robert Altman'ın oğlu Mike olur.

Yönetmen Altman ve besteci Johnny Mandel film müziğinin sözlerinin " o güne kadar yazılmış en aptal güfte" olmasını isterler. Altman ilk başta güfteyi kendisi yazmaya kalksa da "yeterince aptal" biçimde yazmayı beceremeyince görevi o sıralar 14 yaşında olan Mike'a havale eder. "İntikam acısızdır " şarkısının sözlerini sadece 5 dakikada yazan Mike, babasının sadece 75 bin dolar kazandığı filmden, şarkının yıllar boyunca süren dizide kullanılması sayesinde toplam 2 milyon dolar gelir elde eder ●

1970 yılında çekilen film büyük ilgi görünce 1972 yılında televizyon dizisi çekildi (karşı sayfada ve üstte). *M.A.S.H.* filminde Binbaşı Margaret rolünü canlandıran Sally Kellerman (sağda). Filmin yönetmen ve kadrosu bir arada (altta).

Kayıp Evrak Bürosu

/ *Feza Kürkçüoğlu / fkurkcuoglu@gmail.com*

“Kadınlar kendini beğenir mi?”

Eski dergilerin sayfalarını çevirenler bilirler, hemen her sayıda mutlaka kadın güzelliği, kadın modası, kadın ruhu gibi konularda yazılar yayınlanmıştır. İşte onlardan birini, kadınların, aynaya uzun uzun bakmalarını kendilerine hayran oldukları, beğendikleri şeklinde yorumlayanlara durumun hiç de öyle olmadığını anlatan Suat Derviş’in kaleme aldığı yazıdan birkaç satırı paylaşalım istedik. *Foto Magazin* dergisi, Eylül 1938 sayısında Suat Derviş’in “Kadınlar Kendini Beğenirler mi?” başlıklı yazısına yer vermiş, birlikte okuyalım:

“Bu suale muhatap kalan her insan hiç düşünmeden şu cevabı verir:

- Evet... Kadınlar; en güzelinden en çirkinine, en çirkininden en güzeline kadar istisnasız hepsi kendilerini beğenirler!

Ben ise hiç tereddüt etmeden şu cevabı verebilirim:

- Kadınlar, istisnasız güzelinden en çirkinine kadar kendilerini beğenmezler!

Aman, hemen telaş etmeyiniz, hemen itiraza kalkışmayınız... Çünkü hakikat böyledir... Sizi ikna etmek için söyleyeceğim sözleri dinleyiniz...

Siz hayatınızda onlardan - güzellikle alakadar olan koket kadınlardan - hiçbir tanesini gördünüz mü ki... Ya kaşını istediği şekilde inceltip uzatamamış, ya kirpiklerinin gölgesini koyulaştırmamış, veya dudaklarının çizgisini tahrif etmemiş olsun!..

Kalçalarını korselerle sıkan, elbisesinin belini düşük veya kalkık yaptıran, yüzünün yarısına kadar şapkasını indiren kadın... Sizce kendini beğenen kadın mıdır?

Hayır, eğer kadın kendisini beğense idi, eğer kadın kendisinden memnun olsaydı hiç şüphe etmeyiniz ki olduğu gibi dolaşmakta; dudaklarını boyasız, gözlerini rimelsiz, tenini krem ve podrasız göstermekten hiçbir rahatsızlık duymazdı.

Kadınların hepsi bana hak verecektirler ki, onların içinde sabahleyin uykudan uyanır uyanmaz aynada aksini o gün birinci defa gören kadınların yüzde yüzü bu çehrede o gün için tashihe muhtaç bir veya birkaç kusur keşfeder.

Birisi tenini solgun, diğeri cildini bozuk, bir ötekisi gözlerini şiş, bir başkası da yolunmuş kaşlarını uzamış bulmuştur...

Güzel görünmek emeliyle dikkatli dikkatli aynaya bakan kadınların yüzlerinde gördükleri kusurlar içinde bu saydığım kusurlardan da çok, daha fazlaları ve ehemmiyetlileri vardır.

Kadını aynanın karşısında saatlerce kendisiyle meşgul eden his, kendini beğenmesi değil, bilakis kendini beğenmemek ezasıdır.”

Eylül 1938, *Foto Magazin.*

MİMAR SİNAN'DAN BİR İNCİ GERGANLIK

Mağlova Kemeri

Geçen yıl, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hizmete açılan Kemerburgaz Kent Ormanı ve dünya su mimarisinin başyapıtlarından biri sayılan 456 yıl önce Mimar Sinan'ın inşa ettiği, adeta bir inci gerdanlık gibi parlayan Mağlova Kemeri artık kolayca ziyaret edilebilmekte...

İstanbul tarihinde su ve su tesislerinin, bunlar içinde de Mağlova Kemeri'nin özel bir yeri vardır. Şehrin ilk önemli su tesisleri Roma döneminde yaptırılır. Bizans döneminde de bu suyolları zaman içinde çeşitli onarımlar geçirerek kullanılır. İstanbul'un fethinden sonra nüfusun artmasıyla birlikte su sorunu baş göstermişse de Bizans döneminden kalan su tesislerinin onarımı ve yeni yapılan su tesisleriyle bu sorunun üstesinden gelinmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde İstanbul'un nüfusunun yeniden artması üzerine su sorununa uzun vadede bir çözüm getirmek üzere çalışmalara başlanır. Şehre Belgrad Ormanları'ndan su getiren eski Roma suyolu, Mimar Sinan tarafından onarılarak "Kırkçeşme Tesisleri" adıyla İstanbullulara hizmet vermeye başlar. 1554–1563 yılları arasında inşa edilen, 54 kilometre uzunluğunda ve 33 adet kemerden meydana gelen "Kırkçeşme Tesisleri", Mimar Sinan'ın mimarlık ve mühendislik alanındaki büyük başarılarından biri olarak kabul görür.

Mimar Sinan'ın ustalık dönemi eserlerinden biri olan iki katlı, 258 metre uzunluğunda ve 36 metre yüksekliğindeki Mağlova Kemeri, 1563 yılında meydana gelen bir sel baskınında yıkılır, ancak Mimar Sinan tarafından yeni bir teknik ile 1564 yılında yeniden inşa edilir. Alibeyköy Baraj Gölü'nün başlangıcında yer alan Mağlova Kemeri sadece kemer mimarisi olarak değil, aynı zamanda işlevsel bir yapı olarak da dünyanın sayılı kemerleri arasında yer almaktadır...

W. H. Bartlett'in çizgileriyle Mağlova Kemeri, 1835.

Karı kocanın geçim sırları

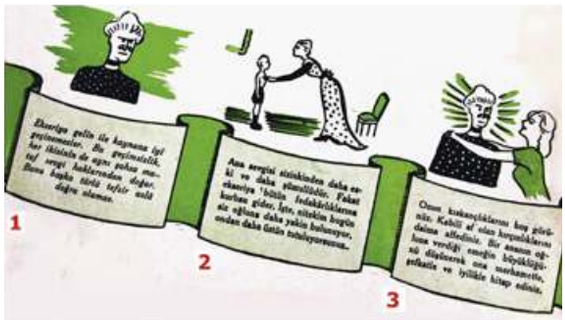
Temmuz 1938 tarihli *Ev-İş* dergisinde "Karı Koca Geçim Sırları" başlıklı yazı, karı-koca arasında çıkabilecek küçük, büyük "meseleleri" konu edinip, birlikte yaşamanın, "geçinmenin" sırlarını, öğütlerini vermekte: "Hayatlarını ve istikballerini birleştiren iki insan muhakkak ki bozuşmak için evlenmezler. Dikkat ediniz! Öyle küçük ve ehemmiyetsiz zannettiğiniz şeyler vardır ki evlilik hayatında mühim bir rol oynarlar. Geçimsizliğe sebebiyet verir. Yuvayı tehlikeye düşürürler. Saadetinizi ebediyetleştirmek için yukarıdaki geçim sırlarına riayet ediniz."

En çok bilinen meselelerden biri olan gelin-kaynana meselesine yazarın yaklaşımı şöyle...

1 Ekseriya gelin ile kaynana iyi geçinemezler. Bu geçimsizlik, her ikisinin de aynı şahsa matuf sevgi haklarından doğar. Bunu başka türlü tefsir asla doğru olamaz.

2 Ana sevgisi sizinkinden daha eski ve daha şümullüdür. Fakat ekseriya bütün fedakârlıklarına kurban gider. İşte, nitekim bugün siz oğluna daha yakın bulunuyor, ondan daha üstün tutuluyorsunuz.

3 Onun kıskançlıklarını hoş görünüz. Kabili af olan hırçınlıklarını daima affediniz. Bir ananın oğluna verdiği emeğin büyüklüğünü düşünerek ona merhametle, şefkatle ve iyilikle hitap ediniz.

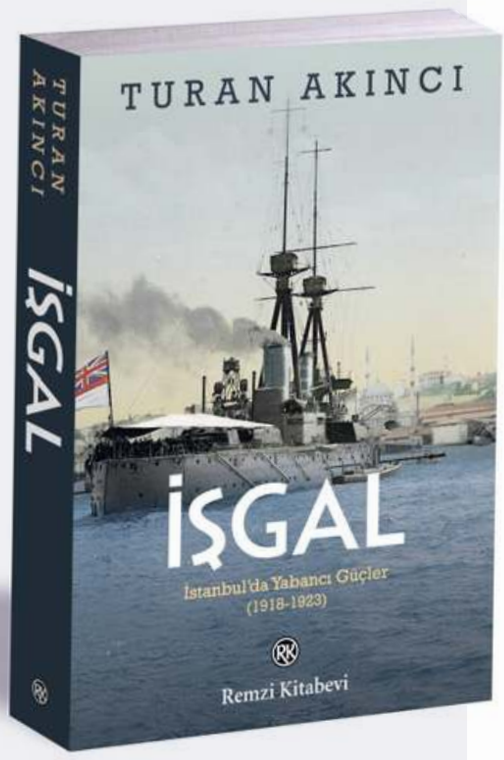
Kitaplık

/ *Yeşim Pütgül / yputgul@hotmail.com*

Bir yanda sefahat, diğer yanda sefalet

İŞGAL İSTANBUL'DA YABANCI GÜÇLER 1918-1923, TURAN AKINCI, REMZİ KİTABEVİ, HAZİRAN 2020

1. Dünya Savaşı sırasında İtilaf ülkelerinin donanmalarıyla Çanakkale Boğazı'ndan geçip İstanbul'u işgal etme planları Osmanlı ordusunun savunması sonucu boşa çıkmıştı. Ancak bundan üç yıl sonra, Mondros Ateşkes Antlaşması (1918) uyarınca, İtilaf kuvvetleri Çanakkale Boğazı'ndan direnişsiz geçti ve 160 gemiyle İstanbul'a girip şehri kontrol altına aldı. 16 Mart 1920 günü ise işgali şiddetlendirdiler; Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nı kapattılar ve ağır Sèvres maddelerini Osmanlı'ya imzalattılar. Araştırmacı Turan Akıncı'nın kitabı, işte bu sürece yani 1918 ila 1923 yılları arasındaki döneme odaklanıyor. Kitapta, yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi olmuş bir şehirde, bu onur kırıcı işgal dönemi boyunca yaşananları ve aynı dönemde, Anadolu'da gerçekleşen Milli Mücadele'yi tüm detaylarıyla gözler önüne seriliyor. İşgal döneminde Ermeni ve Rumların yaşadıklarının yanı sıra ve Lozan sonrasında İstanbul işgaline son verilmesi de kitapta ayrıntılarıyla yer alıyor. Akıncı çalışmasında, savaşın siyasi ve askeri yönünün yanı sıra sosyal boyutuna da odaklanmış. İşgal döneminde kadın ve çocukların yaşadığı sefaleti, "İstanbul'da ekmek fiyatlarının 5 paradan 55 paraya fırladığı dönemler olmuştu. Bazı fırınlar buğday ununun yanına bakla unu, süpürge tohumu ve palamut gibi maddeler karıştırarak garip bir ekmek yapıyor, hatta halk açlıktan kayın ağacı tohumu yemek zorunda kalıyordu" sözleriyle aktaran Akıncı, aynı dönemde işgal güçlerinin yaşadığı sefahati de örnekleriyle anlatmış.

"Dağ gibi et, göl gibi kımız"dan günümüze

İKTİDARLARIN SOFRASI, ARTUN ÜNSAL, EVEREST YAYINLARI, NİSAN 2020

Artun Ünsal'ın kitabı, yemek ve siyaset ilişkisini Sümerlerden antik Yunan medeniyetine, Roma'dan Orta Asya Türklerine, Moğollardan Osmanlı devletine uzanan geniş bir coğrafya ve tarihsel dizge içinde her yönüyle ele alan bir çalışma. "Orta Asya'dan Payitaht İstanbul'a Toylar ve Saray Ziyafetleri" alt başlıklı kitapta, yeme-içme kültürünün çok eski çağlardan günümüze, görkemli saray davetlerinden alçakgönüllü ev sofralarına kadar her alanı nasıl belirlediği, anlam kazandırdığı ve yönettiği gözler önüne seriliyor.

Türk toplumlarının hanları, kağanları ve beyleri dinsel bayram, askeri zafer kutlamaları dışında doğum, evlenme, ev kurma ve ölüm gibi "geçiş" evreleri vasıtasıyla halklarını yedirip içirir, konuklarına "dağ gibi et yığdırır, göl gibi kımız" sunarlarmış. Bu gelenek, Selçuklu ve Osmanlı'da da devam etmiş. Ancak tarihçilere göre, Osmanlı'nın 600 yıllık saltanatı süresince yapılan şenlik sayısı topu topu elli beş. Şenliklerin, iktidarların başarısızlıklarını da unutturan bir halkla ilişkiler faaliyeti olduğunu vurgulayan Ünsal, II. Mehmet'in 1457 baharında Edirne'de şehzadeleri Bayezid ve Mustafa için "ulu bir sünnet düğünü" düzenleme nedenleri arasında Belgrad şokunu unutturma arzusu olduğunu da belirtiyor. Uygarlık tarihi boyunca yinelenerek süren ritüellere, sofra düzenlerine, alışkanlık ve geleneklere, ayrıntılı bir biçimde yer veren *İktidarların Sofrası* kültür tarihi, siyaset ve gastronomi meraklılarının ilgisini çekecek kapsamlı bir çalışma.

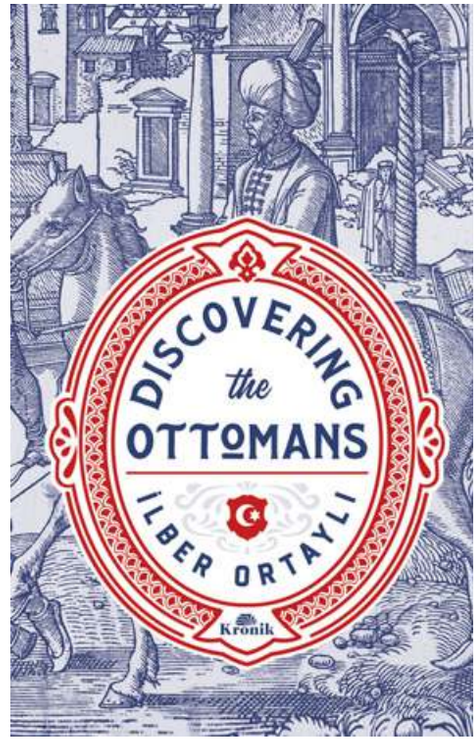

Kurumları ve genel yaşantısıyla Osmanlı

DISCOVERING THE OTTOMANS, İLBER ORTAYLI, KRONİK KİTAP, MART 2020

Kronik Kitap, İlber Ortaylı'nın *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek* kitabının İngilizce basım haklarını alarak tekrar yayımladı. *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Osmanlı devletinin kuruluşunun 700'üncü yıl kutlamaları ertesinde yayımlanmıştı. Kuruluş kutlamaları, yurtdışında Türk toplumunun yedi asırlık tarihine karşı beklenmedik bir ilgi uyandırmış, bu ilgi zamanla "Osmanlı İmparatorluğu nedir? Bu imparatorluğun kurumları nedir? Yaşam şekli nedir? Bizim için anlamı nedir?" gibi sorulara evrilmişti. İlber Ortaylı'nın bu sorulara yanıt vermek ve yaptıklarını geniş kitlelere tanıtmak amacıyla kaleme aldığı kitap, 2006'da basılmıştı.

Kronik Kitap'ın İngilizce basım haklarını alarak *Discovering The Ottomans* adıyla yayımladığı kitabı, Jonathan Ross çevirmiş. Genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu tanıtan kitapta, Osmanlı'da aile kurumu, Enderun saray okulu, sarayların özellikleri, padişah ve paşaların gündelik yaşamları, yemek yeme eğilimleri gibi konular yer alıyor. Kitapta eserleri bugün bile insanlara ilham vermeye devam eden Mimar Sinan ile Fatih Sultan Mehmet de ayrıca ele alınmış. Fatih'i diğer imparatorlardan ayıran özellikler ve İstanbul'un fethi sırasında hangi stratejiyi uyguladığı kitapta yer alan bölümlerden. Tarihle ilgilenenlerin Osmanlı seyahatnamelerinden ne tür bilgiler edinebildiği, Sultanahmet'in hangi anlamda dünyanın merkezindeki meydan olduğu gibi bölümlerin de yer aldığı kitap, tarih meraklılarını Osmanlı'yı keşfetmeye çağrıyor.

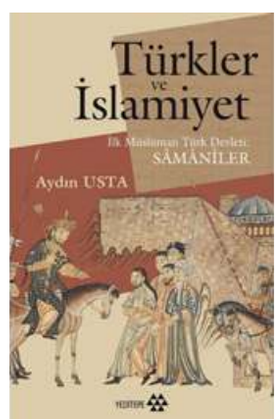

Dünya tarihini etkileyen hamle

TÜRKLER VE İSLAMİYET-İLK MÜSLÜMAN TÜRK DEVLETİ SAMANİLER, AYDIN USTA, YEDİTEPE YAYINLARI, MART 2020

Prof. Aydın Usta'nın son kitabı, Türklerin Müslümanlığa nasıl geçtiklerinin yanı sıra kurdukları ilk Müslüman devlet olan Samanileri anlatıyor. Türklerin binlerce yıllık geçmişinde dünya tarihine yön veren en önemli olayın İslamiyeti kabul etmeleri olduğunu savunan Usta, bu tezini şöyle sunuyor:

"İlk fetihler döneminin akabinde Türkler sayesinde yeniden atılım gücü kazanan İslam dini, Haçlılara karşı onlarla kendini savunduğu gibi Viyana kapılarına kadar uzanacak yeni serüvenine de yine onlarla başlamıştır. Böylece Türk ve Müslüman tabirleri aynı manayı ifade eden ayrılmaz bir bütün haline gelmiştir." Kitapta, Türklerin zorla Müslümanlaştırıldığı, ya da aksine hiçbir baskı olmadan ihtida ettikleri konusuna da değinen Usta, sonraki bölümde ilk Türk devletinin kim olduğu sorusuna eğiliyor.

Batı Türkistan'ın güneybatısı, Maveraünnehir, Horasan ve Afganistan'ın kuzeyinin tarihin en erken devirlerinden itibaren Türk kökenli halkların akınlarına sahne olduğunu belirten Usta, aslında Türklerin Samanilerden önce çok sayıda yerel hanedan kurduklarını vurgulayarak şunları söylüyor: "Bölgede kurulan ilk büyük Türk devleti Akhunlardır. Sonrasında gelen Göktürklerin batı kolunun zayıflamasıyla başıboş kalan boylar aynı bölgede yayılmışlardır. Bu arada İslamiyet ve İslam kültürü Türkler arasında kendisini göstermeye başlamıştır. Böylece Türk ve İslam tarihini hatta dünya tarihini derinden etkileyecek olayların ilk adımı atıldı. Yani Samaniler Devleti doğdu."

Onur, şan ve şöhret uğruna!

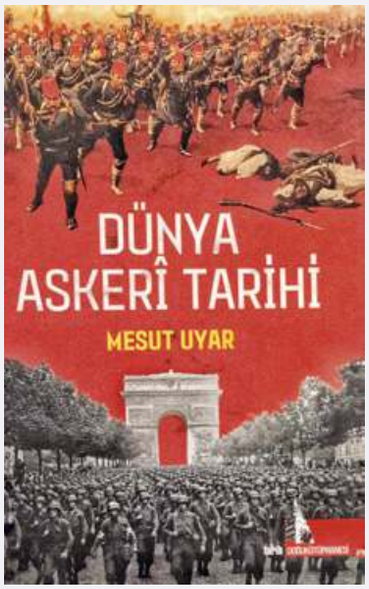
Kamp ateşi etrafında anlatılan kahramanlık hikâyelerinden zafer anıtlarına, tarih yazıcıları olarak istihdam edilen memurlardan propaganda araçlarına... Mesut Uyar kitabında, insanlık tarihi kadar eski olan askeri tarihe odaklanmış.

DÜNYA ASKERİ TARİHİ, MESUT UYAR, DOĞU KÜTÜPHANESİ, 2020

"Dünyada 19'uncu yüzyılda modern tarih biliminin doğuşu ile birlikte gelişen askeri tarih çalışmaları, daha çok batı merkezli perspektifle kaleme alınmıştır. Kendi içinde çok uzun bir tecrübeyi barındıran Türk askeri tarih ve kültürünün, dünya literatüründe kendine hak ettiği yeri bulduğu söylenemez. Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'e son 1,5 asırlık sürede batı dillerinden çeşitli çeviriler yapılmış olsa da, dünya askeri tarihine dair genel ve kapsayıcı bir Türkçe telif eser bugüne kadar yazılamamıştır."

Kara Harp Okulu kökenli bir bilim insanı olan Prof. Dr. Mesut Uyar, *Dünya Askeri Tarihi* adlı çalışmasını, bu eksikliği gidermek amacıyla kaleme almış. Eski çağlardan günümüze silahlı çatışmaların dönüşümünü farklı coğrafyalar özelinde inceleyen Uyar, ilk askeri tarih metinlerinin, savaşanların bir araya gelip aktardıkları kahramanlık hikâyelerinden doğduğunu belirtiyor ve şöyle devam ediyor:

"Bir kamp ateşi etrafında, gazilerin rahatlamak, sosyalleşmek ve eğlenmek için dile getirdikleri hikâyeler zaman içinde sözlü tarihe dönüşmüş. Yazılı tarihin kökeni ise hükümdar ve aristokratları övme amaçlı yazılan metinlere dayanıyor. Bu ilk tarih kitapları savaşları, zaferleri ve fetihleri tasvir edip listelerken bilmeden ilk askeri tarih metinlerini de ortaya çıkarmıştır."

***Dünya Askeri Tarihi*, Doğu Kütüphanesi tarafından yayımlandı (üstte).**

Moral ve motivasyon

Askeri tarihin doğuşunda hükümdar ve hanedana meşruiyet kazandırmak, halk desteğini korumak ve arttırmak, rakipleri korkutmak, moral ve motivasyon için girişilen propaganda faaliyetlerinin en önemli rolü üstlendiğini belirten Uyar, amaç propaganda olduğunda tarihi gerçeklerin umursanmadan tahrip edilerek halka sunulduğunu şu örnekle açıklıyor: "Örneğin II. Ramses yenilgiden kıl payı kurtulduğu Kadeş Muharebesi'ni halkına, inşa ettirdiği

Ramesseum anıt mezarıyla muhteşem bir Mısır zaferi olarak aksettirmiş."

Tabii ki hükümdarlar, başarılarının yüceltilmesi için anıtlar diktirmekle, ya da savaş gazilerinin ateş başındaki anlatım becerileriyle yetinmemiş. Kendilerinin olağanüstü, hatta tanrısal kahramanlıklarını aktarmak için memur olarak tarih yazıcıları istihdam etmeye başlamışlar. Tahrifat, abartı ve açıkça taraflı yazıma rağmen günümüze ulaşan bu metinlerin, savaş tarihinin en önemli kaynakları arasında olduğunu de belirten Uyar, savaş ve hükümdar odaklı tarih yazma geleneğinin Avrupa'da 18'inci yüzyıla kadar devam ettiğini vurguluyor. Bazı istisnaları olsa da bu süreçte salt askeri tarih konulu kitap yazma gereği duyulmamış. Bu eksikliği ilk giderenler ise Napoléon Savaşları sırasında ağır yenilgiye uğrayan Prusyalı subaylar olmuş. Yenilgi sonrası kapsamlı bir reform başlatılmış, bu reformun en önemli ayağını da subay eğitimi oluşturmuş.

Silah, taktik ve strateji

Kitapta, insanların kara ve denizde başlayan silahlı çatışma macerası, 20'nci yüzyılda bunlara eklenen hava boyutu ile birlikte işlenerek günümüze kadar getirilmiş. Yüzlerce yıllık Türk askeri tarihini dünya askeri tarihi çerçevesinde değerlendiren kitapta, harp silah ve aletleri, askeri teşkilatlar, taktik ve stratejilerin tarihi seyri ile askeri kavramlar da ele alınmış.

Savaşarak onur, şan ve şöhret kazanmak, toplum içinde liderlik mevkiine gelebilmek için savaş başarısına ihtiyaç duyulmasının, insanlık tarihi kadar eski olduğunu belirten Uyar, askeri tarihin önemini şöyle anlatıyor:

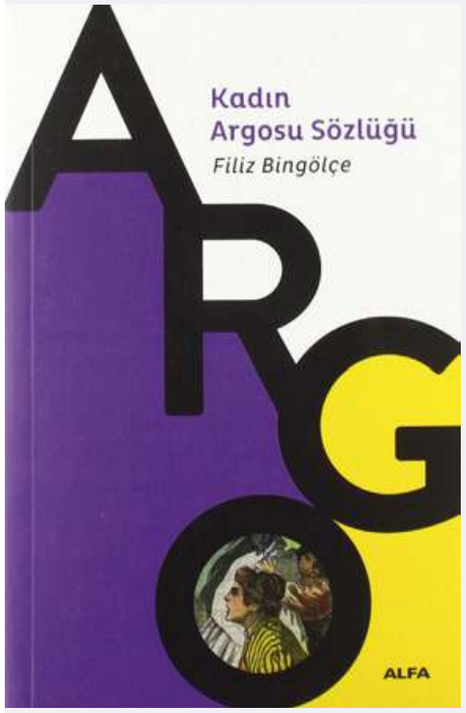
"Askeri tarih bize binlerce yılın deneyimini ve birikimini anlayabileceğimiz bir şekilde sunar. Eski uygarlıklardan günümüze, komşularımızdan uzak coğrafyalara geniş yelpazede, bize günümüzün karmaşık dünyasına yol gösterir. Karar vermekten silah tasarlamaya ve liderliğe kadar neyin önemli, neyin önemsiz olduğunu göstererek yardımcı olur."

Moğol istilasını gösteren minyatürlerden biri (sağda üstte). Napoléon ve ordusu Rusya'da (solda). Çanakkale Savaşları sırasında Liman von Sanders, Esat (Bülkat) Paşa, diğer Osmanlı subayları ve bir makineli tüfek bölüğü (sağda).

Yaratıcı, eğlenceli, açık sözlü ve hınzır!

KADIN ARGOSU SÖZLÜĞÜ, FİLİZ BİNGÖLÇE, ALFA YAYINLARI, MART 2020

Alfa Yayınları, Filiz Bingölçe'nin kadınların sözlü geleneğini kayıt altına alan yaklaşık 5 bin maddelik çalışmasını yeniden yayımladı. Kitap, 2001 yılında Metis Yayınları'ndan çıkan *Kadın Argosu Sözlüğü* ve 2005 yılında AltÜst Yayınları'ndan çıkan *Kadın Argosu Sözlüğü-2*'nin birleştirilmiş hali. İlk basımına müstehcenlik suçlamasıyla dava açılan (sonradan aklandı) kitap, Türkiye'nin dört bir yanından yüzlerce kadının ilettiği bilgilerin derlenmesiyle oluşturulmuş. Filiz Bingölçe, Ocak 2016'da aramızdan ayrılsa da çalışması, kadın araştırmalarında halen hatırı sayılır bir yere sahip. *Kadın Argosu Sözlüğü* kadınların, kendileriyle, bedenleriyle, duygu ve düşünceleriyle nasıl alay ettiklerini gösteren; yaratıcılıklarını ve fantezilerini ortaya koyan; neşeli, eğlenceli, açık sözlü, hınzır ve meydan okuyan bir çalışma. Tabii pek çok kadının bu ülkede yaşadığı ve bu dili konuştuğundan kuşku duymasına yol açacak kadar değişik sözcükler, tanımlar, küfürler içerdiğini de söylemek gerek. Tanımlar ve küfürler kadar açıklamalar da eğlenceli. Vibratöre "Yapay koca, ya da otomatik pilot" adını takan, ereksiyon sorunu olan erkeklerle alay etmek için "krikosuz yapamaz" diyen, cinsel açıdan isteksiz kadını "etyemez", menopozu "al entarisini kaybetmek" olarak tanımlayan sözcükler bunlar. Bu kelimeler kitaptaki maddelerin en masum olanları. Galiz küfürler içinse bir sözlük edinmenizde fayda var...

146 yıllık mimari eser ilk kez Türkçe basıldı

15. YÜZYILDA TÜRK MİMARLIĞI VE TEZYİNATI, LÉON PARVILLÉE, KIRMIZI KEDİ YAYINLARI, MART 2020

Fransız mimar Léon Parvillée'nin 1874'te Paris'te Fransızca olarak yayımlanan *15. Yüzyılda Türk Mimarlığı ve Tezyinatı* (bezek, süs) adlı yapıtı 146 yıl aradan sonra ilk kez Türkçeye çevrildi. 16 yıl İstanbul'da yaşayan ve 1860'larda İstanbul'daki Çinili Köşk'ün, 1864'te ise Bursa'daki Orhan Cami, Yeşil Cami ve Yeşil Türbe'nin restorasyonunu üstlenen Léon Parvillée, Osmanlı-Türk mimarlık ve sanat tarihine yaptığı katkılarla Osmanlı mimarlık tarih yazımı açısından vazgeçilmez bir isim. Kitap, konuyla ilgili olarak Avrupa'da yayımlanmış ilk kitaplardan biri. Kitapta, eski Osmanlı başkenti Bursa'daki 15'inci yüzyıl Osmanlı mimarlığı yapıtlarının rölöve ve detay çizimleri de yer alıyor.

Atatürk'ten geometri terimleri

GEOMETRİ, MUSTAFA KEMAL ATATÜRK, TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2020

Dil Devrimi'yle Türkçeyi sade bir dil haline getirme ve yabancı kökenli kelimelerden arındırma çalışmaları hız kazanır. Yabancı dillerden alınan bilim, fen, sanat ve teknik terimlerin Türkçeleştirilmesi için komisyonlar kurulur. Son derece ağır Osmanlıca terimlerin kullanıldığı "geometri" için bu çalışmayı bizzat Atatürk yapar. 1936 yılında toplanan dil kurultayının hemen ardından "geometri öğretenlerle, bu konuda kitap yazacaklara kılavuz" olması amacıyla Dolmabahçe Sarayı'nda *Geometri* kitabını kaleme alır. Atatürk, ilk olarak 1937 yılında Kültür Bakanlığı tarafından basılan bu kitapla, kendisinin türettiği ve günümüzde kullanılan pek çok geometri terimini dilimize kazandırmıştır.

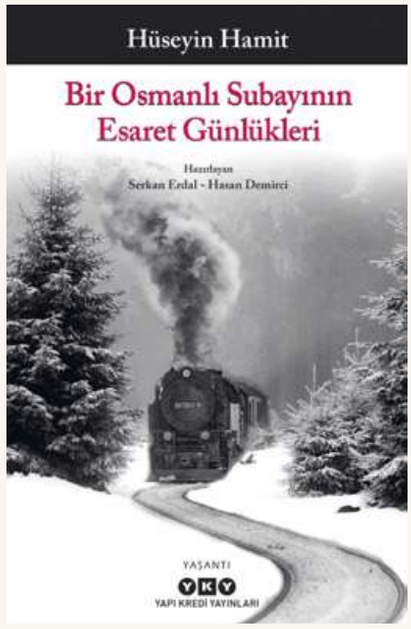

Esir düştü, direndi ve kaçmayı başardı

BİR OSMANLI SUBAYININ ESARET GÜNLÜKLERİ,
HÜSEYİN HAMİT, YKY, ŞUBAT 2020

Geçtiğimiz aylarda Sibirya'daki esaret günlerini anlatan iki kitap arka arkaya yayımlandı. İlki olan *Bir Osmanlı Subayının Esaret Günlükleri*, I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Ruslarla yapılan muharebelerde esir düşen Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen) Hüseyin Hamit Efendi'nin günlüklerinden oluşuyor. Tarihçi Kitabevi'nden çıkan *Sibirya Esir Kamplarında Yedi Yıl* ise günlük değil, Dr. Yusuf İzzettin Bey'in hatıratı olarak yayımlanmış.

Hüseyin Hamit Efendi, Yusuf İzzettin Bey'den yaklaşık bir yıl sonra, 1916 yılında Erzurum yakınlarında esir düşmüş. Onun da Yusuf İzzettin Bey gibi Sibirya'ya olan esaret yolculuğu Nargin Adası'ndan başlamış. Her ne kadar Hüseyin Hamit Efendi, Yusuf İzzettin Bey'e oranla daha şanslı olsa da (Yusuf İzzettin Bey'in esareti yedi yıl sürmüş) günlüğüne kaydettikleri, memlekette olan bitenlerden habersiz geçen, zorlu yılları anlatıyor.

Serkan Erdal ve Hasan Demirci'nin yayına hazırladığı kitap Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlandı.

Nargin'den Nikolsk'a

İki defter halindeki günlüklerin ilki, 14 Mart 1916 - 13 Mart 1917 tarihleri arasında Nargin Adası'ndan başlayıp Sibirya'ya, Nikolsk kasabasına gidişi ve burada yaşadıklarını içeriyor. 12 Nisan 1918 - 19 Şubat 1919 tarihleri arasını kapsayan ikinci defter ise, yaklaşık iki sene esir olarak hayatını sürdüren Hüseyin Hamit Efendi'nin, birkaç arkadaşıyla birlikte Nikolsk'tan kaçarak Türkiye'ye dönüşünü anlatıyor. İki günlüğün birebir çevirisinden oluşan kitabı, Serkan Erdal ve Hasan Demirci yayıma hazırlamış.

Büyük devrimcilerin öyküleri

BÜYÜK DEVRİMCİLER, TURGAY YAĞAN, TT YAYINLARI, 2020

"Asker ve politikacı, düzen adamı, yenilikçi, devrimci, gururlu, milliyetçi ve laik." Bu sözlerle başlıyor ünlü İtalyan tarihçisi Mario Galloni kitaba, Mustafa Kemal Atatürk'ü anlatırken, "Eşsiz bir şahsiyet ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu" diye yazıyor. 17 efsanevi devrimci yer alıyor kitapta ve öyküleri, İtalyan tarihçilerin dilinden anlatılıyor. Almanya'da ve İtalya'da başarıyla okurlara ulaşan eser, Türkiye'de de çıktı. Lenin'in efsanevi tren yolculuğundan Atatürk'e ve Kurtuluş Savaşı'nda desteğine; Castro ile Che'nin zafer yolculuğu; Gandi'nin barışçıl devrimi dile getiriliyor. Mao'nun uzun yolu ve Ho Chi Minh'in mücadelesi, Garibaldi'nin, İtalya için değeri; Fransa Devrimi'nin unutulmaz figürü Robespierre; ABD'yi yaratan Washington; Amerika'nın Libertador'u Bolivar; Asi Masaniello; Halkın lideri Di Rienzo; Meksika'nın kahramanları Villa & Zapata. Ve devrimleri başlatan kadınlar: Siyah Panter Cleaver, kadın hakları savunucusu Pankhurst ve Marksist Rosa Luxemburg. Ünlü tarihçilerin anlatımı ve resimlerle sunuldu.

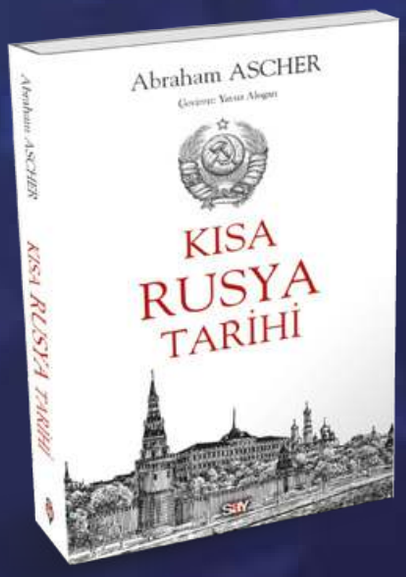

Şakanüvis

/ ***Can Barslan*** / *can.barslan@gmail.com*

Say Yayınları Kısa Tarih Dizisinden İki Yeni Eser

Entrikalar ve savaşlarla dolu yüzlerce yıllık Rusya tarihini anlaşılır ve ilginç bir hikâye olarak anlatıyor.

"Canlı, akıcı ve tümüyle güvenilir; ekonomik, sosyal ve kültürel temaları zarif bir şekilde politik bir anlatıya dönüştürüyor. Konuya birinci sınıf bir giriş."

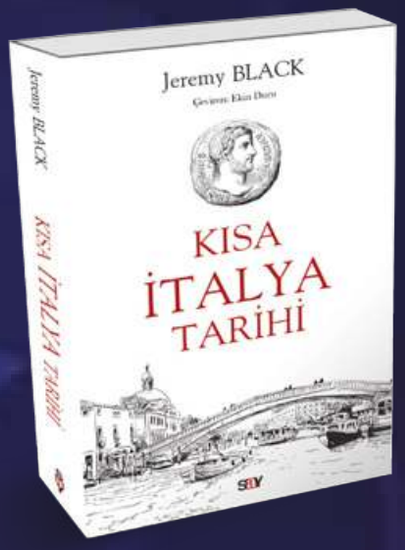
— Steve Smith, Essex Üniversitesi

Abraham Ascher
Çeviren: Yavuz Alogan
360 sayfa

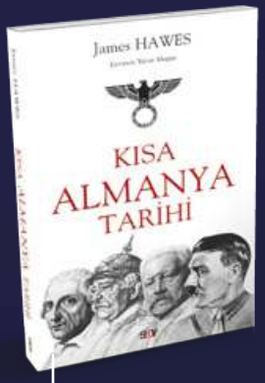
Eski Roma'nın yükselişi ve düşüşü; Hıristiyanlığın kurumsallaşması; Rönesans döneminde bilimin, sanatın gelişmesi; cumhuriyet ile monarşinin çatışması ve Faşizm'in doğuşu gibi İtalya tarihinin önemli başlıkları bu kitapta.

"Jeremy Black sosyal, kültürel ve siyasal eğilimleri ustaca resmediyor."

— Christina Hardyment, Times

Jeremy Black
Çeviren: Ekin Duru
312 sayfa

James Hawes
Çeviren: Yavuz Alogan
248 sayfa

James West Davidson
Çeviren: Can Evren Topaktaş
416 sayfa

John Hirst
Çeviren: Mihriban Doğan
248 sayfa

Jeremy Black
Çeviren: Ekin Duru
240 sayfa

www.sayyayincilik.com / www.saykitap.com
Tel.: (0212) 512 21 58 • e-posta: dagitim@saykitap.com
www.facebook.com/sayyayinlari www.twitter.com/sayyayinlari www.instagram.com/sayyayincilik

Türk kahvesi denince aklınıza kim geliyor

Tahmis Sokağı'ndaki mağazanın 1932 yılına ait görüntüsü.

1871'den beri kalitesini ve titizliğini hiç bozmadan evlerimize nefis
Türk kahvesini getiren **Kurukahveci Mehmet Efendi**, bugün 50'den fazla ülkede tüketiliyor.
Kurukahveci Mehmet Efendi, Türklerin dünyaya armağan ettiği Türk kahvesini,
her yudumda aynı kalite ve keyifle dünyaya ulaştırıyor.

www.mehmetefendi.com